

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİNDE SİYASİ
EVLİLİKLER (İÖ 27-İS 305)

MERVE KAYA

Danışman
Prof. Dr. HATİCE PALAZ ERDEMİR

MANİSA-2024

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİNDE SİYASİ
EVLİLİKLER (İÖ 27-İS 305)

MERVE KAYA

Danışman
Prof. Dr. HATİCE PALAZ ERDEMİR

MANİSA-2024

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİNDE SİYASİ EVLİLİKLER (İÖ 27-İS 305)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

28/06/2024

MERVE KAYA

ÖZET

ROMA İMPARATORLUK DÖNEMİNDE SİYASİ EVLİLİKLER

(İÖ 27-İS 305)

Tarih boyunca evlilik, toplumun temel yapı taşı olan aile olgusunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Evlilik sadece bireyler arasındaki birlikteliği değil, aynı zamanda genişleyen bir aile yapısını da temsil etmiştir. Ancak, iki bireyin birlikteliğiyle ailenin büyüme ve genişlemesine vesile olan evliliklerin dışında, tarihte belirli amaçlar ve hedefler doğrultusunda gerçekleştirilen evliliklere de rastlanmıştır. Özellikle Eski Çağ'da, devletlerarası ilişkilerin düzenlenmesi, toprak kazanımı, barış anlaşmalarının teyit edilmesi ya da casusluk gibi diplomatik amaçlarla gerçekleştirilen siyasi evlilikler oldukça yaygındı. Roma İmparatorluğu da bu bağlamda, uzun ve etkileyici tarihi boyunca, çeşitli sebeplerle siyasi evliliklerin yaşanabildiği bir devlet olmuştur.

Roma'nın sosyal ve hukuki yapısı, kurulduğu ilk günden itibaren belirgin sınıf ayrımlarına sahipti. Bu ayrımlar, bireylerin evlilik haklarına da yansımış ve belirli sınıflardan bireylerin evlenmeleri yasal olarak kısıtlanmıştı. Romalılar, bireylerin sosyal ve hukuki statülerini gözeterek aile ve evlilik anlayışlarını bu perspektifle şekillendirmişlerdir. Ancak, değişen ve gelişen Roma yönetimi, evliliği siyasi bir güç aracı olarak da kullanmayı benimsemiştir. Evlilik, bu dönemlerde politik güç kazanma, ittifak oluşturma gibi stratejik amaçlar için bir araç hâline gelmiştir.

Bu çalışma, Roma İmparatorluk Dönemi'nde siyasi evliliklerin yanı sıra, kadının evlilik içindeki yerini, sosyal ve siyasi hayattaki rolünü, toplumun kadından beklentilerini ve kadının siyasi bir araç olarak nasıl kullanıldığını, bununla birlikte sistemin çarkında yok sayılan kadınların da siyasi ortamdan nasıl faydalandıklarını araştırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Roma, Siyasi, Evlilik, İmparatorluk.

ABSTRACT

POLITICAL MARRIAGES OF THE ROMAN IMPERIAL PERIOD (27 BC 27- AD 305)

Throughout history, marriage has played a critical role in shaping the family phenomenon, which is the basic building block of society. In this context, marriage represents not only Decoupling between individuals, but also an expanding family structure. However, in addition to marriages that are considered only as the union of two individuals, there have also been marriages performed in accordance with certain goals and objectives in history. Especially in Ancient Times, political marriages performed for diplomatic purposes such as regulating interstate relations, territorial acquisition, confirming peace agreements or espionage were quite common. In this context, the Roman Empire has been a state that has recognized the importance of political marriages throughout its long and impressive history and adopted this method.

The social structure of Rome had marked class distinctions from the first day of its establishment. These distinctions were also reflected in the marriage rights of individuals; individuals from certain classes were legally restricted from marrying. The Romans shaped their understanding of family and marriage with this perspective by taking into account the social and legal status of individuals. However, the changing and developing Roman administration has also adopted using marriage as a tool of political power. Marriage has become a tool for strategic purposes such as gaining political power and forming alliances during these periods.

This study aims to investigate the political marriages in the Roman Imperial Period, as well as the place of women in marriage, their role in social and political life, society's expectations of women, and how women are used as a political tool.

Keywords: Rome, Political, Marriage, Empire.

TEŞEKKÜR

Öncelikle, bilgi, deneyim ve vizyonuyla bu süreçte bana rehberlik eden, uzun çalışma dönemimde gösterdiği sabır, yönlendirmeleri ve eleştirileriyle bu çalışmanın şekillenmesine katkıda bulunan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR'e minnet ve şükranlarımı sunarım.

Beni yetiştiren, öğretileri ve varlığıyla yaşamımı güzelleştiren sevgili babaannem Zeyi KAYA'ya, ebeveynlerim Fadime-Emir Ali KAYA nezdinde aileme ve tüm sevdiklerime, desteğini her zaman hissettiğim değerli halam Leyla ALKAN'a, bu süreçte beni motive eden, hayatıma dâhil olduğu andan itibaren bana olan inancını hiç kaybetmeyen Av. Muhammed Berk BAYA'ya teşekkürü borç bilirim.

“Biliyorum küçük ampul olamazsın güneş gibi ama geceleri güneş ışıksaçmaz ki...” Bu çalışma, kendime ve başarabileceklerime olan inancımın somut bir kanıtı olduğundan, yolun başında beni cesaretlendiren, tanımaktan onur duyduğum çok değerli birinin düşünden doğmuş bu satırlarla teşekkür metnime son vermek isterim.

Merve KAYA

Manisa, 2024

İÇİNDEKİLER

MANİSA–2024	İİ
TEZ ONAY SAYFASI	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
TEZ VERİ GİRİŞ VE YAYINLAMA İZİN FORMU	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
YEMİN METNİ	İİİ
ÖZET.....	İV
ABSTRACT	V
TEŞEKKÜR.....	VI
KISALTMALAR	Xİ
KAYNAKÇA DEĞERLENDİRMESİ	1
1. ANTİK KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	1
2. TETKİK VE TELİF ESERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	4
GİRİŞ	8
BİRİNCİ BÖLÜM	17
CUMHURİYETTEN İMPARATORLUĞA GEÇİŞ SÜRECİ VE ROMA KADINI	17
1.1. CUMHURİYETTEN İMPARATORLUĞA ROMA VE SİYASİ EVLİLİK MESELESİNİN ROMA'YA YANSIMASI	17
1.2. ROMA KADINININ HAK-FİİL EHLİYETİNİN KAPSAMI.....	20
1.3. ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE AİLE OLGUSU VE EVLİLİK ALGISI	28
1.3.1. EVLİLİK ŞEKİLLERİ	33
1.3.1.1. Evlenme Ehliyeti.....	33
1.3.1.2. <i>Manuslu</i> Evlilik (<i>Cum Manu</i>)	35
1.3.1.3. <i>Manussuz</i> Evlilik (<i>Sine Manu</i>)	39
1.3.1.4. <i>Dos</i> (<i>Dotis</i>).....	41
1.3.1.5. Boşanma (<i>Divortium</i>)	43
İKİNCİ BÖLÜM.....	47

ROMA İMPARATORLUĞUNDA GERÇEKLEŞEN SİYASİ EVLİLİKLER VE ANALİZİ.....	47
2.1. İTTİFAK AMAÇLI SİYASİ EVLİLİKLER	47
2.1.1. Caligula ile Lollia Paulina'nun Evliliği	47
2.1.1.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı	47
2.1.1.2. Caligula ile Lollia Paulina'nun Evliliklerindeki Strateji ve Önem	50
2.1.1.3. Caligula ile Lollia Paulina'nun Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları.....	51
2.1.2. Claudius ile Valeria Messalina'nın Evliliği.....	52
2.1.2.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı	52
2.1.2.2. Claudius ile Valeria Messalina'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem.....	55
2.1.2.3. Claudius ile Valeria Messalina'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları.....	58
2.1.3. Domitianus ile Domitia Longina'nın Evliliği.....	58
2.1.3.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı	58
2.1.3.2. Domitianus ile Domitia Longina'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem.....	61
2.1.3.3. Domitianus ile Domitia Longina'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları.....	62
2.1.4. Traianus ile Pompeia Plotina'nın Evliliği.....	63
2.1.4.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı	63
2.1.4.2. Traianus ile Pompeia Plotina'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem	64
2.1.4.3. Traianus ile Pompeia Plotina'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları.....	66
2.1.5. Hadrianus ile Vibia Sabina'nın Evliliği.....	69
2.1.5.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı	69
2.1.5.2. Hadrianus ile Vibia Sabina'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem ..	71
2.1.5.3. Hadrianus ile Vibia Sabina'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları.....	72
2.1.6. Septimius Severus ile Iulia Domna'nın Evliliği	72
2.1.6.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı	72

2.1.6.2. Septimius Severus ile Iulia Domna'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem.....	74
2.1.6.3. Septimius Severus ile Iulia Domna'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları	75
2.1.7.Caracalla ile Publia Fulvia Plautilla'nın Evliliği	76
2.1.7.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı	76
2.1.7.2. Caracalla ile Publia Fulvia Plautilla'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem.....	78
2.1.7.3. Caracalla ile Publia Fulvia Plautilla'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları	79
2.1.8.Elagabalus ile Iulia Cornelia Paula'nın Evliliği	80
2.1.8.1. Evliliğin Tarihsel Arka Planı.....	80
2.1.8.2. Elagabalus ile Iulia Cornelia Paula'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem.....	82
2.1.8.3. Elagabalus ile Iulia Cornelia Paula'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları	83
2.1.9.Iulius Philippus “Arap” ile Marcia Otacilia Severa'nın Evliliği	84
2.1.9.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı	84
2.1.9.2. Iulius Philippus ile Marcia Otacilia Severa'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem.....	85
2.1.9.3. Iulius Philippus ile Marcia Otacilia Severa'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları	87
2.2. MÜCADELELER SONUCUNDA GERÇEKLEŞEN SİYASİ EVLİLİKLER	88
2.2.1. Augustus ile Livia Drusilla'nın Evliliği.....	88
2.2.1.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı	88
2.2.1.2. Augustus ile Livia Drusilla'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem..	91
2.2.1.3. Augustus ile Livia Drusilla'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları.....	93
2.2.2. Nero ile Poppaea Sabina'nın Evliliği.....	94
2.2.2.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı	94
2.2.2.2. Nero ile Poppaea Sabina'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem	97
2.2.2.3. Nero ile Poppaea Sabina'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları.....	99

2.2.3.Gallienus ile Iulia Cornelia Salonina'nın Evliliği.....	100
2.2.3.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı	100
2.2.3.2. Gallienus ile Iulia Cornelia Salonina'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem.....	101
2.2.3.3. Gallienus ile Iulia Cornelia Salonina'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları	102
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	104
BİBLOGRAFYA	110
EKLER.....	130

KISALTMALAR

Antik Yazar Kısaltmaları

Eut.	Eutropius (Kısa Roma Tarihi)
Cass. Dio.	Cassius Dio
Cic.	Cicero
Gai.	Gaius
Hes.	Hesiodos
Iuv.	Iuvenalis (Yergiler, Saturae)
Liv.	Titus Livius
Modes.	Modestinus
Pli.	Plinius
Plut.	Plutarchos
Suet.	Suetonius
Tac.	Tacitus

Antik Eser Kısaltmaları

An.	Annals (Tacitus)
Aug.	Augustus (Suetonius)
Cal.	Caligula (Suetonius)
Cla.	Claudius (Suetonius)
Dom.	Domitianus (Suetonius)
Had.	Hadrianus (Historia Augusta)
His. Aug.	Historia Augusta
Inst.	Institutiones (Gaius)
Let.	Letters (Plinius)
Nat.	Natural History/Naturalis Historia (Plinius)
Num.	Numa (Plutarchos)
Paneg.	Panegyricus (Plinius)
Per.	Periochae (Livius)
Rom. His.	Rhomaika Historia (Cassius Dio)
Tib.	Tiberus (Suetonius)

Sull.	Sulla (Plutarchos)
Vit.	Vitellus (Suetonius)

Güncel Kaynak Kısaltmaları

AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
DEUHF	Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
EBYÜ-HFD	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GSÜHFAD	Halatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İÜEF	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜHFM/D	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası/Dergisi
İÜHFY	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları
JRS	Journal of Roman Studies
JSTOR	Journal Storage
Loeb	Loeb Classical Library
MHAD	Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi
MÜHF-HAD	Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi-Hukuk Araştırmaları Dergisi
UÜFEF	Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Diğer Kısaltmalar

Absch.	Abschluss
ANRW	Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt.
Aufl.	Auflage
AB	Avrupa Birliği
AD	Anno Domini
BC	Before Chri
Berytus	Berytus, Archaeological Studies
Bkz.	Bakınız
by	tarafından
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Haz.	Hazırlayan

HFD	Hukuk Fakóltesi Dergisi
İÖ	İsa'dan Önce
İS	İsa'dan Sonra
n. Chr.	nach Christus
No.	Number/Numero
örn.	Örneğın
p.	Page
pp.	Pages
s.	Sayfa
s.	Seite
S.	Sayı
ss.	Sayfa Sayısı
Transl.	Translator
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve diğeri
Vol.	Volume

KAYNAKÇA DEĞERLENDİRMESİ

1. Antik Kaynakların Değerlendirilmesi

“Roma İmparatorluk Dönemi’nde Siyasi Evlilikler (İÖ 27 – İS 305)” konulu tez çalışmamızın amacı; İmparator Gaius Iulius Caesar Octavianus Augustus ile başlayıp Gaius Aurelius Valerius Diocletianus’un yaptığı reformlarla devlet yapısının tamamen değiştirilmesine ve devletin Doğu Roma-Batı Roma olarak ikiye ayrılmasına kadar olan süreçte, Roma İmparatorluğu’nun hem iç hem dış siyasetindeki evliliklerin siyasi bir güç aracı olarak kullanılmasının incelenmesidir. Araştırma sürecinde Roma imparatorlarının siyasi amaçla yaptığı evliliklerin oluşum süreci, bu evliliklerin yönetime ve elit sınıf içerisindeki mücadelelere yansımaları, bahsi geçen süreç boyunca kadının değişimi ve imparatorlukta etkileri noktalarında bilgi edinebilmemize katkı sağlayan Cassius Dio, Eutropius, Titus Livius, Plinius, Suetonius, Tacitus, Hesiodos, gibi antik yazarların eserleri incelenmiştir. Bahsi geçen antik yazarlar; eserlerinde esasen, her biri kendi yazım teknik ve tarzıyla, Roma İmparatorluğu’ndaki siyasi olayları belli bir dizgi içerisinde ele almışlardır. Diğer taraftan, imparatorların şahsiyet ve fiziki tasvirleri ve tipolojileri, devletin hukuki, siyasi ve idari yapısı ile toplumun sosyolojik yapısı, dönemin insan ve olaylara bakış açısı gibi farklı değerlendirme ve anlatımlar da bu eserlerde yer alırken, iktidardaki farklı ve çarpıcı evlilikler ve evliliklerin siyaseten kullanıldığını gösteren olaylar da değişik vesilelerle bu eserlerde ele alınmıştır.

Yaklaşık olarak İÖ 59-İS 17 tarihleri arasında yaşadığı bilinen Antik Çağ Yazarı Titus Livius, orijinal adı *Ab Urbe Condita* (Şehrin Kuruluşundan İtibaren) olan *History of Rome* isimli eserinde, nev-i şahsına münhasır ayrıntılı anlatımlarla yer vermiştir. Eserini Roma’nın kuruluşundan itibaren devletin güçlenmesindeki faktörleri de gerekçelendirerek geniş bir perspektifle ele almıştır. Livius, eserinde Augustus ile başlayan *Principatus* Dönemi’ni de ele aldığından, Roma Devleti’ne olan bağlılığı neticesinde, dönemin olaylarına geleneksel bir bakış açısıyla yer vermesi sebebiyle; Roma kültür ve gelenekleri hakkında da bilgi sahibi olmamız açısından çalışmamız için değerlidir.

Antik Yazar Tacitus, *Annales* orijinal adıyla yazmış olduğu ve olayları yıllık halinde yazmış olduğu eserinde, *Iulius-Claudio* ailesinin soyuna mensup imparatorlara yer vermiştir. Roma İmparatorluk Dönemi’nde İS 14-68 yılları

arasında yaşanan hadiseleri konu edinen eser, çalışmamıza konu olan Caligula, Claudius, Nero gibi imparatorlar dönemindeki siyasi ve bu bağlamdaki sansasyonel olaylara yer vermesi ve üç farklı imparator dönemine ışık tutması açısından önemlidir.

Antik Çağ yazarlarından Plinius'nun (İS 23-79), *Naturalis Historia* (Doğa Tarihi) adlı eseri geniş kapsamıyla dönemin medeniyeti, sanatı, bilimi gibi alanlara yer vermiştir. Plinius'un Hellenlere karşı olumsuz tutumunda, bize, özellikle *Principatus* Dönemi'nde dönemsel olarak bazı imparatorların Hellen Kültürü'ne yakınlık göstermesinin Roma gelenekselliği ile çatışması hakkında bilgi edinebilmemiz doğrultusunda yardımcı olmuştur. Plinius'un, *Epistulae* (*Genç Plinius'un Mektupları*) adlı eseri ise temel kaynak niteliği taşıması ve Bithynia provinciasının yönetimi hakkında İmparator Traianus ile *proconsul* (eyalet valisi)¹ olarak tayin edilmiş Gaius Plinius Caccilius Secundus arasındaki mektuplaşmalara yer vermesi yönüyle eşsiz bir eserdir. Eser aynı zamanda dönemin sosyal, siyasi ve ahlaki gibi alanlarını da incelemesiyle çalışmamız açısından önemlidir.

Plutarchos'un *Bioi Paralelloi* (*Paralel Hayatlar*) adlı 2006 senesinde Alfa Yaayınları tarafından Antik Çağ Serisi'nde yer verdiği eseri, Roma ve Yunan hükümdarları, devlet adamları, kumandanlar gibi dönemin mühim şahsiyetlerinin karşılaştırmalı biyografilerine yer verdiği için çalışmamız açısından oldukça önemlidir. Eser'den aynı zamanda çalışmamızın esas konusunu teşkil eden siyasi evlilik örneklerine, bu evliliklerin doğrudan ittifak kurmak veya yapılan antlaşmaları güçlendirmek amacıyla kullanılması gibi noktalara değinmesi bakımından yararlanılmıştır.

Çağının önemli tarihçilerinden olan Suetonius (Gaius Suetonius Tranquillus) ise eserleriyle çalışmamızın büyük bölümüne önemli ölçüde kaynaklık etmiştir. Yazarın, özellikle *De Vita Caesarum* (*On İki Caesar'ın Yaşamı*) adlı eserinde; imparatorlar fiziksel özellikleri, karakteristik yapıları, ilgi alanları, aile ilişkileri, her imparatorun yönetimi sırasındaki askeri, siyasi, tarihi ve dedikodu mahiyeti olan toplumsal olaylar, Iulius Caesar döneminden başlayarak kronolojik sırayla tasniflendirilmiştir. Eser, Iulius Caesar ve kendisinden sonra yeni kurulan rejimin 11 imparator döneminin olaylarını alması dolayısıyla çalışmamızda önemli bir yere

¹ Eyalet valisi, yüksek komutan, süresini tamamlamış *consul*, prokonsül. Bkz. Erdal Alova, **Latince Türkçe Sözlük**, Sosyal Yayınları, İstanbul, 2013, s.476.

sahiptir. Çalışmamızda yer verdiğimiz olayların, sosyolojik anlamda toplumun değerlerini şekillendirmesi, devlet yönetimine etkileri konularında değerlendirmesini bu bilgiler ışığında yapmış bulunmaktayız. İmparatorların, kendilerine destekçi bulmak, *senato* içerisindeki konumlarını güçlendirmek için başvurdukları *homogamy* evliliklerin etkilerini, sınıf ayrımının gözetilme sebeplerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Yunanca kökenli bir kelime olan *homogamy*, benzer kültürlere ve sınıflara mensup olan kişilerin yaptığı evliliği ifade etmektedir. İmparatorlar tarafından yapılan *homogamy* ve zıt anlamını ifade eden *heterogamy* evliliklerinin alt metninde yine imparatorların karakteristik özellikleri, yetiştikleri aile yapıları, aldıkları eğitim ve düşünce biçimleri yer almaktadır. Bu sebeple bahsettiğimiz konular hakkında bilgi edinmemize yardımcı olan antik yazar Suetonius'un eserleri, çalışmamıza konu olan siyasi evlilik meselesinin çözümlenmesi ve değerlendirilmesi açısından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Roma İmparatorluğu'nda devlet görevi de yapan Romalı tarihçi Cassius Dio Cocceianus, Hellence olarak kaleme aldığı *Rhomaika* (*Rhomaika Historia-Roma Tarihi*) adlı eserinde imparatorları, iktidar yıllarına göre tasniflemiştir. Yazarın, Septimius Severus'un iktidarından beri *quaestor*², *praetor* (yargıç), *consullük*³ gibi görevlerde bulunduğu göz önüne alındığında *Rhomaika*, dönemin olaylarını bizzat yaşamış bir kişinin şahit olduklarının kanıtlarıyla birlikte, kimi zaman da doğaüstü nedenler sunarak doğrudan aktarıldığı bir eser niteliği taşımaktadır.⁴ Eser, imparatorluk yapısı hakkında birinci ağızdan bilgi edinebilmemiz ve olayların çözümlenmesi açısından oldukça mühimdir.

Yine *senator* sınıfına mensup olan antik yazar Eutropius, *Breviarium Historiae Romanae* (*Roma Tarihinin Özeti*) adlı, Roma dönemi hadiselerini kısa ve yalın bir şekilde anlattığı eserinde, Roma İmparatorluğu'nun gücünden ve bu gücün elde edilmesinde rol oynayan devlet mensuplarından, askeri ve siyasi hamlelerden bahsetmektedir. Yazar, Roma Devlet yönetiminin en eski organlarından biri olan

² Çoğulu *quaestores* olmakla beraber cumhuriyet devrinin ilk zamanlarında *consulün* maiyetinde, consul tarafından tayin edilmiş, ceza meselelerinde ve maliye işlerinde ona yardım eden memurlar olup, V. asrın son yarısından itibaren *comitia tributa* (halk meclislerince) tarafından seçilerek iş başına gelen küçük *magistra* olmuşlardı. Cumhuriyet devri boyunca sayıları artmış (İÖ 45'te 40 adet), *pleblerin* elde ettikleri ilk *magistralık* olmuştu (İÖ 421). *Praetor* ve diğer *magistralara* ceza ve mali işlerde yardım etmekten başka, eyaletlerin de mali işlerini kontrol ederlerdi. *Imperiumları* (emir, hakimiyet) yoktu. (Bkz. Umur, 1983, s. 176.)

³ Roma devletinin en yüksek devlet görevlisi, devletin en yüksek yürütme organıdır. İki kişiden oluşur ve bir yıllık süre için seçilirler. (Bkz. Pli. 2018, s. 171.)

⁴ Cass. Dio. LXIX,2,1.

Senatus’un, Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde güç dengesinin değişmesi, imparatorların bu konudaki etkileri hakkında bilgi edinmemiz açısından eseriyle çalışmamıza yön vermiştir.

Çalışmamıza bilgi kaynağı teşkil eden, anonim, yazarı tam olarak bilinmeyen, verdiği bilgilerin doğruluğu tartışmalı olan *Historiae Augustae* adlı antik dönem eseri; mektup, konuşma, halk ve *senato* için tavsiyelere yer vererek imparatorların biyografilerini anlatmaktadır. *Historiae Augustae* her ne kadar kronolojik olarak doğru tasnif edilmemişse de dönem hakkında verdiği bilgiler açısından bizi aydınlatmakta olup imparatorların çevresindeki kişilerin imparator üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır. Bunun bir yansıması olarak İmparatorların başkalarının etkisi altında devlet yönetimini hukuki, siyasi, dini ve sosyal anlamda şekillendirme sürecinin nasıl gerçekleştiğini anlatması yönüyle çalışmamıza kaynak olabilmektedir.

2. Tetkik ve Telif Eserlerin Değerlendirilmesi

Çalışmamızın konusunu oluşturan evlilik müessesesinin siyasi anlamda bir araç olarak kullanılması örneklerine Roma İmparatorluğu’nun öncesinde de birçok defa rastlanmaktadır. Özellikle ulaşılabilen en erken dönem örneklerinden olmasıyla Hitit Dönemi bu konuda büyük önem arz etmektedir. Trevor Bryce’in *The Kingdom of the Hittites* adlı eseri, Yusuf Kılıç ve Hanım Hande Duymuş’un *Hititlerde Kadın ve Siyaset* adlı makalesi, Füzuran Kınal’ın *Eski Anadolu Tarihi* isimli eseri, erken dönem siyasi evlilik örneklerine ulaşmamız açısından önem arz etmektedir.

Hitit Dönemi’nde devletlerin iç siyasetinde denge kurmak veya diğer devletlere karşı kendilerini güvence altına almak ve askeri destek bulmak, savaş yapmadan toprak kazancı sağlamak gibi amaçlar ile yapılan siyasi sebepli evlilikler daha sonraki süreçte gelenek hâline gelmiştir. Etkileri ve devamlılığı Roma İmparatorluğu’na kadar sürdürülmüştür.

Roma’da imparatorluk sürecine geçişin sebeplerini anlamamız, Roma’yı bu sürece hazırlayan olaylar hakkında bilgi olmamız ve süreci analiz edebilmemiz açısından *Roma Tarihinin Ana Hatları Kısım I: Cumhuriyet Devri* adlı, Sabahat Atlan’a ait olan eserden yararlanılmıştır.

İulius Caesar’ın, devleti Roma Cumhuriyeti’nin son döneminde imparatorluğa hazırlama yönünde yaptığı reformlar ve etkilerinin Roma İmparatorluk

Dönemi'ne yansması hususuna da çalışmamıza yer vermiş bulunmaktayız. Bu açıdan *Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı* adlı makalesi, bu bağlamda Roma Özel Hukuku'nun incelenmesi açısından çalışmamıza katkıda bulunmuştur. Konusu geçen dönemde Roma sınırları ve nüfusu genişlediğinden, cumhuriyetin son döneminden ve *Principatus* döneminde Roma Hukuku'nun da bu doğrultuda şekillenmiştir. Bu anlamda Roma Hukuku'nun, bulunduğu döneme kıyasla gelişmiş olduğu düşünülmektedir.

Roma İmparatorluk hukuku, aile yapısı, toplumsal gelenekleri, Roma kadınının aile içerisindeki konumu, dini, sosyoloji ve siyasi alandaki etkisi konularının incelenmesi Roma İmparatorluk tarihi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple çalışmamız sadece siyasi arenayla sınırlı kalmamış, hukuk ve sosyoloji alanlarından da destek almıştır. Bu sebeple sosyolojik ve hukuki çalışmalar, Roma İmparatorluk döneminde gerçekleşen siyasi evliliklerin hangi şartlar altında gerçekleştiğini ve bunun toplumsal etkilerinin çözülmesi bakımından önemlidir.

Ziya Umur'un *Roma Hukuku: Umumi Mefhumlar-Hakların Himayesi* adlı eserinden Roma'da uygulanan medeni hukukun içerisinde kadına özgülenen haklar, Roma aile kavramı ve kadının aile içerisinde nasıl betimlendiği hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Roma hukukunda ataerkil sistemin aile hukukuna yansması da açıkça görülmektedir. Roma'da kadının birey olarak var olamaması, yaradılışı dolayısıyla aciz görüldüğünden bir erkeğin tasavvuruna mecbur bırakılarak sınırlı haklara sahip olması yasalara da yansıdığı anlaşılmaktadır.

Maks Kaser'e ait olan *Das Römische Privatrecht (das altrömische, das vorklassische und klassische Recht)* adlı eser Roma hukuk sistemini dini, kültürel, politik, sosyal ve ekonomik manada karşılaştırmalı olarak ele aldığından, Hellen, German ve Doğu hukukunun etkileşimini görebilmemiz açısından önem taşımaktadır.

Bunun yanı sıra Fulya İlçin Gönenç'in *Roma Hukukunda Kadın* adlı eserinden, Hatice Palaz Erdemir'in *Roma Vatandaş Hukukunun Konusu Olarak Kadın* ve Seldağ Güneş Peschke'in *Roma'da Kadının Fiil Ehliyetinin Sınırları* isimli makalesinden, kadının Roma hukuku içerisindeki sınırlarının anlaşılması hususunda yararlanılmıştır. Burada, kadının bir aile babasının yönetimi altında sınırlandırıldığını, yanında erkek bir kişi olmadan işlem ehliyetinin olmadığını

görmekteyiz. Bu kişi, kadının erkek akrabası olmadığı durumlarda bazen erkek bir köle veya küçük yaşta bir çocuk dahi olabildiğinden, kadının hukuki olarak bağımsız olmadığı yargısı kesinleşmektedir.

Tüm bu baskı ortamına rağmen Roma kadınının, siyasi alanda doğrudan olmasa da imparator eşi olarak güç kazanması ve kocası aracılığıyla politik arenada var olması ve devletin siyasi gelişmelerine yön verdiği durumlara da sıkça rastlanmıştır. Bu noktada Jasper Burns, *Great Woman of Imperial Rome* adlı eseriyle çalışmamıza yön vermiştir. Burns, eserinde Iulius Caesar'ın İÖ 44 yılındaki ölümünden İS III. yüzyıla kadar olan süreçte Roma imparatoriçelerinin, imparatorların anneleri, kızları ve kız kardeşlerinin siyasete, dolayısıyla Roma kültürüne ve mirasına olan etkilerini konu edinmiştir. Burns'un olağanüstü olarak nitelendirdiği imparatorluk kadınlarının entrikaları, karakterleri, aileleri, Roma siyasetinin yanında toplumun yönetime bakış açısını, ahlak anlayışını ve değerlerini de şekillendirmiştir.

Öte yandan Roma İmparatorluğu'nun farklı kültürlerden etkilenmesi ve bu doğrultuda kültür mirasının zenginleşmesi açısından doğu kökenli kadınlarla evlenmeleri oldukça önemlidir. İmparatorlar, farklı kültürlerle ve inanışlara mensup eşlerinin etkisiyle dönemsel olarak *Elagabalus*⁵, *Demeter*⁶ gibi farklı tanrı-tanrıçaların, Doğu ve Hellen kültürünün etkisi altında kalmışlardır. Bu bağlamda *Septimius Severus: The African Emperor* adlı Anthony Richard Birley'e ait eser, çalışmamız açısından önemli bir örnek olmuştur. Afrika kökenli bir Roma İmparatoru olan Septimius Severus'un karısı Iulia Domna'nın etkisiyle Suriye güneş tanrısı *Elagabalus*'tan açıkça etkilendiği görülmektedir. Daha sonraki imparatorlardan Elagabalus'un da bu tanrıdan etkilendiğini ve sağlıklı olmayan kişiliğinin de etkisiyle yasak olmasına rağmen bir Vesta tapınağı rahibesi ile evlenip

⁵ Günümüz Suriyesi'nde bulunan Emesa şehrinde "El-Gabal", "Elagabalus", "Alagabalus", "Eliogabalus" ve "Heliogabalus" gibi isimlerle adlandırılan güneş tanrısıdır. Tanrının, Emesa'da altınlar ve mücevherlerle donanmış altı sütunlu görkemli bir tapınağının bulunduğu, tapınağın içinde kutsal *baetylosun* ve onun üzerinde veya yanında bir kartalın durduğu bilinmektedir. Kökeninin Sümer ve Akkadlar'a dayandığı söylenen bu güneş tanrısı yoğun bir tapınım görülmektedir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Sinem Güzel Yıldırım, "Emesalı Güneş Tanrısı'nın Kutsal Taşı: Küçük Asya Sikkelerinde Emesa Baetylosları", *MASROP E-Dergi*, Cilt: 17, Sayı: 2, 2023, ss. 14-32; François Lenormant, *Baetylia*, (Transl. C. V. Daremberg & E. Saglio), *Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romanes I*, Paris, 877, 1877, s.310, 313, 314; Gaston Halsberge, *The Cult of Sol Invictus*, Études préliminaires aux religions orientales dans l'empire Romain 2, Leiden, 1972, s. 62, 64.

⁶ Homeros destanlarında kendisine yer verilen, Antik Yunan mitolojisinde ekinleri ve özellikle buğdayı simgeleyen, Kronos ile Rheia'nın kızı ve ikinci tanrı kuşağına mensup olan bereket tanrıçasıdır. (Bkz. Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972, s. 107.)

Elagabalus ve Vesta kültlerini birleştirerek yeni bir Roma tapınımı yaratmaya çalışmasına sebep olmuştur.

Ayrıca latince kökenli kelimelerin ve terimlerin anlamlarının açıklanması, yasaların tahlili de çalışmamız açısından önem arz etmekte olup bu konuda Ziya Umur'un *Roma Hukuku Lgatı* ve Erdal Alover'nın *Latince Türkçe Sözlük* isimli eserlerinden yararlanılmıştır.

GİRİŞ

Eski Çağ'ın bir şehir devleti olarak kurulup, en uzun ömürlü devleti olan Roma İmparatorluğu; tarihi, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan hem dünya tarihi ve medeniyetinin hem de tüm Roma ve Akdeniz tarihinin şekillenmesinde önemli bir rol oynayarak varlığıyla tarihin en etkileyici dönemlerinden birini oluşturmuştur. Bu dönem, Roma Cumhuriyet döneminin son zamanlarından başlayarak, İmparatorluğun tam anlamıyla kurulmasına kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Lucius Iunius Brutus'e kadar olan dönem *rex/magister populi* (hükümdar)⁷ olarak adlandırılan Roma yöneticileriyle idare edilmiş, sonrasında ise oligarşik/aristokratik Cumhuriyet yönetimine geçilmiştir. Roma Cumhuriyet dönemi, yerini, yeğeni ve evlatlığı olarak bilinen Gaius Iulius Caesar Octavianus'un (Augustus) almasından önce Gaius Iulius Caesar yönetimine kadar devamlılığını sağlamıştır. Roma devlet yönetiminin değişmesine Iulius Caesar öncülük etmesine rağmen, Augustus'un yönetime geçmesinden sonra ortaya çıkan siyasi gelişmeler neticesinde Roma'da imparatorluk dönemi resmen başlamıştır. Kuruluş tarihinden itibaren *rexler* ve *senatus*⁸ tarafından yönetilen bir devletten, *consuller*in idareye

⁷ *Regis* olarak da bilinen hükümdar, halkın reisi, rehberi, kral, lider, patron. Roma devletinin ilk devrinde (İÖ 754-İS 510) devletin başında bulunan *magistra*. Tek ve hayatı boyunca *magistra*, evvelki hükümdar veya *interrex* (Hükümdarlık devrinde bir hükümdarın/*rex*in) ölümünün ardından yerine yenisi tayin edilene kadar, muvakkat olarak iktidarı temsil eden *senatus* azası.) tarafından seçilir ve mevcut örf ve adetlere sadık kalmak şartıyla, mutlak iktidara sahip olurdu. Aynı zamanda dini reis (*pontifex maximus*; baş rahip) olduğundan dini merasimlere riayet eder; orduyu kumanda eder, siyasi hayata hâkim, harp ve sulh yapar, şehrin nizam ve intizamına bakar, kaza işlerini yürütürdü. (Bkz. Ziya Umur, **Roma Hukuku Lügatı**, İÜHF-Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1983, s. 188-189; Erdal Alova, **Latince Türkçe Sözlük**, Sosyal Yayınları, 2013, s.527.)

⁸ *Senatus*, ağırlıklı olarak soyluların oluşturduğu Roma Döneminde yönetici meclis. *Senato* anlamına gelen kelime değişik sayıda Roma vatandaşından kurulu, bilhassa hükümdarlık, cumhuriyet ve *principatus* devirlerinde devlet idaresindeki belli başlı üç organdan birisidir (diğerleri: *populus*, *magistratus*). Ağırlıklı olarak soyluların oluşturduğu Roma Döneminde yönetici meclis. Roma halkı görüşlerini burada dile getirebilmiştir. Aynı zamanda *senato* Roma idaresinde hayli zaman etki göstermiş köklü bir halk meclisi niteliği taşımaktadır. *Consuller* için danışma işlevi gören, onlara görüş ve öneri sunan yönetim organı, üst meclis. Çıkan yasaları denetler, savaş işlerine ve kamu maliyesine nezaret eder, diplomasiyi yönlendirir. Hükümdarlık devrinde *patricius* olan *gens* reislerinden kurulu olup, hükümdarın istişare heyeti vazifesini görmektedir. Hukuken mecbur olmamakla beraber hükümdar, *senatusun* noktai nazarına uyardı. Cumhuriyet devrinde, *patricius* ve *plebler*den kurulu, *magistralık* yapıp vazifelerini bitirmiş kimselerden teşekkül eder, bunların kimler olduğunu ise *censorlar* belirlerdi. İstişari bir organ olmaya devam etmekle beraber, bu devirde Roma devletinin dış siyaseti ve iç idaresini elinde tutan organdı. Muvakkat devreli *magistralara* nisbetle daimî; *magistralar* onun bir icra vasıtası gibiydi. Meclislerde kabul edilecek kanun projeleri *senatus*'da hazırlanır ve halk meclisinin aldığı kararları tasvip ederdi (*auctoritas patrum*). *Principatus* devrinde imparator tarafından, mümtaz vatandaşlar arasından seçilen kişilerden kurulu, imparatorla birlikte idareyi paylaşan organdı. Halk meclislerinin faaliyetten düşmeleri neticesinde, bu devirde *senatus consultumlar* (*senatus* kararları) kanun kuvvetini kazanmıştı. Fakat bu devir boyunca, imparatorun gittikçe artan iktidarı karşısında, yavaş yavaş kudret ve ehemmiyetini kaybetti. Son

getirilmesiyle önce Cumhuriyet yönetimine geçilmiş ve İÖ 27 yılından sonraki süreçte İmparatorluk dönemi başlamıştır.

Kuruluşundan itibaren devlet sınırlarını genişletme politikası izleyen Roma, kurulduğu ve yayıldığı bölgenin jeopolitik konumunun sunduğu imkanların yanı sıra sahip olduğu olumsuzluklara rağmen, Akdeniz'in çevresinde büyüme imkânı bulmuştur. Roma, bu politikasını gerçekleştirmek için savaşların beraberinde bazı diplomatik yollar ile güç elde etme girişimlerinde de bulunmuştur. Bu sebeple, sadece büyük askeri zaferler, siyasi reformlar veya mimari başarılarla değil, aynı zamanda imparatorluk içindeki ve dışındaki diplomatik ilişkiler ve çalışmamıza konu olan siyasi evliliklerle de tanınmıştır. Bu evlilikler, Roma'nın kaderini değiştiren önemli olayların birçok kez temelinde yer almıştır.

Roma'nın büyüme, gelişme ve genişlemesinde insan faktörünün ve nüfusun önemi büyüktür. Bunu sağlayan en önemli etken de aile ve evlilik kurumudur. Aile, iktidar ve devlet ilişkisinin bu açıdan ele alınması ilginç değerlendirmeler ortaya koyabilecektir. Bu çerçevede evliliğin tanımını yapmak gerekir.

Evlilik temel olarak biyolojik, ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel amaçlarla bir kadın ile bir erkeğin, kanunların ve kültürün belirlediği yetki ve sorumluluklar çerçevesinde birlikte yaşamaya karar vermesi ve bu amaçlar doğrultusunda faal olarak birlikte hayat sürmeleri şeklindedir. Bir diğer ifadeyle, genellikle mülkiyet, ekonomik sorumluluk, cinsellik ve bu birlikteliklerden doğan çocuklara yönelik yükümlülüklerin paylaşımı için hukuki bir anlaşma esaslıdır.

Yazılı tarihin başlangıcıyla beraber XIX. asra kadar kullanıldığını bildiğimiz siyasi amaçlarla yapılan evliliklerin birçok sebebi bulunmaktadır. İç ve dış politikada siyasi nüfuzun artırılmak ya da hâlihazırda kurulan müttefikliklerin sağlamlaştırılmak istenmesi sebebiyle ittifak kurma amacı bunlardan en önde gelenidir. İmparatorluk gibi belli bir grup tarafından yönetilen devletlerde, hanedanın asil soyunu halk tabakasıyla karıştırmak veya topraklarını paylaşmak istememesi

imparatorluk devrinde, devlet işlerine fazlaca karışmayan, fakat birçok imtiyazları olan ve büyük bir şeref mevkiine sahip; mümtaz kişilerin topluluğu. İmparatorluk ikiye ayrıldıktan sonra, Constantinopolis'de de (İstanbul) Roma'daki gibi bir senatus teessüs etmişti. En eski devirlerinde üye sayısı 300 iken 600, Caesar zamanında 900 ve sonra tekrar 600, son imparatorluk devrinde ise 2000 olmuştu. (Bkz. Umur, 1983, s. 191, 192; Alovera, 2013, s. 548; Gökçe H. Türkoğlu, "Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk dönemlerinin İdari Yapısı", **DEUFD**, Cilt: 11, Sayı: 2, 2011, s. 275; Plinius, **Epistulae (Genç Plinius'un Mektupları)**, (Çev. Levent Keskin), Doğubay yayınları, 2018, s. 175.)

sebebiyle bu tür akrabalık ilişkisi kurmaktan kaçınılmıştır. Çünkü evlilik bağı ile kurulan akrabalık, kişilerin birbirlerinin soy ve varlıklarına ortak olması anlamına gelmekteydi. Vasal hükümdarlıkları, askeri bir harcama yapmadan barışçıl şekilde kontrol altına almak da siyasi evliliklerin bir başka nedenini teşkil etmekteydi.

Evlilik müessesesinin, siyasi güç kazanmak için bir araç olarak kullanılmasına, tarihin birçok döneminde sıkça rastlanıldığı gibi bilhassa Eski Çağ'da da örnekleri mevcuttur. Hitit ve Mitanni Devletleri de bunlar arasında en önemli ve yazılı tarihle beraber ulaşılan erken dönem örneklerini teşkil etmektedir. Hitit Hükümdarı Šuppiluliuma'ya gelen bir mektupta, Mısır Hükümdariçesi Ankhesenpaam, soyunun köle veya halk tabakasından birinin soyuyla karışmasını istememesini gerekçe göstererek kendisinden, oğullarından biri ile evlenme isteğinde bulunmuştur.⁹ Bu iş birliğine olumlu yanıt veren Šuppiluliuma, oğlu Zannanza'nın Mısır Hükümdariçesi ile evlenmesini onaylamıştır. Fakat bu evlilik, Hitit ve Mısır hükümdarlıklarının birleşerek güçlenmesi anlamına geldiğinden, muhtemel bu ittifaka karşı olan ve Ankhesenpaam'a düşmanlık besleyen kişiler tarafından Hitit prensine suikast düzenlenmesiyle sonuçlanmış ve amacını gerçekleştirememiştir.¹⁰ Mısır Hükümdariçesi'nin vurguladığı üzere, asil olan hanedan soyunun, alelade bir soy ile karıştırılması tarih boyunca hoş karşılanmamış, bu durumun hanedanların prestijini zedelediği düşünülmüş ve kan bağının devamının güçlü ve soylu ailelerden sağlanması esas alınmıştır. *Patrici-pleb* evliliklerinin yasaklanması da bu önceliğin Roma'ya yansımaları kanıtlar niteliktedir. Bu teklifle aynı zamanda Ankhesenpaam, Mısır-Hitit birliğini kurarak yüzyıllardır gerçekleşmesi istenilen büyük Akdeniz devletini tesis etmek için de fırsat oluşturmaya çalışmışsada, Mısır'daki hiziplerinin Hitit Prensi Zannanza'yı öldürmeleriyle bu mümkün olamamıştır.

Šuppiluliuma'nın dış siyasette uyguladığı politika kendisinden sonra da devam etmiştir. Yine Hitit Hükümdarı III. Hattuşili, babası Hurri kökenli bir din görevlisi, kendisi de tapınakta kadın din görevlisi olan Puduhepa ile evlenerek, Mısır'a karşı Hurri Devleti'nin desteğini alabilmeyi amaçlamıştır. Mısır ile imzalanan Kadeş Antlaşmasında Puduhepa'nın mührünün de yer alması, kadının siyasette önemli bir figür olarak kocasıyla birlikte yer aldığını kanıtlar niteliktedir.

⁹ Ekrem Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, Tübitak Yayınları, Ankara, 1998, s.81.; Sedat Alp, **Hitit Çağında Anadolu**, Tübitak Yayınları, Ankara, 2001, s. 97-98.

¹⁰ Charles Gates, **Ancient Cities**, Taylor & Francis Publishing, London, 2011, s. 145; Mark W. Chavalas, **Ancient Near East: Historical Sources in Translation**, Blackwell Publishing, Oxford, 2006, p. 259.

Hattuşili'nin, eşinden geleneklerine bağlı, ahlaklı bir kadın olduğu yönünde övgüyle bahsetmesi hükümdarların, eş seçiminde kadının kökleri kadar karakteristik özelliklerine de önem verdiklerini göstermektedir.¹¹ Nitekim kadının olumlu kişilik özellikleri, iyi eğitim almış olması, asil bir soya mensup olması gibi özellikler, Puduḥepa örneğinde olduğu üzere hükümdariyet ailesinin hem toplumun hem de diğer devletlerin nazarında saygınlık kazanmasını sağlamaktadır.

Öte yandan Antik Çağ'daki ulaşım imkanlarının kısıtlı olması sebebiyle güçlü ülkeler, yönetimleri altında bulunan diğer ülkeleri rahatlıkla kontrol edebilme ve karışıklıkları önleme gayesiyle, hem küçük ülkeler ile barış sağlama hem de dış tehditlere karşı bir savunma aracı olarak kan bağıyla ittifak kurma girişimlerinde sıkça bulunmuşlardır. Bu yola başvuranlardan biri de Mitanni Hükümdarı Artatama¹² olmuştur. Artatama, Mısır Firavunu IV. Tutmosis ile kızının evlenmesini sağlayarak yönetimi için tehlike teşkil eden Hitit Devleti'ne karşı müttefik elde etmeyi amaçlamıştır.¹³ Artatama, bunun stratejik bir gelenek hâline gelerek, kendisinden sonraki hükümdarların da akrabalık ilişkilerinden faydalanma girişimlerine¹⁴ önayak olmasına vesile olmuştur. Dönemsel olarak da merkezi yönetimin zayıflamasını fırsat bilen bağlı bölgelerin beylerinin, bağlı bulundukları otoriteye isyan ederek bağımsızlıklarını ilan etme girişimlerine rastlanmıştır. Bu tehlikeyi önlemek amacıyla devletler, birçok defa akrabalık ilişkisini kullanmışlardır. Yine Hitit Hükümdarı Šuppiluliuma'nın hem yönetimine dahil olan toprakları elinde tutmak hem de evlatlarını saygın bir konuma getirmek amacıyla yaptığı girişimleri buna örnek oluşturmaktadır. Böylece bağlı bölgelere gönderdiği çocukları onun yönetimi ile bu bölgeler arasında birleştirici bir köprü görevi görmüştür. Örneğin oğlu Piişşili'yi Kargamış'a tayin ederken, diğer oğlu Telipinu'yu Halep'e göndermiş, kızlarını ise Mira Hükümdarı Maşuiluvas ve Mitanni Prensi Mattiwaza ile evlendirmiş, ayrıca kız kardeşini de Hayasa Prensi Hukannas'a vermiştir.¹⁵ Bir diğer Mittani Hükümdarı Tušratta'da kızı Tadu-Hepa aracılığıyla, Hitit ve Asur gibi

¹¹ Yusuf Kılıç ve Hanım Hande Duymuş, "Hititlerde Kadın ve Siyaset", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 2007, Cilt: 26, Sayı: 42, s. 88.

¹² İÖ 1410 – İÖ 1400 yılları arasında hüküm sürmüştür.

¹³ Füzüzan Kinal, **Eski Anadolu Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1962, s. 94; Güngör Karauguz, **Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002, s. 203.

¹⁴ Jane R. McIntosh, **Ancient Mesopotamia: New Perspectives**, ABC-CLIO Publisher, Santa Barbara, California, 2005, p. 91-95; Igor M. Diakonoff, **Early Antiquity**, (Transl. Alexander Kirjanov), University of Chicago Press, Chicago and London, 1991, p. 276.

¹⁵ Kinal, 1962, s. 94; Trevor Bryce, **The Kingdom of the Hittites**, Oxford University Press, London, 1999, p. 174.

tehlike arz eden devletlere karşı Mısır hükümdarlığı ile ittifak kurmuş ve bunun karşılığında kızının altından bir heykelinin yapılmasını talep etmiştir. Bu da karşımıza çeyiz kavramını çıkarmaktadır.¹⁶ Yapılan evlilikler sonucu devletlerin birbirlerine sıklıkla prestij sağlayacak değerli hediyeler ve toprak vermeleri, askeri olarak destek sağlamaları da çeyiz uygulamasının zaruri olarak kullanıldığını kanıtlar niteliktedir.¹⁷ Hediyeleşmede toprak verilmesi, evlilik kurumunun, savaşmadan diplomatik yollarla toprak elde edilmesi, ittifak kurulması gibi anlamlar taşıması, bu türden evlilikleri, halk nazarındaki evliliklerden farklı kılmaktadır.

Lidya Hükümdarı Alyattes'in kızı Aryanes ile Med Hükümdarı Cyaxares'in oğlu Astyages arasında yapılan evlilik¹⁸, Büyük İskender'in III. Darius'un kızı Statira ile evlenmesi¹⁹, I. Antiokhops Theos'un annesi Suriye Prensesi VII. Laodice Thea ve babası I. Mithridates Callinicus'un evliliği²⁰ gibi Roma İmparatorluğu dönemi öncesi birçok siyasi evlilik örneğine rastlamaktayız. Siyasi amaç ile gerçekleştirilen evlilikler, şekil ve içerik bakımından zamanın şart ve ihtiyaçlarına göre değişerek, zamanla bir gelenek hâlini alarak çalışmamıza da konu olan Roma İmparatorluğu dönemine kadar varlığını sürdürmüştür.

Günümüz toplumu için evlilik, her ne kadar kadın ve erkek bireylerin arasındaki sevgi bağını resmileştirme ve bu bağı kanunlarla koruma altına alma durumunu ifade etse de bu olgu, Roma İmparatorluğunda tamamen farklı bir hukuki, sosyolojik ve ekonomik stratejiyle şekillenmiştir.

Yukarıda çeşitli örneklerle bahsedildiği üzere, evlilikler, tarih boyunca devletler arasındaki güç dengesini kurma, müttefiklikleri pekiştirme, hükümdarlık iddialarını meşrulaştırma veya genel olarak siyasi stratejilerin bir parçası olma amacıyla kullanılmıştır. Tarihin farklı dönemlerinde olduğu gibi Roma İmparatorluk döneminde de benzer sebeplerle evliliklerin kurulabildiği görülebilmektedir. Ancak bu dönemdeki siyasi ve stratejik amaçlı evliliklerin öneminin diğer pek çok kültür ve medeniyet çevresine göre daha belirgin ve daha farklı olduğu söylenebilir. Bu

¹⁶ Georges Roux, **Ancient Iraq**, Penguin Press, New York, 1996, p. 231; M. Şemseddin Günaltay, **Türk Tarihinin İlk Devletlerinden Yakın Şark Elâm ve Mezopotamya**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 275.

¹⁷ McIntosh, 2005, p.163,164; Hennie J. Marsman, **Women in Ugarit and Israel: Their Social and Religious Position in the Context of the Ancient Near East**, Brill Press, Leiden, 2003, p.384, 386.

¹⁸ Günaltay, 1987, s. 119.

¹⁹ Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar: İlk çağ ve Asya-Afrika devletleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 78.

²⁰ Francois Chamoux, **Hellenistic Civilization**, Blackwell Publishing, New Jersey, 2003, p. 228.

anlamda Antonius ile Octavianus (Augustus)'un aralarındaki barışı sağlamlaştırmak adına evlilik birliğini kullanmak istemelerini örnek gösterebiliriz. Antonius'un karısı Fulvia hastalanmış ve Sikyon'da ölmüştü.²¹ Octavianus'un ablası Octavia'nın kocası da (Gaius Marcellus) öldüğünden ikili arasında evlilik birliği kurulmasına karar verilmiştir. Octavia, güzel, zeki, ahlaklı ve uyumlu bir kadın olduğundan bu evlilik desteklenmiştir. Ayrıca Octavia ve Antonius'un evlenmesi, antlaşmanın güçlenmesi, Roma siyasi birliğinin sağlanarak Antonius ve Octavianus arasındaki mücadelenin son bulması anlamına gelmekteydi. Antonius'un Kleopatra ile ilişkisi olmasına rağmen, bu evliliğe sıcak bakmıştır. Roma kanunları, kadının, kocasının ölümünden on ay sonra başka birisiyle evlenmesine müsaade etse de yasalar *senato* tarafından esnetilerek şahsi çıkarlar doğrultusunda hareket edilmiştir.²²

Görüldüğü üzere imparatorluk döneminin başlangıcında Roma siyasi sahnesi, genellikle cumhuriyet yıllarının son zamanlarındaki çalkantılardan da kaynağını alan rekabet, ihtiras ve entrikalar ile doluydu. Bu rekabet ortamı, güçlü aileler arasında sürekli değişen ittifakların ve müttefikliklerin gelişmesine neden olmuştur. Roma aristokrasisi, aileleri tarafından politik amaçlar doğrultusunda yetiştirilen Romalı kadınları, belirli bir şekilde tanımlanma ihtiyacı duymamıştır. Mesela, Augustus'un annesi Atia'ya, babası Marcus Atius Balbus'un isminin dışıl hâli uygun görülmüş ve bu durum tüm kadınlar nezdinde benzer şekilde uygulanmakla beraber kadınlar, hayatları boyunca evlilik ile dahi değişmeyen tek bir ismi kullanmışlardır. Burada önem arz eden nokta, kadının ailesinin ve dolayısıyla babasının ünü ve bağı olmuştur.²³ Böylelikle Roma bürokrasisinde kız çocukları, hırslı siyasetçilerin, bürokratların, generallerin devlet hiyerarşisi içerisinde kısa yoldan güç elde edebilmek için kullandığı bir araç olmuştur. Evlilik müessesesi ile kurulan ittifaklar, Roma siyasetine yön vermiştir. Bu ittifaklar ve müttefiklikler, çoğu zaman siyasi evliliklerle pekiştirilmiştir. Devlet adamları, nüfuzlu makamlara gelebilmek veya nüfuzlarını artırmak adına soylu ailelerin ve devletin ileri gelenlerinin kızlarıyla hayatlarını birleştirerek bir güç ittifakı yapmışlardır. Yapılan bu evlilikler vesilesi ile eşlerinin varlıklarından yararlanarak siyasi meselelerde kendilerine destekçi bulmuşlardır. Bu çalışmada da bahsedildiği üzere evlilik hem iç politika

²¹ Plut. Bioi XXX. 20.

²² Plut. Bioi. XXXI.

²³ Benet Salway, **What is in a name? A survey of Roman onomastic practice from 700 BC-AD 700**, JRS Vol. 84, 1994, pp. 124-45.

dinamiklerini hem de dış politika stratejilerini derinden etkileyen önemli bir hadisedir.

Bu durumda kadının aile, toplum ve hukuki sistem içerisindeki varlığına da değinmek kaçınılmaz olacaktır. Aile, sosyal yaşam içerisinde ve hukuki hakları konusunda, kız ve erkek çocukları cinsiyet ayrımına tabii uygulamalara tutulmuşlardır.²⁴ Erkek çocukları, ergenlikten sonraki süreçte erkek bağımsız olurken, kız çocukları ergenliğinden sonra da sınırlı haklar ile sosyal ve siyasi hayat içerisinde erkeğin hakimiyeti altında varlığını sürdürmeye devam etmiştir.²⁵ Hukuki işlem ehliyeti bulunmayan Roma kadınına *tutela mulierum*²⁶ (vasi) tayin edilmiş ve vasi tayini birden fazla şekilde gerçekleştirilmiştir.²⁷ Fakat vasi olacak kişinin erkek olması şart koşulmuştur. Sonraki bölümlerde ayrıntılı şekilde bahsedeceğimiz üzere, Roma kadını, *pater familias*²⁸ veya *manuslu*²⁹ evlilikle evlendiği kocası gibi erkek vasisi olmadan hukuki işlem ehliyetini kullanamamıştır. Cinsiyet rolleri üzerinden şekillenen toplum ve devlet yapısı, genel itibarıyla kadının sosyal, siyasi ve hukuki hayatta bir birey olarak tek başına aktif olarak bulunamadığını ve yine cinsiyet faktörünün kanuni haklarını belirlemede önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, kadını vesayet altına almada doğrudan kullanılan evlilik müessesesinin siyasette büyük bir etkisinin olacağı açıktır. Kadını özellikle siyasi ve

²⁴ Roma ailesinde ve sosyal yaşam içerisinde kız ve erkek çocukları arasındaki cinsiyet temelli ayrımcı yaklaşımlar, yeni doğan bebeklerin aile babasının onayı ile aileye kabul edilmesine veya *pater familias* onaylamaz ise bebeğin sokağa terk edilmesine karar verilmesi gibi uygulamalar ve bunların neticeleri için bkz. Hatice Palaz Erdemir, “Antikçağ’da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek!”, **Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu**, Ankara, 2012, s. 657; Hatice Palaz Erdemir, “Roma Vatandaş Hukukunun Konusu Olarak Kadın”, **İÜFE Tarih Dergisi**, Sayı: 63, (2016/1), İstanbul, s. 4

²⁵ Theo Mayer-Maly, **Römisches Recht: Zweite, erweiterte Aufl.**, Springer Wien, New York, 1999, s. 47,48.

²⁶ *Sui iuris* kadınlar üzerinde vesayet. Kadının vasisi oldukça mühim olan *ius civile* muamelelerinde kadına *auctoritas*ı (*Potestas* devrinden bir hakimiyet şekli. Bkz. Umur, 1983, s. 26.) verirdi. Klasik devirde yavaş yavaş önemini yitirmiş ve ortadan kalkmıştı. (Bkz. Umur, 1983, s. 216.)

²⁷ Seldağ Güneş Peschke, “Roma’da Kadının Fiil Ehliyetinin Sınırları”, **Dergi Park**, C. XXIII, S. 3, 2017, s. 19.

²⁸ *Pater familias/patris familias* sözcüğü Latince kökenli olup baba, vatan anlamlarına gelen *pater*, *patris* sözcükleri ile aile, ev anlamlarına gelen *familia* sözcüklerinden gelmektedir ve “Aile Reisi” anlamını karşılamaktadır. Aile babası, reisi; fiziki manada ailenin babası olmaktan ziyade, hukuki manada, *sui iuris* olan ve aile fertleri üzerinde *patria potestas* (hakimiyet) icra eden kimsedir. Roma *familiası* (aile) içinde tek *sui iuris* olup, onun ölümünde *filii familias*ların (kendi evlatları) her biri, yaşları ne olursa olsun, ayrı ayrı *sui iuris* olurlardı. Torunları, kendi babalarının hakimiyeti altına düşerler, babaları dededen önce ölmüşse, onlar da *sui iuris* olurlardı. (Bkz. Alova, 201, s. 422; Umur, 1983, s. 152, 153.)

²⁹ *Manus*, kelime manası ile güç, dinçlik, dolayısıyla hakimiyet anlamlarına gelir. *Manus*, Roma aile reisinin, köleler, aile evlatları ve *in mancipiolar* üzerindeki mutlak hakimiyetini gösterirdi. Sonraları *manus*, *conventio in manum* muamelelerinden birisini yaparak evlenmiş olan bir kadının üzerinde kocasının veya kocası hakimiyet altındaysa aile reisinin icra ettiği hakimiyeti gösteren bir tabir olmuştur. (Bkz. Alova, 2013, s. 359; Umur, 1983, s. 134.)

hukuki açıdan erkeğe bağlı/bağımlı tutma fikri, belki de önceleri esasen kadını korumaya yönelik bir anlayışın ifadesiyken, erkeğin bir taraftan orantısız bir şekilde güç sahibi olması, kadınların kendileri için birtakım çıkış yolları arayışlarına sebep olmuştur. Diğer taraftan, erkekler de güçlü ailelerin kızlarıyla evlenerek siyasi güç elde etmek için kadın üzerinden evlilik birliğini kullanmayı hedefleyebilmiştir.

Augustus yönetiminde Roma'da İmparatorluk Devri'nin başlamasıyla, Cumhuriyet'ten İmparatorluk Devri'ne geçiş süreci ile idari yapı da farklılık göstermiştir. Farklılaşan idari yapının içerisinde kadının rolünün çözülmesi, günümüz hukuk sisteminin de temelini oluşturan Roma'da, kadın-erkek ilişkilerinin sosyal, ekonomik ve çalışmamızın esas konusunu teşkil eden siyaset üzerindeki etkisinin ve kadının Roma toplumu içerisindeki konumunun daha net anlaşılmasını sağlayacaktır. Nitekim, kadının hukuki haklarını, bireysel olarak kullanamama durumu cumhuriyet devrinin sonlarına kadar devamlılığını sürdürmüş, ancak imparatorluk devri ve sonrasındaki süreçte Roma kadınının siyasi yönü, bireysel ve özgür yönde şekillenmeye başlamıştır.

Siyasi evliliklerin bu kadar ön plana çıkmasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında İmparatorluk Dönemi'nin ilk yıllarında, Augustus'un kurduğu *Pax Romana*³⁰ (Roma Barışı) ile Roma'nın, dış tehditlere karşı kendine göreceli bir güven ortamı sağlaması gösterilebilir. Roma'nın ciddiyet arz eden bir siyasi tehlikeyle karşılaşmadığı, barış ortamı sağlanan bu dingin süreçle beraber iç politika, imparatorluğun genel politika yönünü belirleyen ana faktör hâline gelmiştir. Bu durum, güçlü ailelerin, imparatorluk makamına yükselmek veya mevcut imparatora yakın olabilmek için birbiriyle sürekli rekabet hâlinde olmasına sebep olmuştur. Bu rekabette, siyasi evlilikler önemli bir rol oynamıştır. Özellikle, imparatorluk hanedanı ile diğer öne çıkan aileler arasında gerçekleşen evlilikler, imparatorluk politikasında dönüm noktalarına neden olmuştur. Diğer yandan bu evlilikler sadece politik arenada değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yaşantıda da derin izler bırakmıştır. Evlilikler, farklı kültürlerin ve geleneklerin bir araya gelmesine ve etkileşimde bulunmasına neden olmuş, böylece bir diğer yönüyle de Roma kültürü ve medeniyetinin gelişimine de katkıda bulunmuştur.

³⁰ Latince kökenli *pax*, *pacis* kelimesi barış manasına gelmektedir. *Pax Romana* ise Roma Barışı anlamını ifade etmektedir. Bu tabirle Augustus zamanından başlayarak, yaklaşık iki asra yakın bir müddet devam etmiş olan barış ve sükun dönemi kastolunur. Geniş imparatorluğun hudutları içerisinde genel olarak bir karışıklık çıkmamış, ilkçağ kültürünün, Akdeniz havzasında iyice yerleşmesine imkân vermiştir. (Bkz. Alova, 2018, s. 424; Umur, 1983, s. 154.)

Antik dünyanın en önemli ve etkileyici devlet yapılarından biri olarak tarihe damgasını vuran bu büyük imparatorluğun geçmişine dair literatürde, askeri başarıları, yönetim biçimleri, ekonomik yapıları ve kültürel mirası hakkında çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak, imparatorluğun siyasi sahnesinde önemli bir rol oynayan ve imparatorluğun kaderini çoğu zaman belirleyen siyasi evlilikler, genellikle gözardı edilen veya bütünüyle ele alınmayan bir konu olmuştur.

Bu çalışmada da Roma İmparatorluk döneminde gerçekleşen siyasi evlilikler ele alınarak bu evliliklerin, dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yaşantısına nasıl etki ettiği; bu süre zarfında, hangi evliliklerin hangi siyasi amaçlarla gerçekleştirildiği, ataerkil yapıdaki işleyişe rağmen, Roma kadınının politikada ne kadar etkili olduğu, devlet yönetiminin değişmesiyle beraber kadının hukuki alandaki kazanımlarıyla sosyal ve siyasi alanlardaki hak eşitsizliklerinin kırılma noktaları ve tüm bu süreci evlilik müessesesinin nasıl etkilediği, bu sürecin devrin evlilik müessesesini nasıl etkilediği, Roma'nın genel siyasi dengesi ve dönemin önemli olaylarına nasıl yön verdiği değerlendirilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYETTEN İMPARATORLUĞA GEÇİŞ SÜRECİ VE ROMA KADINI

1.1. CUMHURİYETTEN İMPARATORLUĞA ROMA VE SİYASİ EVLİLİK MESELESİNİN ROMA'YA YANSIMASI

Bilindiği üzere küçük gruplar hâlinde başlayan devletleşme serüveni, zaman içerisinde, milyonlarca insanın içerisinde birlikte yaşayabildiği sınırlar çizmeyi başarmıştır. İnsan yaşamında esas olan temel durum, varlığını sürdürebilmek olduğundan, toplumlar bunu mümkün kılmak adına güvenliği ve düzeni sağlamak, kargaşayı ve huzursuzluğu önleyebilmek için bu sınırların içerisine belirledikleri kuralları da dahil etmişlerdir. Kanunlar ve kurallar, Gaius'un³¹ belirttiği üzere Roma'da da benzer nizamda gerçekleşip halkların kültürlerinden esinlenilerek veya yönetimde, siyasette aktif olan kişilerin veya grupların düzenlemesi ile oluşturulmuştur. Başlangıçta töre diyebileceğimiz geleneksel kuralların oluşturulması ile düzen sağlanmıştır. Fakat dünya her manada hareket hâlinindedir ve değişime açıktır. Her alanda olduğu gibi toplumsal kurallar da eskiyebilir, yenilenmesi zaruri olabilir. En nihayetinde gelenekler doğrultusunda şekillenen kurallar, hukuki bir boyut kazanarak yazıya geçirilip resmileştirilmiştir. Bu, hem bireyin kalabalık toplumlar içerisinde var oluşunu kolaylaştırmakta hem de adaleti sağlayarak suçu en aza indirmektedir. Ve bilindiği üzere düzenin sağlandığı toplumlar gelişime ve yükselmeye açıktır. Roma'da da Cumhuriyet Dönemi iç tehlikelerinden biri olan sınıfsal hukuk mücadelesi, Roma hukukunu şekillendirmektedir.

Nitekim İÖ 48-44 seneleri arasında diktatörlüğünü ilan eden Caesar da bu öngörülerde bulunarak Roma için tutarlı bir gelecek inşa etmek istemiş olacak ki devlet kadrolarında, sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda adaleti sağlayabilmek için titizlikle hareket etmiştir. Kentte iç karışıklıklara sebep olan yerel özellikteki

³¹ “Constat autem iura populi Romani ex legibus, plebiscitis, senatus-consultus, constitutionibus principum, edictis eorum qui ius edicendi habent, responsis prudentium.”

“Roma kavminin iurası (hukuk) kanunlardan, plebisitlerden, senatus kararlarından, hükümdar emirnamelerinden, edictum (Tebliğ, ilan, bildiri. Bkz. Alover, 2013, s. 193.) çıkarmaya yetkili olanların beyannamelerinden, hukukçuların cevaplarından ibarettir.” (Bkz. Ziya Umur, Roma Hukuku, **Umumi Mefhumlar-Hakların Himayesi**, İÜHFY-Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1967, s.13.)

anayasaya evrensel bir işlev, Roma Cumhuriyeti'ne ise bir dünya imparatorluğu niteliği kazandırmak istemekteydi. Yaptığı reformlar ile imparatorluk yönetiminin zeminini cumhuriyet döneminde inşa etmiştir.³² Nitekim Caesar dönemi, Augustus dönemi imparatorluğu için bir geçiş dönemi oluşturmuştur.

Augustus ise hem *Res Publica*'yı³³ yeniden düzenlemiş, devrin kurumlarının varlığının yaşamasına izin vermiş hem de devlet gücünü tek kişi tekeline toplamıştır. *Senatus* en yüksek yetkileri olan, ilk sıradaki kişi konumuna yükselmiştir. Bu karar ile birlikte, ömür boyu emir gücü, *censorluk* yetkisi, yasa sunusunda bulunma ve reddetme hakkı ve dokunulmaz olma haklarını elde etmiştir. Bu durum, Augustus'un hükümlerinin kesin kanun niteliği taşıdığını ispat etmekteydi. Ayrıca başrahip³⁴ olma hakkı ile birlikte imparatora dini yetki boyutu da kazandırmaktaydı. Şövalyeler için yönetici nitelik taşıyan bir kariyer oluşturulmasını sağlayan Augustus, *senatusun* politikada etkili olamamasına da zemin hazırlamıştır. Kurduğu meşrutiyet yönetiminin yanı sıra anayasada da değişiklikler yapmıştır.³⁵

Augustus, yönetim şekli ve vergi hususlarında, eyaletlerin de zenginleşmesini ve selametini sağlamak amacıyla düzenlemeler yapmış, halkın memnun olması meselesini de göz ardı etmemiştir. Öyle ki öncülüğünü Augustus'un yaptığı *Iulius-Cladudius*lar Sülalesi yönetiminde kentin sınırları güvenlik altına alınmıştır.³⁶ Aynı zamanda yapılan harcamalar, zina, devlet kademelerinde hilekarlık yapma, sınıfların birbiri ile evlilik yapması gibi yasaları da yeniden düzenlemiştir. Bir kısmını tamamıyla değiştirdiği yasalardan, bu çalışma açısından en göze çarpanı evlilik ile olan kısımlardır. Çünkü bu düzenlemelerle evlilik konusunda, kişilere eskisine oranla geniş haklar tanınmıştır.³⁷

³² Suetonius, **De Vita Caesarum**, (Çev. G. Özaktürk ve Ü. F. Telatar), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2019, s. 51.

³³ İÖ 510 – İÖ 2 seneleri arasında Roma devletine verilen isim. Bizim “cumhuriyet” diye adlandırdığımız bu kelime, o zamanlar idare şeklini *regnum*'dan ayırmak için kullanılırdı ve “amme malı” yani ammeyle veya devletle ilgili vazife ve menfaatlerin toplamı, umumi manada “devlet” demektir. Vaktiyle bir rejimi ifade etmeyen bu tabir, sonraları monarşinin zıddı manasına geldi. XVI. asırda Bodin, *respublicayı* eski manasında, aynı asırda Macchiavelli, imparatorluğun zıddı olan idare manasında kullandılar. Daha sonra Montesquieu, despotik idarenin zıddı olarak, halkın kendi kendisini, kısmen veya tamamen idaresi manasında kullanarak, bugünkü cumhuriyet rejimi manasını vermiş oldu.

³⁴ *Pontifex*. Roma'nın ilk asırlarında hukuk işlerine de rahipler baktığından, ilk Roma hukukçuları sayılırlar. (Bkz. Umur, 1983, s. 160.)

³⁵ Bülent İplikçioğlu, **Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007, ss. 91-92.

³⁶ İplikçioğlu, 2007, s.93.

³⁷ Suet. 2019, s. 106.

Roma Cumhuriyet döneminin sonlarından başlayarak özellikle İlk İmparatorluk Dönemi ve sonrası için Roma hiyerarşisinde yaşanan iktidar mücadeleleri, bürokratik sorunları çözmek için ittifak kurma mecburiyetini ve ayakta kalma mücadelesini zaruri kılmaktaydı. Bu sebepler doğrultusunda evlilik, dengeleri değiştirmek için kullanılan bir araç olarak birçok kez karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Caesar'ın İÖ 44 yılında suikaste kurban gitmesinin ardından Octavianus Augustus ile Marcus Antonius arasında yaşanan güç mücadelesinden galip çıkabilmek gayesiyle Octavianus Augustus, bu çatışma öncesinde güçlü bir aileden gelen Livia Drusilla ile evlilik yapmış ve sonrasında da yine kendi yararına ittifaklar kurmak amacıyla Scribonia ile evlenmiş, Claudia ile de bir ilişki yaşamıştır.³⁸ Octavianus Augustus rakibi gibi güçlü, önemli bir aileye sahip olmadığından, ailesi soylu kökleri sebebiyle önemli siyasi bağlantılara sahip ve kendisi de akıllı bir kadın olan Lucia ile evlenmiştir.³⁹ Bunun gibi, Roma'da tahtın sahibi olabilmek için varisler, *consul* olmak isteyen devlet adamları, askerler ve hatta imparatorlar bile evlilik müessesesine başvurmuştur. Akrabalık bağı ile kurulan birleşmenin kolaylığı, bu yola başvurulmasının en mühim sebebiydi. Çoğu zaman devletin ve politikanın nüfuzlu kişilerine yakın olabilmek, onların desteğini alabilmek gibi amaçlara ulaşmak için kişinin istediği makama giden birleştirici bir unsur olarak siyasi evlilik fikri araç olarak kullanılmaktaydı. Bahsi geçen bu fikir, aynı amaçlarla devletler arasındaki dostluğu sağlamak için de uygulanmaktaydı.

Böylece Octavianus'un Roma tarihinde *Principatus* Dönemi⁴⁰ olarak adlandırılan yeni bir dönemi başlatmış olduğuna ve devleti sarsılması zor kuvvetli temeller üzerine inşa etmek istemesine şahit olmaktadır. Octavianus Augustus, Roma yönetimini bırakmayı düşünse de kendinden sonra gelecek kişinin veyahah kişilerin cevvalliğinden endişe ettiğinden bu düşüncesini gerçekleştirmemiştir.⁴¹ İdari, politik, hukuki, sosyal ve ekonomik alanlarda yaptığı düzenlemeler ile Caesar'dan devraldığı yönetimi düzenlemiştir. Ayrıca Octavianus Augustus bunların yanında kadının Roma İmparatorluğu içerisindeki konumunda da yenilikçi yönde değişiklikler yapmış olup onun bu konuyu titizlikle ele aldığını sonraki bölümlerde açıkça görmek mümkündür.

³⁸ Adrian Goldsworthy, **Augustus Roma'nın İlk İmparatoru**, (Çev: Samet Özgüler), Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s. 190.

³⁹ Goldsworthy, 2020, s. 189.

⁴⁰ İÖ 27-İS 283.

⁴¹ Suet. 2019, s. 100.

1.2. ROMA KADINININ HAK-FİİL EHLİYETİNİN KAPSAMI

Roma’da erkek egemen bir hukuki ve sosyal yapı bulunmakla beraber, sadece bir erkek evlat kamu yaşamında rol alabilmekte ve babasının makamından daha yüksek bir makama ulaşabilme fırsatını elde edebilmekteydi. Ülke, başlangıçta tarım toplumu olarak doğduğu için baba figürü etrafında kümelenen, erk gücün baskın olduğu Roma hukuku ve sistemi oluşmuş, yine erk güç üzerinden şekillenmiş bir aile ve toplum yapısı ülkeye hâkim olmaktaydı. Tarım hayatının getirisi olarak aile bireyleri bir arada yaşama durumunda kalmaktaydı. Böylece aynı alanda bir arada yaşayan aile şekli oluşmaktaydı. Ve hem geçmişteki geleneklerini devam ettirmeleri hem çiftçiliğin getirisi ve aile üyeleri ile bir arada yaşama zorunluluğu bulunması sebebiyle ailenin sorumluluğunu *pater familias* (baba figürü) üstlenmiş, hukuki mevzuat onun üzerinden şekillenmiştir.⁴² Nitekim hukuki hayat içerisinde de erkeğin egemenliği söz konusu olmuştur.

Genel itibari ile Roma toplumunda kadın, bir nevi aile kurmak ve topluma çocuk vererek üretken konumda olma gibi mühim görülen sorumluluklara sahipti. Buna rağmen kadının, çocukları ve ailesi üzerinde resmiyette idari veya hukuki hakları bulunmamaktaydı. Bununla birlikte Roma’nın kuruluşundan neredeyse İmparatorluk Dönemi’ne kadar Romalı kadının işlem ehliyeti de sınırlandırılmıştır. Roma İmparatorluk Devri başlangıcı ile beraber de diğer dönemlere oranla kadına daha ilgili davranılmış ve bu doğrultuda düzenlemeler yapılmış, mal varlığının korunması prosedürleri genişletilmiştir. Fakat kadının hak ehliyeti genişletilmesine rağmen, bir bakıma hâlâ zayıf iradeli olarak kabul görülmesi de devam etmiştir. Yine de Roma kadını, Cumhuriyet Dönemi ile kıyaslandığında hukuki, sosyal ve aile hayatı içerisinde İmparatorluk Dönemi’nde de geri planda kalmıştır. Fakat Hristiyanlık ile birlikte dinin ve devletin kadına karşı olan tutumu yadsınamaz farklılıklar göstermekle beraber yine erkek, hanenin reisi ve koruyucusu konumunu korumuştur. *Principatus* döneminin başlarındaki putperest aileler ile devrin son

⁴² Maks Kaser, **Das Römische Privatrecht (das altrömische, das vorklassische und klassische Recht)**, 1. Absch., 2. Aufl., München, 1971, pp. 19-22.

dönemlerindeki Hristiyan aileler arasında (kadını koruyucu kanunlar daha evrimsel bir yapıya ulaşmışsa da) benzerlik görülmektedir.⁴³

Kadının, hukuki işlemleri yapabilmesi için kendisine muhakkak bir vasi tayini gerekmektedir. Bunun net ve somut bir gerekçesi olmamakla birlikte; çoğunlukla toplumsal yaşama katılamamaları, hukuki işlem alanında deneyimsiz olmaları, ruhen zayıf olmaları, fiziki güçsüzlükleri, aile mallarının korunması ve başka şahıslara geçmesinin engellenmesi, askerlik yapamamaları ve *pater familias* olamamaları durumları sebep olarak ileri sürülmüştür.⁴⁴

Kadınların vesayet altında tutulmalarına dayanak oluşturan ruh zayıflığı gerekçesi, sonraları hukukçular tarafından da yeterli bulunmamıştır.⁴⁵ Bununla birlikte bazı hâllerde kadının, erkekten üstün olduğu durumlara rastlayabilmek de mümkün olmuştur. Örneğin Geç Roma Tarihi'nin birçok yönünü inceleyebileceğimiz, kitabe formunda korunan epigrafik bir kaynak olan *Laudatio Turiae*'de⁴⁶ muhtemel atlı sınıfına⁴⁷ mensup olan bir kocanın eşi için hayranlık uyandırıcı ve övgü dolu sözlerini barındırmaktadır.⁴⁸ *Laudatio Turiae*, geleneksel ögeler kapsamında şekillendiğinden Augustus dönemi, sosyal ve toplumsal anlamda kadın-erkek ve aile ilişkilerinin, bireylerin yaşamlarının ve cinsiyet kavramlarının şekillenmesinin yorumlanması açısından da değerlidir. Bilhassa Augustus'un ideallerinin anlaşılması için bir araç ve bu ideallerin toplumun üzerindeki etkilerinin çözümlenmesi için bir kaynak değeri taşımaktadır. En basit ifade şekli ile Augustus, henüz Octavianus iken yaşanan iç savaş neticesinde sürgüne gönderilen bir adamın karısının yapabileceklerini gözler önüne serer.⁴⁹ Hafif ruhlu olarak tasvir edilen kadının, özgürlüğü kısıtlanarak aslında oluşabilecek felaketlerin engellendiği düşüncesi, burada haklı çıkmamıştır. Kadının özgürlüğü kötü neticeler meydana getirmediği gibi onun özünde ne kadar güçlü bir karakter olabileceğini de

⁴³ Bülent Tahiroğlu, “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu”, Recueils de la Societe Jean Bodin, La Femme, C. XI, 1959, s. 205, 206.

⁴⁴ Gai. Ins. I. 144; Aras, 2010, s.221; Güneş Peschke, 2017, s. 22.

⁴⁵ Umur, 1967, s. 148.

⁴⁶ Turia'ya Övgü.

⁴⁷ *Equest, equitis* “atlı” ve *equitatus* “atlı birliği”. (Bkz. Alova, 2013, s.206.)

⁴⁸ Fergus Millar, *Epigraphy, in Sources for Ancient History*, (Transl. Michael Crawford), Cambridge University Press, Cambridge, 1983, p. 104.

⁴⁹ “*Tanta cum industria munere es pietatis perfuncta efflagitando et vindicando ut, si praesto fuisset, non amplius praestitisset.*”

“Eğer yardıma ihtiyacımız varsa mümkün olduğu kadar korunur durumda olabilmemiz adına, bir uğraşı görev hissiyle, ısrarla isteyerek ve gerekeni yerine getirerek yaparken ne kadar kabiliyetlisin.” (Alıntı için bkz. Tahiroğlu, 1959, s. 207; *Laudatio Turiae*, 1.30-2.)

göstermiştir. Neticede kadına atfedilen sıfatların aksine burada bir “iyi kadın” profili ile karşılaşmaktayız. Kocas, Turia ile alakalı “sadık, itaatkâr, ölçülü, cana yakın, alçakgönüllü bir eş” olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰ Bu da Cumhuriyet ve *Principatus* Dönemleri boyunca erdemli Romalı kadınlara atfedilmiş kitabeler yazılmasına zemin hazırlamıştır.⁵¹

Pater familias; hukuki, dini, ekonomik, sosyal kavramlar çerçevesinde şekillenen ailenin lideri olsa da anne de evin idaresinde baba kadar etkin olabilmekteydi. Her ne kadar kadın, hukuken geri planda kalsa da kendisine sosyal hayatta saygı duyulduğunu simgeleyen *mater familias*⁵² ismi verilmiştir. *Mater familias* hukuki mahiyet taşımadığından ve her kadına bu sıfat verilmediğinden *pater familias* ile bir tutulması doğru olmaz. Bu sığata sahip kadınların yeri Roma’da özeldi. Bu sebepten köle, fahişle gibi yabancı kimselerin bu sıfatı taşıyabilmesi mümkün olmamıştır. Bu sıfatın verilmesinde asıl etken, kadının medeni hâli değil esasen davranışsal durumu, ruhsal yetkinliğı ve ölçölülüğü olmuştur. *Laudati Turiae*’de bahsettiğimiz “erdemli kadın” profili tam da buraya denk düşmektedir. *Mater familias* kavramı, daha sonra Augustus döneminde evli veya bekar farketmeksizin tüm kadınların elde etmek istediğı bir statü olmuştur.⁵³

Öte yandan Roma kadını, hukuki yönden hak ehliyeti kaybı yaşamasına rağmen aile ve sosyal yaşamda bu durum ters biçimde gerçekleşmiştir. Kadın eğlenceler, toplantılar, gösteriler sırasında kocasının yanında bulunabilme hakkına sahip olabilmekteydi. Ev toplantılarının düzenlenmesi dahilinde hazırlıkları üstlenebilmekteydi.⁵⁴ Tiyatro, arena, hamam gibi akla gelen halka açık alanlarda özgürce gezebilmekteydi.⁵⁵ Aile yaşamı içerisinde de baba figüründen sonra gelen en önemli kişı olarak tasvir edilen Roma kadını, açık biçimde sosyal yaşamda etkin olmuştur. İmparatoriçelerin de kocaları ile beraber gezilere katılabilmesi bu durumu destekler niteliktedir.

⁵⁰ Laudatio Turiae, l. 30-2; Tahiroğlu, 1959, s.207.

⁵¹ Tahiroğlu, 1959, s.207.

⁵² Aile anası. Aile reisinin *ius civile*’ye uygun olarak evlendiğı karısı. Cemiyet içinde itibar gören kadın. (Bkz. Umur, 1983, s. 134.)

⁵³ Kamîl Doğancı ve Fulya Kocakuşak, “Eski Roma Ailesinde Pater Familias ve Patria Potestas Kavramları”, *UÜFEF Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XXVII, S. 2. 2014, ss. 238-240.

⁵⁴ Seldağ Güneş Ceylan, *Roma Hukukunda Evlenme (Matrimonium)*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 7; Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma – Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (Çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara, 2003, ss. 349-438.

⁵⁵ Jean Gaudemet, “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu”, (Çev. B. Tahiroğlu), *MHAD*, C.6, S. 9, 1972, ss. 205-230.

Kölelerin kontrolünün sağlanması, malların kaydının tutulması, kapı sürgülerinin kontrol edilmesi gibi hane içi yapılacakların sorumluluğu anne figürüne aittir. Bunun dışında Roma aile yapısının baba ile birlikte anneden beklentisi hem fiziksel hem ruhsal olarak sağlıklı çocuklar yetiştirmek ve onlara ahlaki değerleri öğretmektir. Bilhassa Roma'nın üzerine oturtulduğu değerlerin, adetlerin korunabilmesi dahilinde geleceğin daha güvenli olacağına inanıldığından ve bunu en temelde kadın gerçekleştirdiğinden, kadının aile içerisindeki konumu bu sebeple özel tutulmaktaydı.⁵⁶ Hukuki olarak kadın, erkek ile eşit haklara açıkça sahip değildi. Fakat fiili olarak varlığı aile içerisinde hemen hemen erkek kadar güçlü ve önemli olmuştur. Kadının aile yaşamındaki konumunu ve gücünü şair Iuvenalius aşağıdaki satır ile tasvir etmiştir;

“Hoc volo, sic iubeo, pro ratione voluntas. Imperat ergo viro...”⁵⁷

“Bunu istiyorum, böyle emrediyorum. Sebep mi? İsteğim! Kocasının evinde hükümdariçedir...”⁵⁸

Klasik hukuk dönemine kadar kadın gündelik yaşamdaki pek çok işlemi kendisi halledebilmekteydi.⁵⁹ Roma kadını borçlanmayacak şekilde hukuki işlemler yapabilme ehliyetine sahipti. Resmiyette bir malı devredebilmekte, *praetor* (yargıç) veya yabancılar hukukuna dahil olan işlemleri yapabilmekteydi.⁶⁰ Vatandaş hukuku da diyebileceğimiz *ius civile*'ye göre İtalya'da bulunan araziler ve bunların üzerindeki malların sahipliği (yapılar, köleler, binek ve yük hayvanları, geçit ve köy mukavemeti vb.) ancak *mancipatio*⁶¹ (şekilci muamele) ve *in iure cessio*⁶² ile bir

⁵⁶ Güneş Ceylan, 2010, s. 8.

⁵⁷ Gaudemet, 1972, s. 217.

⁵⁸ Gaudemet, 1972, s. 217.

⁵⁹ Andrew Borkowski, *Textbook on Roman Law*, Oxford University Press, 6. Ed., United Kingdom, 2020, s. 147.

⁶⁰ Gaudemet, 1972, s. 209.

⁶¹ *Mancipo, mancipare*; satmak, devretmek. (Bkz. Alova, 2013, s. 358.) Beş baliğ Roma vatandaşı şahit, bir *libripens* (*Per aes et libram* muamelelerin yapılışı sırasında terazi tutan kimse.), malı devreden ve devralan olmak üzere, sekiz kişinin hazır bulunması ile yapılan şekle tabi muamele. İptidai bir usul olmakla beraber İS III. asra kadar ehemmiyeti gittikçe azalarak uygulandı ve Iustianus hukukunda tamamen kayboldu. Terazi ve maden külçesi ile yapıldığı için *per aes et libram* (maden külçesi ve terazi ile) ismini alan bu muamele çok eski devirlerin peşin alım satımıydı. Henüz para basılı olmadığından satın alınan mal karşılığında para yerine, terazide tartılan muayen ağırlıklı maden verilirdi. XII Levha kanununun öncesinden beri basılmış para icat edilmiş olduğu için maden tartılmasına lüzum kalmamış lakin hakiki alım satım olmaktan çıkarak satılmış malın mülkiyetini devretmeye yarayan hayli bir muamele olmuştur. (Bkz. Umur, 1983, s.131.)

başkasına devredilebilmektedir. Bahsettiğimiz bu şekilci muameleler daha sonra tamamen ortadan kaldırılacaktır.⁶³

Kadın, bu şekilci muameleleri vasisi olmadan yerine getirememektedir. Kendi mallarını bizzat idare edebilmelerine rağmen, vasisi olmadan dava açması, şekle tabi biçimde köle azat etmesi, borç alması mümkün değildi. Kadınlar üzerindeki bu vesayet ya *agnatus* (en yakın akraba) ya da hakimiyet altında ise baba veya eş tarafından sağlanmaktaydı. Kadın, daha sonra bahsedeceğimiz üzere *manus* ile evlenmesi hâlinde de kocasının hakimiyetine geçtiğinden yine kocasının izni olmadan borç alamamaktaydı.⁶⁴ *Senatus consultum velleianum*⁶⁵ (İS 54-68) kararlarına göre kadınların başkalarına kefil olabilmeleri, kendi yararlarına rehin verme vb. hakları bulunmamaktaydı. Kadın eğer borç altına girmiş veya kefil olmuşsa bu durum bahsettiğimiz *senatus* kararı gereğince geçersiz sayılmaktaydı.⁶⁶

İmparator Augustus döneminde yayımlanan ve Claudius döneminde de devamlılığı onaylanan bir belge ile Roma kadınının, kocalarının menfaatleri dahilinde borçlanmaları da yasaklanmaktadır.⁶⁷ Kadının vasisi olan kişi, bazı hâllerde henüz ergenlik çağında bile bulunmamış kişiler olabilmektedir.⁶⁸ Bu da bize kadının beyanın önemsizleştirildiğini düşündürmektedir. Ve bunun yanında kadının vasisi çocuk yaşıta biri olabileceğinden, bu durumun aleyhte kullanılmasını engellemek veya vasisi tarafından zarar görmemesi adına da vesayet hukukunda belirli düzenlemeler (bkz. Augustus dönemi) yapılmıştır.⁶⁹

Dolayısıyla kadının bulunduğu konumun, imparatorluk döneminde gözden geçirilerek düzenlenmeye çalışıldığını ve bunun da kadının kendi hak ve ihtiyaçlarından daha çok, aile ve toplum yapısını düzenlemek için yapıldığını ifade etmek gerekir. Romalı kadın, daha öncesinde *manus* ile hak ehliyetini ve mal varlığını yönetme hakkını kaybederek kocasının mahiyetine geçerken imparatorluk

⁶² *Pretor* veya eyalet valisi huzurunda cereyan eden bir farazi dava şekli. Bu şekil, mülkiyetin nakli, mirasçılık, vesayet haklarının nakli, *manumissio vindicta* (kölelerin azat edilmesi) gibi birçok gaye için kullanılmaktaydı. (Bkz. Umur, 1983, s.88.)

⁶³ Nurcan İpek, “Dures in Roman Law (*Metus*)”, *MÜHF-HAD*, C. XXIII, S. 3, 2017, s. 100.

⁶⁴ Richard Honig, *Roma Hukuku*, (Çev. Şemseddin Talip), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1957, s. 174.

⁶⁵ Kadınların üçüncü şahıslar için hukuki işlem ehliyetlerini kısıtlayan *senatus* kararıdır. (Bkz. Federico Del Giudice, *Nuovo Dizionario Giuridico Romano*, Edizioni Giuridiche Simone, Italia, 2017, s. 481.)

⁶⁶ B. Andreas Schwarz, *Roma Hukuku*, (Çev. Türkan Rado), İstanbul, 1963, s. 269.

⁶⁷ Fulya İlçin Gönenc, *Roma Hukukunda Kadın*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 29.

⁶⁸ Umur, 1967, s. 149.

⁶⁹ Umur, 1983, s. 120.

dönemi ile birlikte hukuki özgürlük elde edebilmekteydi. Ancak yine de siyasi hayatta görev alamamaktaydı.⁷⁰ Diğer taraftan hukukun kadına tanımış olduğunu belirttiğimiz bazı hakları uygulamada kullanabilmesinin de ailesinin statü ve tanınmışlığına bağlı olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Kadının kendisine atanan vasiyi bizzat seçebilme özgürlüğünü elde edebilmesi dahi zaman içerisinde oluşmuştur. Bu durum da ancak öğreti şeklinde gerçekleşmiştir; *manusa* sahip kişi, vasisi olduğu kadının istediği kişinin vesayeti altına girebileceğini vasiyetnamesine eklemiştir. Bu öğreti daha sonra genişletilmiştir. Kadın hem şahsi hem de her muamele için farklı vasi seçebilme hakkını elde etmiş ve bunun için süre veya sayı sınırlaması getirilmemiştir. Augustus döneminde kadınların bazı hâllerde vasiye tabi tutulmaması mümkün kılınmıştı. Örneğin, doğuştan hür ve üç çocuk annesi kadın veya azatlı ve dört çocuk annesi kadın vesayet durumundan azat edilmiştir. Bu kanunun açtığı yol, kadının lehine işlemiştir. Daha sonrasında da kadına hukuki vasi tayini meselesi ortadan kaldırılmıştır. IV. asrın sonları ile birlikte Roma kadını, vesayetten kurtulmanın yanı sıra çocuklarının ve torunlarının dahi vasisi olabilme hakkını elde etmiştir.⁷¹

Görüldüğü üzere Roma, hukuk alanında zamanla gelişmiştir. Hatta günümüz hukukunun da temelini oluşturacak kadar ilerlemiştir. Roma İmparatorluk dönemi reformlarıyla birlikte daha modern bir hukuk sistemi oluşturulmuştur. Kadınlara tanınan haklar iyileştirilmiş ve genişletilmiştir. Asil ailelerden gelen kadınlar, özellikle monarşi ve meşrutiyet gibi tek kişinin veya hanedanlığın egemenliğine bağlı sistemlerde, sıradan insanlardan daha şanslı görünse de ne yazık ki durum böyle değildir. Politikanın devlet veya yöneticiler lehine şekillenmesi bu hususta önem arz etmiştir. Dolayısıyla kadınlar siyaset mekanizmasının bir aracı, malzemesi hâline gelmiştir.

Evlilik, iki aile ve iki devletin gücünü birleştirmenin ve barışı sağlamanın en kolay yolu olarak kabul edilmiştir. Evlilik yoluyla sağlam ve uzun süreli müttefikler kurmak politik olarak akıllıca bir alternatif olarak görülmüştür. Ancak bu oluşum kadının hukuki varlığını göz ardı etmektedir.

Evli kadın, aynı zamanda toplumsal bir ahlak anlayışıyla şekillenmiştir. Roma kadını, mirasın çoğaltıcısı görevi ile çocuk sahibi olarak erkeğin yönetici

⁷⁰ Özlem Söğütli Erişgin, “Roma Toplumunda Kadının Konumu”, *İÜHFD*, C. IV, S. 2, 2013, s. 2.

⁷¹ Umur, 1967, s. 150.

konumunu korumaya yardımcı olmuştur. Kadınlardan iyi bir eş, cesur ve tutumlu ev kadınları ve geleceğin vatandaşlarının anneleri olması beklenmiştir. Bu bağlamda kadının yeri *domus* (ev)⁷² kabul edilmiş ve bu alanda kendisine saygın bir yer verilmiştir. Roma'nın tarım toplumundan ticaret toplumuna evrimi ile kadın, evindeki özel konumunu korumuştur. Fakat aynı zamanda kadın ticari hayat içinde yer almış ve vesayetten çıkmıştır. Kamusal hayatın ve siyasi hayatın bir parçası olmalarına rağmen, bu alanların kapıları tarihsel süreç içinde kadınlara kapalı kalmıştır. Tüm bu sebeplerle, kadınların kamusal alanda haklarının evrimleşmesi, dolayısıyla siyasi hayata girişlerinin benimsenmesi, Antik Roma dünyası açısından çok ileri bir beklenti olmuştur.

Bunu takiben kadınlığın, yaratılış mitleri içerisinde yüceltildiğini ve bir nevi yaratılışın simgesi hâline geldiğini söyleyebiliriz. Fakat kadına, kutsal olarak kabul edildiği mit ve efsanelere rağmen, aynı zamanda şeytani olarak nitelendirilen özellikler de atfedilmiştir. Bu durumun Hellen kültüründen beri süregeldiğini ve Roma İmparatorları'nın da bu kültürden zaman zaman etkilendiklerini söylemek mümkündür. Roma İmparatorları'nın, Hellen kültür ve geleneklerinin etkisinde kalmalarıyla, kültürler ve ahlaki normlar, Roma kadınının imparatorluk içerisindeki konumunun ve haklarının şekillenmesine de yansımıştır.

Örneğin Hellen şairi olan Hesiodos'un *İşler ve Günler* adlı eserleriyle Hellen toplumunun ahlak ve değer anlayışını şekillendirmiştir. Bunun yanı sıra kadın ve erkek ilişkisi hakkında bakış açısını yansıttığı eserlerinde, cinsiyet rolleri üzerinden toplumsal normlara etki etmiştir. *İşler ve Günler* adlı eserinde, öğütler verdiği kısımda;

“Takıp takıştırıp, kışını sallayıp

Aklını çelmesin kadının biri.

Gözü ambarındadır diller döker sana,

Ha kadına güvenmişsin, ha bir hırsıza.”⁷³

⁷² *Domus*; ev, yurt, memleket. Bkz. Alova, 2013, s. 188.

⁷³ Hesiodos, **Work and Days**, (Transl. Hugh G. Evelyn-White), 1914, p. 7; Hesiodos, **Hesiodos Eseri ve Kaynakları**, (Çev. S. Eyüboğlu ve A. Erhat), TTK Basımevi, Ankara, 1977, s. 154; Hesiodos, **Thegony-Works and Days**, (Transl. M. L. West), The World's Classics, Oxford, 1988, p. 48.

...dörtlüğü dikkatimizi çeker. Burada görüldüğü üzere kadın dikkat edilmesi gerekecek kadar aklını, fiziki güzelliğini kötüye kullanan şeytandan hâllice bir varlık olarak tasvir edilir. Aynı eserde kadın ve cinsel ilişkiler ile alakalı öğütlerine devam eder;

“...Kadın dört yıl genç kız kalıp ergenliğinin beşinci yılında evlenmeli.

Kız oğlan kız ile evlen ki, doğru bildiğin yola sokabilesin onu...”⁷⁴

Güzel ve zengin olan bir eş adayını, kendisi için sorun olabileceğini düşündüğünden reddeden bir Romalı ile alakalı Plutarchos’un anlattığı hikâye de kadınların aile soylarının güçlülüğü veya güzellikleriyle değil ahlakları ile övünmeleri gerektiğini vurgulanmaktadır.⁷⁵

Tanrıçaları yücelten, kadın bedenini bereketin simgesi hâline getiren, onlara adaklar adayan ve adlarına şenlikler düzenlenen bir toplumda, bekaret yine kadın bedeni üzerinde filizlenmiştir. Buna rağmen kadın, fiziksel ve ruhsal olarak şeytanileştirilmiş ve ataerkil sistemin içerisinde yüzyıllar boyunca haklarından mahrum bırakılmıştır. Doğurganlığı ile yeni bir hayat var etmesine rağmen güç savaşında kadının geri planda kalmasının temel sebebi, erkek bedeninin kadın bedeninden daha güçlü olması ve cinsiyetler arasındaki fiziksel farklılıklar olarak nesnelleştirilmiştir. Fakat belki de erkeği akli kolayca karıştırılabilecek kadar iradesiz göstermektense kadına kötü özellikler atfedilmesi dikkati, kendi hatalarından çekmek için bir paravan olarak kullanılmıştır.

Görüldüğü üzere yaratılışın, doğanın ve daha sonraları kurulan toplum düzeninin vazgeçilmez unsuru olan kadına, gereken özen siyasi hayat ve toplum hayatı içerisinde ne yazık ki gösterilmemiştir. Asırlar boyunca erkeğin hakimiyeti altında tutularak karar verme ve fikir üretme yetisi kısıtlanmış, gölgelenmiştir. Bunun en temel sebebi ise beden en kadından daha güçlü olduğu düşünülen erkek figürünün üstün olduğu ve her şeyi yönetme hakkının bulunduğu fikridir. Cinsiyet ayrımı ile hayat bulan bu fikir kadınların hayatlarını kısıtlayacak, onları ruhen ve beden en zayıf bulacak kadar zehirleyici bir hâl almıştır.

⁷⁴ Hes. 1914, p. 12; Hes. 1977, s. 165; Hes. 1988, p. 58.

⁷⁵ Plut. Conjugalıa. 141. 22.

Kadın ile erkek arasındaki bu eşitsizlik hukuken ve sosyal olarak değişim göstermeye başlayarak son bulana dek Roma’da kadın, bahsettiğimiz alanlardan uzak tutularak işlem ehliyeti kısıtlanmış ve yine bir başka erkeğe ait olmuştur. Bu, günümüz dünyası için kabul edilemez derecede ilkel bir yaklaşımdır. Fakat döneminde bulunduğu coğrafyayı şekillendirmiş Hellen ve Roma toplumları için dahi durum bahsettiğimiz eşitsizlikte ilerlemiştir.

1.3. ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE AİLE OLGUSU VE EVLİLİK ALGISI

“Peter familias est qui in domo dominium habet.”⁷⁶ (Ulpianus)

“Aile babası, aile içinde egemenliğe sahip olandır.”⁷⁷

Familia (aile) sözcüğü, Roma toplumunda hayat ve servet ortaklığını belirten bir aile birliğini temsil etmekteydi. Bu aile yapısında, baba ya da *pater familias* (aile babası) ailenin başında, her şeyin sahibi ve yöneticisi olarak kabul edilmekteydi. Ünlü Klasik Dönem Roma hukukçusu *Ulpianus*’a göre, “*Ailenin başında bulunan kişi genellikle erkek cinstendir.*”⁷⁸ Bu durum, tabii olarak Roma’da erkeklerin toplumsal olarak daha baskın bir rolde olduğunu göstermekteydi. Günümüzün aile yapısı ile Roma’daki aile anlayışı arasında benzerlikler bulunsa da temelde farklılıklar mevcuttur. Ancak Roma hukukunda, ailede en üstte yer alan baba, diğer aile üyelerini himayesi altında tutmaktaydı. Bu baskın baba figürü *pater familias* olarak adlandırılırken, aile üzerindeki geniş yetkileri de *patria potestas* (baba hakimiyeti/babanın aile üzerindeki gücü)⁷⁹ terimiyle ifade edilmekteydi. Latince

⁷⁶ Güneş Peschke, 2017, s. 19.

⁷⁷ Güneş Peschke, 2017, s. 19.

⁷⁸ Pelin Aytaman Erçelik, “Roma’nın Kuruluş Efsaneleri”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, (50), Ankara, 2011, s. 51.

⁷⁹ Etimolojik köken olarak *patria*; anayurt, memleket, doğum yeri, *potest-as/-atis*; güç, kuvvet, yönetim, hakimiyet manalarına gelmekle birlikte bir aile resinin (*pater familias*) ailesi içinde bulunan fertler üzerinde izra ettiği hakimiyeti ifade etmektedir. Aile içerisinde *alieni iuris* olanların, aile reisinin tabii füruu olup olmamasına bakmaksızın tabi bulundukları mutlak hakimiyetti. Daha ziyade erkek *filius familias*’lar hakkında kullanılmaktaydı. İptidalarda aile reisine *ius vitae ac necis* (ölüm dirim hakkı), *ius vendendi* (satış hakkı), *noxa* (Bir kimsenin haksız fiilinden başka bir kimsenin gördüğü zarar.) olarak verme hakkı (*ius noxa dandi*), *ius exponendi* (yeni doğanları terk etme hakları)

pater ve *patria* kelimelerinin kökü olan *patronus* (patron); baba, iş yeri sahibi, bir işin ustası olan gibi anlamlara gelmekteydi.⁸⁰ *Pater* kelimesinin etimolojik anlamı, Roma ailesinde babaya yüklenmiş olan geniş sorumluluk alanıyla birlikte, geniş hakları da ifade etmekteydi. Aile içindeki hukuki ve sosyal konumu ile ailede baba lider durumdayken, ondan sonra annenin sınırlı düzeyde önemli bir rolü vardı.⁸¹

Roma vatandaşları, şu şekilde ikiye ayrılmaktaydı; *sui iuris* (kendi hukukuna tabi olanlar)⁸² ve *alieni iuris* (başkasının hukukuna tabi olanlar)⁸³. Bir kişinin, çocuğunun olup olmamasına, evde bakmakla yükümlü olduğu birinin bulunup bulunmamasına bakılmaksızın, hakimiyet altında olmayan kadın veya erkek, hukuki olarak *sui iuris* kategorisine girebilirdi. Yaş kısıtlaması da olmadığı için genç bir erkek de bu ünvanı taşıyabilirdi.⁸⁴ *Sui iuris*lere *pater familias* da denilirdi. Temel gereklilik, *Pater familias*ın bir erkek olması ve başka birisinin otoritesi altında bulunmamasıydı. Şekli olarak *sui iuris* kategorisine dâhil edilmelerine rağmen kadınların, doğalarının daha zayıf olduğu iddiasıyla veya diğer nedenlerle *pater familias* ünvanına sahip olmaları engellendi.⁸⁵ Bu, toplumsal ve hukuki yaşamda haklara sahip olan bireyin genellikle erkek olduğunu göstermekteydi.

Pater familias, ailesinin merkezindeydi ve karısı, kız (evleninceye kadar) ve erkek çocukları, köleleri dâhil tüm aile üyeleri üzerinde otoriteye sahipti. Ailenin tüm bireylerinin hakları onun koruması altındaydı. Karısı ve aile üyeleri üzerindeki yetkisine *manus*, köleleri üzerindeki haklarına *dominium*⁸⁶ adı verilmekteydi. Ailede evlat edinme konusunda yaş faktörü gözetilmez ve başkasının otoritesi altında olanlar da evlat kabul edilebilirdi. *Ius civile*ye⁸⁷ göre, aynı *pater familias*ın otoritesi

verecek kadar mutlak iken zamanla tahdide uğramış ve nihayet Iustinianus hukukunda, normal bir tedip hakkı haline gelmişti. (Bkz. Alova, 2013, s. 400, 432; Umur, 1983, s. 153.)

⁸⁰ Alova, 2013, s. 423; Umur, 1983, s. 153.

⁸¹ Doğancı ve Kocakuşak, 2014, s. 234.

⁸² Kelime manası ile “kendi hukukundan” anlamını taşır. Bir *pater familias*ın hakimiyeti altında bulunmayan ve bu itibarla haklara ehil olup, *status familiae* (kendi hesabına iktisapta bulunabilen kimse.). (Bkz. Umur, 1983, s. 206.)

⁸³ Başkasının hukukundan. Bir *pater familias*ın *patria potestas*ı (baba hakimiyeti) altında bulunan ve bu sebeple, haklara ehil olmadığı için, kendi hesabına iktisapta bulunamayan kimse. (Bkz. Umur, 1983, s.23.)

⁸⁴ Umur, 1967, s. 64.

⁸⁵ Judith Evans Grubbs, **Woman and The Law in the Roman Empire**, Routledge, London, 2002, s. 17; Umur, 1967, s.64-79.

⁸⁶ Bir ferdin, kendisine ait maddi mallar üzerinde icra ettiği hakimiyeti gösteren ve cumhuriyetin sonlarından itibaren kullanılmaya başlanan kelime; mülkiyet. Aynı zamanda egemenlik, mutlak hakimiyet, güç anlamlarına da gelmektedir. (Umur, 1983, s. 60; Alova, 2013, s. 188.)

⁸⁷ Roma vatandaşlarına ait hususi hukuka verilen isim olup, çeşitli bakımlardan ayrı ayrı manalara gelmekteydi. Eski ve dar anlamıyla *ius civile*, örf ve adetin ve comitia kanunlarının, hukukçular tarafından tefsiri neticesinde doğmuş olan hukuk. Diğer yandan *magistralar*ın çıkardığı *edictum*ların

altındaki bireyler aileyi oluştururdu. Bu, kan bağına dayanmayan bir ilişkiydi ve *agnatio*⁸⁸ hısımlığı olarak adlandırılmaktaydı. Aynı zamanda erkeğin otoritesine dayalı bir hısımlıktı ve kadını koruma altına almaktaydı.⁸⁹ Ancak Claudius döneminde bu otorite, *Lex Claudia de tutela mulierum* (*Claudia kanunu*)⁹⁰ ile zayıflatılmıştır.⁹¹ Evlilik veya evlat edinme ile bir aileye dahil olunabilirdi.

Erkek çocukları 14 yaşında bağımsız hâle gelirken, kızlar yaşam boyu vesayet altında kalırlardı. Roma'daki genel görüşe göre, kadınlar tabiatları gereği doğuştan kolayca etkilenebilir ve ciddiyetsiz bireylerdi, bu nedenle koruma altında tutulmaları gerekmektedir. Yaratılış bakımından bu denli zayıf kabul edilen Roma kadınının, kendi kendini gerçekleştirme mümkün görülmediğinden ancak kendisine vasi atanması, bu konuda mutlak bir çözüm sağlayabilirdi.⁹² *Lex Duodecim Tabularum* (XII Levha Kanunları)⁹³, “*Vestales* (Vesta bakireleri)⁹⁴ dışında, kadınların doğuştan

yarattığı hukuk (*ius honorarium*) karşılığı olarak örf ve adelterle kanunların yarattığı hukuk. Bir başka manada, *ius gentium*un yani yabancı kavimlere de tatbik olunan hukukun karşılığı olarak, yalnız Roma vatandaşlarına tatbik edilen hukuk. Öte yandan da bütün kavimlere müşterek olunan hukuk manasına gelen *ius naturale* mukabili, yalnız Roma devletinde uygulanan Roma hukuku. Bu manasıyla *ius civile* hem vatandaşlar hukukunu hem *ius honorariumu* (*magistralar hukuku*), hem de *ius gentiumu* (kavimler hukuku) kapsamaktadır. (Bkz. Umur, 1983, s. 100.)

⁸⁸ *Agnatio*, aynı *domus* (ev) içinde yaşayan veya müşterek ced hayatta olsaydı yaşayacak olan kimseleri birbirine bağlayan *ius civile* hısımlığıdır. Bu hısımlık bağına göre, muteber bir evlilikten doğan çocuklar, evlat edinilmiş olanlar, *manus* altına giren kadınlar aynı aile reisinin hakimiyeti altında bulunurlar ve birbirleri arasında agnatik hısımlık olurlar. *Agnatio* hısımlığı, aile reisi öldükten sonra da devam ederdi. (Bkz. Umur, 1983, s. 22-23.)

⁸⁹ Mehmet Ali Kaya, “Anadolu’da Roma Egemenliği (İÖ 205-25)”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (49) Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2009, s.197; Bahattin Aras, “Roma Hukukunda Evlenme ve Boşanma (Divortum)”, *Dergi Park*, C.XVIII, S.2, 2010, s. 222; Umur, 1967, s. 65-66.

⁹⁰ Buluş çağına ulaşmış kadınlara *agnatik* hısımlarının *tutor legitimus* (kanuni vasi) olarak verilmesini yasaklayan kanun (İS 41-45). İmparator Claudius’un teklifi üzerine çıkarılmıştır. (Bkz. Umur, 1983, s. 116.)

⁹¹ **Gaius Institutiones or Institutes of Roman Law**, (Transl. M.A. Edward Poste), Oxford, 1904, I. p. 171.

⁹² Gai. Ins. I. 190.

⁹³ *Patrici-pleb* mücadelesi sırasında, İÖ V. asrın ortasında (451-449), *Decemviri legibus scribundisun* (on kişilik hususi bir hükümet) çıkardığı meşhur kanun; *lex decemviris* (XII Levha Kanunu). Forum meydanında, on iki bronz levha üzerinde asılmış bulunan kanun, İÖ 390 senelerinde, Galyalıların istilası sırasında tahrip edilmiş olduğundan doğrudan ele geçmemiştir. Romalıların rivayetlerine göre XII Levha kanunu, *ius civile*nin tamamını ihtiva etmekteydi. Hakikatte, eski örf ve adetlerden bazılarının yazılı olarak tespit edilmiş bir kısımdan ibaretti. Rivayetlerden gelen bilgilere dayanarak 120 kadar hükmünü tespit etmek mümkün olmuştur. Bunlar bilhassa, usul hukukunu, ceza hukukunu ve hukukun diğer dallarını içine almaktadır. Roma hukuk tarihi boyunca ise yapılan ilk ve Justinianus döneminde eserlerin bir araya toplanmasına değin tek kodifikasyondur. Yine Romalıların rivayetleri hilafına oldukça iptidai hükümler sevk etmekteydi. (Bkz. Umur, 1983, s. 118.)

⁹⁴ *Sacerdos Vestalis*, evlerde ocağı koruyan çok eski bir Roma aile tanrıçası olan *Vesta*’nın din görevlisi bakire kadınlara verilen isimdir. Tanrıça *Vesta*, sonradan Yunan *pantheon*unun *Hestia*’sıyla bir utulmuş ama Roma’da her zaman ayrı bir saygı görmüştür. *Vesta*’nın tapınımına bakan *Vestales* bakireleri Roma’nın en iyi aile kızları arasından seçilir, ömür boyu bir birliktelik yaşamamaya ant içer ve devletin baş rahibi *pontifex maximus* yönetiminde devlet ocağının ateşini yanar vaziyette tutmakla görevliydi. Roma’nın kurucuları *Romulus* ile *Remus*’un bir *Vesta* rahibesinden doğma oldukları, *Vesta* tapınımının *Romulus* tarafından Roma’ya sokulduğu ileri sürülsede, *Vesta* tapınağının en eski

zayıf olduğunu ve bu nedenle koruma altında olmaları gerektiği” belirtilmiştir. Bu Roma kanunlarını yazanların erkek olduğu düşünüldüğünde, kadınların toplumda ve hukuki alanda ikinci plana atıldığı ve bu durumun aile ve evlilik kurumunu da etkilediği açıktır. Evlilik, aile kurumunu oluşturmak için tarih boyunca temel olmuştur. Erkek ve kadının karşılıklı beyanı ile oluşan evlilik, zamanla çeşitli kurallarla şekillenmiştir.⁹⁵

Evlilik en temel hâliyle, iki bireyin derinlemesine bir sevgi bağı kurarak ortak sorumluluklar üstlenme kararı olarak tanımlanabilir. İnsanın tabiatında yer alan tamamlanma arzusu, ruh eşi kavramı, sevmek ve sevilmek gibi duygusal ihtiyaçların yanı sıra üreme ve aile kurma gibi fizyolojik ve toplumsal motivasyonlar da evlilik kurumunun ardındaki temel itici güçlerdendir. Eski Roma Hukukçusu Modestinus da evliliği benzer bir perspektifle ele almıştır.⁹⁶ Günümüzde, belirttiğimiz nedenlerle evlilik olmaksızın iki bireyin yaşamlarını birleştirmesi toplumsal olarak kabul görmekteyse de evli bireylerin hak ve sorumlulukları, ancak hukuki evlilik kurumuyla tanınabilmektedir. Bu bağlamda, evliliği, bireylerin haklarını ve sorumluluklarını resmi olarak garanti altına alan bir anlaşma olarak tanımlayabiliriz.

Ancak, tesis edilen her kurumda ve değerde olduğu gibi, evlilik kurumu da tarihi süreç içerisinde evrimleşerek değişikliklere uğramıştır. Aşk ve sevgi odaklı evlilikler ile mantık temelli evlilikler arasındaki fark, bu evrimsel sürecin bir parçasıdır. Bu iki kavram, çoğu zaman birbirleriyle çelişik olmuş ve bir bireyin bu iki yaklaşım arasındaki tercihi, kişisel iradesine ve beklentilerine göre şekillenmiştir. Mantık evliliklerinde ise, toplumsal ve bireysel prestij kazanma amacı önemli bir rol

zamanlardan *Palatinus*’un, yani ilk Roma surlarının dışında bulunması, tipik *Latium* evleri gibi yuvarlak bir yapı oluşu, ilkel *Vesta* kültürünün Roma’nın kurulmasıyla bir ilişkisi olmadığını gösterir. *Vestalia* adı verilen *Vesta* bayramı haziran ortasında yapılan şenliklerle kutlanılırdı. Şenliklerde *Vesta*’ya özgü bir hayvan olan eşekler, başlarında çiçek çelenkleriyle bayram alayında gezdirilirdi. Bu özellik sonradan uydurulduğu düşünülen tutarsız bir efsaneyle açıklanmak istenmiş ve tanrı *Priapos* ile *Vesta* arasında bir ilişki kurulmuştur. (Bkz. Erhat, 1972, s. 373.)

⁹⁵ Aytaman Erçelik, 2011, s. 53.

⁹⁶ “*Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.*” (D. 23.2.1. Modes.).

“*Evlilik, bir kadın ve bir erkeğin, tüm hayatları boyunca beraber oluşturdukları, ilahi ve beşerî hukuka göre bir yaşam ortaklığıdır.*” (D. 23. 2. 1. Modes.).

(Alıntı ve çeviri için bkz. Gökçe Serim, **Roma İmparatorluk Döneminde Aile Hukukuna İlişkin Düzenlemeler**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2018, s. 47; Roberto Paribeni, “Roma Hukukunda Aile Kurumu I”, (Çev. Şemseddin Talip), **İUHFM**, C. I, S. I., 1935, s.89; Paul Koschaker, **Modern Özel Hukuka Giriş olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977, s. 305; Özlem Zeynep Engin Üskül ve Başak Karaman, “Roma Hukuku ve Roma İmparatorluğunda Ailenin Toplumsal Temelleri”, **GSÜHFD**, C. I, 2006, s.274; Haluk Emiroğlu, “Roma Klasik Hukuk Döneminde Mal Rejimi”, **AÜHFD**, C.50, S. 3, 2001, s. 177.)

oynamaktadır; bu da genellikle maddi varlık, toprak sahipliği, sosyal statü veya aile soyu gibi faktörlerle elde edilmektedir.

Bu bağlamda, bir bireyin evlilik kararında kişisel beklentileri ve karakter özellikleri belirleyici olabilir. Ancak, bir devletin perspektifinden bakıldığında, devletlerin duygusal motivasyonlarından ziyade pragmatik ve rasyonel menfaatler ön plandadır. Devletler, duygusal eğilimlerden arınmış, stratejik ve menfaat odaklı yaklaşımlarla hareket ederler. Bu nedenle, devletlerin evlilik ve ittifaklar konusundaki yaklaşımları, bireysel motivasyonların ötesinde, mantık ve rasyonellikle şekillenir.⁹⁷

Tarih boyunca, devletler, imparatorluklar ve hanedanlar evliliği, siyasi çıkarlarını ve güç kazanımlarını ilerletmek için bir araç olarak kullanmışlardır. Evlilik, sadece iki bireyi değil, aynı zamanda iki aileyi de birleştirerek akrabalık ilişkileri oluşturmuştur. Bu, temel olarak sevgiyle başlasada, zamanla iki ailenin ortak çıkarlarını ve nüfuzunu birleştirmelerine ve böylece hem sorumlulukları hem de kazanımları paylaşmalarına olanak tanımıştır. Bu stratejik yaklaşım, yöneticilere, devletin savaştan ya da askeri ve ekonomik kaynak tüketmeden güç kazanabilmesi için evlilik gibi basit bir yolu seçme imkânı sunmuştur. Bu, yöneticilere siyasi rakiplerine karşı avantaj sağlamıştır.⁹⁸

İmparator Traianus'un akrabası ve evlatlığı olan Hadrianus, Traianus'un kız kardeşi Marciana'nın kızı Vibia Sabina ile evlenerek iç içe geçmiş olan ailevi bağları, evlilik bağıyla perçinlemiş ve bu durum gelecekteki siyasi kariyerinin tesisinde etkili olmuştur. Başlangıçta Traianus tarafından olumlu karşılanmasa da karısı Pompeia Plotina'nın desteğiyle gerçekleşmiş olan bu evlilik, Hadrianus'un devlet içindeki pozisyonunu güçlendirmiştir. İmparatorun kız kardeşinin kızıyla evlenmesi sayesinde Hadrianus, imparatorluk içinde elde ettiği onurlu konumu (İS 101 senesinde *quaestorluk* görevinin yanı sıra *senatusun* çalışmalarını denetleme görevini de icra etmiş sayesinde Traianus'un yanında Dacia Savaşı'na katılarak önemli bir zafer kazanmış ve bu zafer ona imparatorluk yolunu açmıştır.⁹⁹

Roma, tarih boyunca derinlemesine kök salmış geleneklere ve sosyal yapıya sahip olmuştur. İmparatorluk döneminin ilk yöneticisi olan Augustus, evlilik ve zina

⁹⁷ İplikçioğlu, 2007, s. 77-82; Halil Demircioğlu, **Roma Tarihi Ankara**, TTK, 2019, s. 273.

⁹⁸ Kaya, 2009, s. 197.

⁹⁹ **Historia Augusta-Hadrianus'tan Clodius Albinus'a Roma İmparatorları I**, (Çev. Samet Özgüler), 3. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul, 2021, s. 27.

konularında hukuki düzenlemelere başvurmuştur.¹⁰⁰ Bu adımlarla, daha önce aile içi olarak kabul edilen meseleler genel toplumsal bir boyut kazanmıştır. Takip eden imparatorlar döneminde de benzer hukuki inisiyatifler alındığını görmekteyiz. Bu hukuki girişimler, Roma'nın geleneksel aile yapısını koruma amacının bir yansımasıdır. Hukuki olarak evlilik müessesesine dair yapılan ilk düzenlemelerin kökleri Augustus dönemine dayanmaktadır. Ancak bu düzenlemeler hem kapsamlı olmaktan uzaktır hem de Roma'nın tarihinde nispeten geç bir dönemde gerçekleştirilmiştir.¹⁰¹

1.3.1. Evlilik Şekilleri

1.3.1.1. Evlenme Ehliyeti

Roma toplumunda belirgin bir sınıf ayrımı mevcuttu. Bu ayrım sadece bir sosyal sınıflaşma değildi ve medeni hukukta da resmi olarak dikkate alınmaktaydı. Evliliğin geçerliliği ve uygulanabilmesi konusunda *ius civile* hükümleri belirleyici olmaktaydı. *Ius civile*ye göre, tarafların *conubium*¹⁰² hakları bulunmuyorsa, karşılıklı rızalarına rağmen bu evlilikler geçerli kabul edilmezdi. Doğrudan kan bağı olan bireylerin evlilikleri veya *patricius-plebs*, Roma vatandaşı-yabancı ve özgür-köle arasında yapılan evlilikler kabul görmezdi. Ebeveyn-çocuk arasındaki (ensest) ilişkilerdeki evlilikler veya evlat edinme yoluyla oluşturulan akrabalık bağlarından doğan evlilikler de geçerli değildi.¹⁰³

Ius civile hükümlerine göre, İÖ 455 yılına kadar sadece *patricius* sınıfına *conubium* veya *ius conubii* (evlenme hakkı) tanınmıştı. *Plebiscitum Canuleium de*

¹⁰⁰ Judith Evans Grubbs, **Law and Family in Late Antiquity: The Emperor Constantine's Marriage Legislation**, Oxford University Press, London, 1995, p. 54.

¹⁰¹ Palaz Erdemir, H. ve Günday, O. ve Barman N. "Cumhuriyetten İmparatorluğa Geçiş Döneminde Roma Şehirli Kadınının Değişimi" **Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın**, I. Samsun, 2016, s.59-72; Kaya, 2009, s. 203.

¹⁰² Evlenme. (Bkz. Alovera, 2013, s. 132.) Özel şekilde evlenme ehliyetine sahip olunmasıdır. Bu ehliyet yalnızca Roma vatandaşlarına verilmekte ve Roma vatandaşları arasında yapılan evliliklerde kullanılmaktaydı. Roma vatandaşı olan bir erkeğin, yine Roma vatandaşı olan bir kadın ile evlenmek istemesi halinde *conubium* iznini alması gerekmektedir. Fakat kaynana ve gelin arasında *conubium* bulunmamaktaydı. (Bkz. Kudret Ayiter ve Paul Koschaker, **Modern Özel Hukuka Giriş olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977, s. 307.) Ziya Umur'un tasvirine göre ise *ius conubii* Roma hukukuna göre, muteber bir şekilde evlenme ehliyetiydi. Bu ehliyet Roma vatandaşlarına ve Romalıların bu hakkı tanıdıkları yabancılara da mahsustu. Ayrıca iki Roma vatandaşı arasındaki *conubium* bulunması için yakın akrabalık ve içtimai farklar gibi manilerin de olmaması lazımdı. (Bkz. Umur, 1983, s.49,50.)

¹⁰³ Gai. Ins. I. 59.

Connubio Patrum et Plebis yasası¹⁰⁴ İÖ 455 yılında kabul edilerek bu hakkın *plebs* sınıfına da tanınması sağlanmıştır.¹⁰⁵ Bu, Roma vatandaşlarının tümüne yasal olarak evlilik yapma hakkının verildiği anlamına gelmekteydi. Aynı dönemde XII Levha Kanunları tarafından yasaklanan *patrici-plebs* evlilikleri, *Lex Canuleia*¹⁰⁶ ile yasallaştırılmıştır.¹⁰⁷

Roma vatandaşı olmayan kişilere *conubium* hakkı tanınmamıştı. Ancak, İÖ 90-89 yıllarında *Leges Iuliae Privatorum et Publicorum*¹⁰⁸ ve *Lex Plautia Papiria*¹⁰⁹ yasaları kabul edilerek, öncelikle Latinler'e ve ardından İtalya'da yaşayan diğer topluluklara da bu hak tanınmıştır.¹¹⁰

Köleler, özgür olmadıkları için *conubium* hakkına sahip değillerdi. Bu, kölelerin özgür bireylerle evlenemeyeceği anlamına gelmekteydi. Ancak, bir köleyi özgür bırakan bir erkek, bu köleyle evlenme hakkına sahip olurken, bu hakkın özgür bir kadına tanınmadığı görülmekteydi. Bu, dönemin cinsiyet eşitsizliğini yansıtan bir durumdu. Zengin veya özgür bir kadının alt sınıf bir erkekle evlenmek istemesi, İÖ 300 yılında bile hâlâ tabu olarak görülmekteydi.¹¹¹

¹⁰⁴ *Pleblerin kendi aralarında toplanarak çıkardıkları kanunlara plebiscitum* ismi verilmekteydi. *Tribunus plebis*lik ihdas edildikten sonra (İÖ 494) çıkarılmaya başlanan *plebiscitum*lar yalnız *plebleri* bağlamakta, *lex*ler ise *plebler* dahil bütün vatandaşları bağlamaktaydılar. *Pleblerin tazyiki* altında İÖ 286 senesinde çıkarılan *lex Hortensia* ile *plebiscitum*lar da bütün Roma vatandaşlarına teşmil edilerek, *lex*lere eşit oldular. (Bkz. Umut, 1983, s. 158.)

¹⁰⁵ Richard William Leage, **Leage's Roman Private Law Founded On The Institutes Of Gaius And Justinian**, St. Martin's Press, New York, 1964, p. 107; George Mousourakis, **A Legal History Of Rome**, by Routledge, London, 2007, p. 8.

¹⁰⁶ *Patricii* ve *plebs* arasındaki evlenmeleri muteber hale getiren, yani iki sınıf arasında *conubium* hakkı tanıyan, *tribunus Canuleius* tarafından teklif edilmiş kanun. Esassız olduğu tahmin edilen bir rivayete göre bir *plebiscitum* (*Plebisit*, *pleblerin kendi aralarında toplanarak çıkardıkları kanunlar için* bkz. Umut, 1983, s.158.)'du (İÖ 445). (Umut, 1983, s. 115.)

¹⁰⁷ Leage, 1964, p. 107; Mousourakis, 2007, p. 8.

¹⁰⁸ Çeşitli konuları düzenleyen ve Iulius Caesar ile Iulius Octavius Augustus zamanında çıkarılmış kanunlara verilen umumi ad. Hangilerinin Iulius Caesar'a, hangilerinin Iulius Octavius'a ait oldukları iyice anlaşılmamaktadır. (Umut, 1983, s. 111.)

¹⁰⁹ İÖ 89 yılında çıkan bir *senatus consultum*'un tamamladığı bu kanunla, bütün Latinlerle (Güney İtalya dahil) İtalya müttefiklerine, Roma vatandaşı olma hakkı tanınmıştı. Ancak Roma vatandaşı olabilmek için her ferdin teker teker muayyen müddet zarfında *censura* müracaatta bulunması gerekmektedir. (Bkz. Umut, 1983, s. 122.)

¹¹⁰ Edward Gibbon, **Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi**, (Çev. Asım Baltacıgil), İstanbul, İndie Kitap Yayınları, 2019, s. 486.

¹¹¹ Güneş Peschke, 2017, s. 19.

1.3.1.2. Manuslu Evlilik (Cum Manu)

Roma Devleti, yukarıda bahsedildiği üzere, karakteristik olarak erkek merkezli bir yapıya sahipti. Ailede üstün haklara sahip olan *pater familias*ın, aile bireyleri üzerindeki yetkisi *potestas*, kadınlara karşı sahip olduğu otorite *manus* ve köleler üzerindeki denetimi *dominium* olarak adlandırılıyordu. Bu bağlamda, *cum manu*¹¹² ile gerçekleştirilen evlilikler, kadının öncelikli olarak kocasının denetimi altına girmesini temin ediyordu. Ancak eğer koca, başka bir *pater familias*ın denetimi altında, yani *filius familias*¹¹³ statüsünde bulunuyorsa, kadın da doğal olarak kocasının aile babasının otoritesi altında kalıyordu. Bu durumda kadın, kocasına eş olarak ve kayınpederine ise kızı olarak bağlanmış olmaktaydı. *Manus*, kadın üzerinde kurulan bir denetimi ifade ederken, bu *patria potestas* niteliğindeki otoritenin tam anlamıyla katı bir versiyonu değil, daha ziyade bir koruyuculuk ve vesayet anlamına gelmekteydi.¹¹⁴ Gaius'un metninde de bu durum açıkça belirtilmiştir;

"...Nam si omnino qualibet ex causa uxor in manu viri sit, placuit eam filiae iura nancisci." ¹¹⁵

"...Herhangi bir sebep farketmeksizin kadın, kocasının manusu altına girdikten sonra onun kızı statüsüne kavuşarak kız evladın sahip olduğu hakları elde eder." ¹¹⁶

Bu çerçevede Roma'da evlilik, kadının bir aileye dâhil olması anlamına gelmekteydi ve bu dâhil olma süreci *manusun* devriyle gerçekleşmekteydi. Kadın, toplumsal algıda daha zayıf ve korunmasız olarak kabul edildiği için, bu tür bir evlilikte kocasının koruma ve denetimine girmektedir. Bu algı, Roma aile yapısında *agnatio* denilen ve aynı baba egemenliğine tabi kişiler arasındaki hısımlık anlamına

¹¹² *Cum* sözcüğü "ile, beraber" anlamlarını taşıırken burada *manus* ile yapılan evlilik şekli ifade edilmektedir. (Alova, 2013, s. 143.)

¹¹³ Bir aile resisinin hakimiyeti altında bulunan doğrudan soyundan gelen kişi/kişiler ve bilhassa erkek evladı. *Ius civile*ye uygun bir evlenmeden doğan çocuklar; *conventio in manum* ile *manus* altına girenler, *adoptio*, *adrogatio* yolları ile evlat edilmiş olanlar *filius familias* olurlar, babanın ölümü veya hakimiyetten çıkarma muameleleri ile baba hakimiyetinden ayrılırlardı. *Alieni iuris* oldukları için kurallara göre mamelek sahibi olamazlar, iktisapları aile reisine geçerdi. Klasik devirden itibaren bu prensip, bilhassa *peculium*lar vasıtası ile hafifletilmişti. (Bkz. Umur, 1983, s. 74-75.)

¹¹⁴ Fulya İlçin Gönenc, "Roma Hukuku'nda Boşanma (*Divortium*)", *AÜEHFD*, Cilt: VII, Sayı: 1-2, Haziran 2003, s. 652.

¹¹⁵ Gai. Ins. I. 115; Güneş Peschke, 2017, s.21.

¹¹⁶ Gai. Ins. I. 115; Güneş Peschke, 2017, s.21.

gelen bir akrabalık ilişkisini ortaya çıkarmaktaydı. *Ius civile*ye göre, aynı *pater familias*ın otoritesi altında olan bireyler arasında bu hısımlık ilişkisi kurulmaktaydı. Kadının, kocasının ya da başka bir *pater familias*ın hâkimiyeti altına girmemesi durumunda, o kadın, kocasının ailesine dâhil olmamaktaydı. Sistem, bir kadının aynı anda iki *pater familias*ın hâkimiyetinde olmasını kabul etmekteydi. Bu kavramın altında yatan sebeplerden biri, evlilikte kocanın kendisini ve ailesini güvende hissetme ihtiyacıydı. Eğer kadın kendi aile liderinin otoritesi altında kalırsa, bu aile lideri evliliği sonlandırabilmekteydi. Buna ek olarak, kadın için de bir güvence meselesi vardı; eğer kocası ölür ve kadın *manussuz* evlilik yapmış ise, miras gibi haklardan mahrum kalabilmekteydi.¹¹⁷

Dini inançlar da kadının sadece bir aileye dâhil olmasının zorunlu olmasında rol oynamaktaydı. Roma'da her ailenin kendine özgü dini ritüelleri ve inançları vardı. Kadının, iki farklı dini uygulamayı aynı anda sürdürmesini engellemek için bu yapı esas alınmıştı. Nitekim kadının iki farklı dine mensup olması, birden fazla inancı kabul etmesi yasal değildi.¹¹⁸

Evlilik ya *manuslu* ya da *manussuz* şeklinde olabilmekteydi. Ancak bu iki durumda, kadının hukuki statüsü farklıydı. Eğer bir kadın evli olduğu hâlde kendi aile liderinin otoritesi altında kalıyorsa, evlilik bu aile lideri tarafından düzenlenirdi. Aile lideri, kadının rızası olmadan bu düzenlemeyi yapabilir, ancak eşleri fiilen ayıramazdı. *Manus* altına alma işlemleri *conventio in manum*¹¹⁹ olarak ifade edilmiştir ve esasen kadını ve aileyi korumaya yönelik gerçekleştirilen bu uygulama, bir anlamda kadını “elde bulunan mal” konumuna getirmekteydi. Manus işlemleri, evlilikten farklıydı. *Manus*la ilgili hukuki hakları belirleyen üç tür evlilik vardı. Bunlar *coemptio*¹²⁰, *confarreatio*¹²¹ ve *usus*¹²² şeklinde gerçekleşmekteydi. Bunlar

¹¹⁷ Timothy E. Gregory, **Bizans Tarihi**, (Çev. Esra Ermert), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019, s. 51.

¹¹⁸ John Haldon, **Bizans Tarih Atlası**, (Çev. Ali Özdamar), İstanbul, Alfa Yayınları, 2017, s. 35.

¹¹⁹ Evlenen kadının şu üç muameleden birisiyle, kocasının veya kocası üzerinde hakimiyet icra eden aile reisinin hakimiyeti altına girmesi: *usus*, *coemptio*, *confarreatio*. Bu muamelelerden birisi yapılmışsa evlilik, *cum manu* (*manuslu*), yapılmamışsa ve kadın her sene *usus*’u kesecek şekilde hareket ediyorsa evlilik *sine manu* (*manussuz*) olurdu. (Bkz. Umut, 1983, s. 50.)

¹²⁰ *Coemptio* kelimesini “Romalı evlenme biçimi, bir mülkün sahte satışı.” şeklinde ifade edilmektedir. (Bkz. Alover, 2013, s. 94.) Evlenen bir kadını *manus* altına almaya yarayan muamelelerden bir tanesidir. Hususi sözlerle yapılan bir *mancipatio* ile kadın, hayali bir alım satım ile satın alınmış gibi olurdu. (Bkz. Umut, 1983, s. 38.)

¹²¹ *Onis* şeklinde de adlandırılıp evlilik manasını taşır. Romalılar arasında en geçerli evlenme biçimi. Evlenen bir kadını *manus* altına almaya yarayan muamelelerden bir tanesi. On şahidin huzurunda, *Iupiter*’e adanan bir bulgur çöreğinin, dini bir merasimle veya muayyen sözler söyleyerek, eşler

kadın üzerinde hukuki işlem ehliyeti sağlayan XII Levha Kanunları ile düzenlenmiş *manuslu* evlilik çeşitleridir.¹²³ Bu terminoloji Gaius tarafından da benzer şekilde kullanılmıştır¹²⁴.

Roma'da evlilik, hukuki bir temele ve içeriğe sahip olmakla birlikte, evliliğin sosyal, hatta siyasi mahiyeti de vardı. Hukuki sınıfların bulunduğu Roma toplumunda yapılan evlilikler, aynı zamanda kurulan ailenin statüsünü belirler ya da statüsüne katkıda bulunurdu. Bu sebeple iki bireyin evlenmesinde genellikle kararlar, babalar ve aile büyükleri tarafından verilerek, evlilik bağının kurulması sırasında *consensus*¹²⁵ (evleneceklerin karşılıklı rızası) ile tamamlanırdı. Yani evliliğin geçerli sayılması için, sadece tarafların rızası değil, aynı zamanda aile reisinin de onayı şarttı.¹²⁶ Erkek çocuk için bu onayın hafif, kız çocuk için ise açık olması beklenirdi. Ailenin ve aile değerlerinin korunmasına önem veren İmparator Augustus döneminde, İÖ XVII yılında çıkarılan *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus*¹²⁷ kanunu ile evlilik kurma ve *pater familias*ın onayını almanın zorunlu olduğu belirtilmiştir. Bu kural, keyfi olarak onay vermeyen babaları da zorunlu kılmıştır. Böylelikle, Augustus, *pater familias*ın hem yükümlülüklerini hem de evlilik onayı meselesini düzenleyerek, daha sistemli bir yaklaşım sunmuştur.¹²⁸ Kız ve erkeğin rızasının sağlanmasının ardından, evliliği tamamlayıcı bir unsur olarak *affectio maritalis*¹²⁹ gerekmektedir. Ek olarak çiftlerin toplumsal manada karı koca şeklinde

tarafından bölüşülmesi. Asilzadelerin tatbik ettiği bu merasim şekli Klasik devirde ortadan kalkmıştı. (Bkz. Alova, 2013, s. 113; Umur, 1983, s. 45.)

¹²² Kelime manasıyla bir malı normal olarak kullanma, yasal yollardan elde etme. Evlenen bir kadını *manus* altına almaya yarayan muamelelerden bir tanesi. Evlenen kadın, bir sene müddetle devamlı olarak kocasının evinde kalmakla *manus* altına girerdi. Bu usul *usurpatio trinoctii* ile kesilebilirdi. Başkasına ait bir mal üzerinde kullanma hakkı sağlayan şahsi istifaklardan bir tanesi, *servitutes personarum*. Hak sahibi maldan şahsen istifade edebilirdi. İntifa hakkına benzeyen fakat ondan daha az imkanlar veren bu hak, intifa hakkı gibi uygulanıp sona ererdi. (Bkz. Umur, 1983, s.220.)

¹²³ Söğütü Erişgin, 2013, s. 3; Umur, 1967, s. 75; Gönenç, 2003, s. 221.

¹²⁴ Aytaman Erçelik, 2011, s. 57.

¹²⁵ Aynı düşüncede olma, mutabakat, ortak duygu. (Bkz. Alova, 2013, s. 121.) Tarafların iradelerinin mutabık olarak birleşmesi. Karşılıklı rıza. Aynı zamanda *conventio* ismiyle de anılan *consensus*, her akdin temelinde bulunmakla beraber, Roma hukukunda her türlü akdin teşekkül etmesine yeterli gelmez. Yani her anlaşma bir akit olmazdı. (Bkz. Umur, 1983, s. 36.)

¹²⁶ Ayiter ve Koschaker, 1977, s. 307.

¹²⁷ Augustus zamanında çıkarılmış, *coelibes* (bekarlık) ile mücadele eden kanun. Evlileri ve çocukları himaye ederek, bekarları bilhassa miras hukukunda bazı haklardan mahrum etmekteydi. Kız, erkek aile evlatlarının ve azatlıların evlenmelerini teşvik etmekte aile reisini kızına çeyiz vermeye zorlamaktaydı. Hükümlerinden bazıları, *lex papia poppaea* ile ve belki de daha sonra çıkan (İÖ 4) başka bir *lex Iulia* ile değiştirilmişti (İÖ 18). (Bkz. Umur, 1983, s. 120.)

¹²⁸ Aurelius Victor, *De Caesaribus*, (Transl. H. W. Bird), England, Liverpool Universty Press, 1994, p. 45; Aras, 2010, s. 226.

¹²⁹ Evliliği diğer birleşmelerden ayıran iki unsurdan (diğeri *honor matrimonii*) sübjektif olanı: Eşlerin, hayat boyu karı koca olarak yaşamak hususundaki devamlı niyetleri. Evlilik niyeti. (Bkz. Umur, 1983, s. 21.)

tanınabilmesi için *honor matrimonii*¹³⁰ denilen evlilik yemini gerekliydi. Bu iki unsur evliliğin geçerliliği için birlikte değerlendirilmeliydi ve eğer eksik olursa evlilik geçerli kabul edilmezdi. *Ius civile*ye göre *conubium* (erkeğin evlilik niyeti) olması zorunluydu. Bu hak, sadece Roma vatandaşlarına tanınmaktaydı. Fakat Roma vatandaşı olmayan bir birey ile evlilik kurmayı planlayanların evlenme yeterliliği almaları gerekmektedir.

Evlilik anlaşmasının ilk formu olan *coemptio*, ayrıntıları tam olarak bilinmemekle birlikte, kadının bir çeşit satın alma işlemine benzediği düşünülen bir süreçtir. Bu süreç, sembolik bir *mancipatio* (alım-satım) işlemi olarak tanımlanabilir. *Coemptio*, nişanlı kadın ve erkeğin birleşen egemenliklerini temsil etmekteydi, ancak bu bağlamda kadın, belirli bedel ödenen bir nesne olarak görülmekteydi. Erkek, karısını özel ifadelerle satın alır, babasının veya *manus*dan (vasisinin kontrolü) çıkarır ve kendi kontrolüne, *manusu* altına alırdı. Bu özel satın alma ifadelerinin kullanılmasının amacı, kadının gerçek anlamda bir köle olarak görülmesini engellemektir. Zamanla bu uygulama basitleşmiş ve tarafların rızası yeterli hâle gelmiştir. *Coemptio*, kadını vasisinin kontrolden çıkarmak için yaygın olarak kullanılmış ve İS IV. asra kadar sürmüş, ancak İmparator Iustinianus'un hükümeti altında önemini yitirmiştir.¹³¹

Bir diğer evlilik biçimi olan *confarreatio*, taraflar arasında tam bir birlik oluşturur ve dini bir törenle gerçekleştirildi. Genellikle *patriciler* tarafından tercih edilen bu evlilik şeklinde kadın, erkeğin ailesine ve soyadına dâhil olurdu. *Patriciler* hem *coemptio* hem de *confarreatio* ile evlenebilirken, *plebler* sadece *coemptio* ile evlenebilmekteydi. *Confarreatio* töreni sırasında, bir tür buğdaydan yapılan ve *far*¹³² denilen bir ekmek, tanıklar ve rahiplerin huzurunda nişanlılar tarafından paylaşıldı. Bu paylaşılan ekmek, hayatın ve yükümlülüklerin paylaşıldığını simgelemekteydi. Bu evlilik biçimi zamanla geçerliliğini kaybetmişse de dini etkilerle *Principatus* Dönemi'nde yeniden şekillenmiştir. Yeni biçimiyle bu evlilik türü, erkeğe kadın üzerinde tam kontrol sağlayamamış ve yasal sonuçları ortadan kalkmıştır.

¹³⁰ Evliliği diğer birleşmelerden ayıran iki unsurdan objektif olanı. Eşlerin içtimai yaşayışlarında birbirlerine karşı, karı kocalığın gerektirdiği itibarlı ve şerefli muameleleri yapmaları. Evlilik şerefir. (Bkz. Umut, 1983, s. 82.)

¹³¹ Kaya, 2009, s.229.

¹³² *Far*, *farris* kelimeleri “un, mısır, buğday” anlamlarına gelmektedir. (Bkz. Alover, 2013, s.236.) *Iupiter*’e adanan bir bulgur çöreği. (Bkz. Umut, 1983, s. 45.)

Hristiyanlık dönemine kadar bu tür uygulamalar dini bir tören olarak varlığını sürdürmüştü ve bu yeni formuyla *manus* olmadan bir evlilik biçimine dönüşmüştür.¹³³

Usus, diğer evlilik biçimlerinden farklı ve esas olarak bir çeşit zaman aşımı süreciydi. Diğer evlilik biçimlerinde bir eksiklik olduğunda, bu evlilikler geçersiz sayılırdı. Ancak, *usus* ile evliliklerde, tarafların uzun süre aynı evi paylaşması ve beraber yaşaması durumunda, kocanın kadın üzerindeki egemenliği kabul edilmekteydi.¹³⁴ *Usurpatio trinocitii*¹³⁵ yani kadının kocanın evinde üst üste 3 gün geçirmemesi durumunda, bu egemenlik gerçekleşmemekteydi.¹³⁶ Bu prosedür, her yıl tekrarlanırdı. Bu bağlamda, *ususun*, XII Levha Kanunları ile Roma evlilik hayatına daha yumuşak bir norm olarak girdiğini söyleyebiliriz. Ancak İS II. yüzyılın ortalarında bu evlilik biçimi hükümsüz hâle gelmiştir. Gaius döneminden itibaren ise *usus* uygulaması sona ererken, *coemptio* ve *confarreatio* evlilik biçimleri devam etmiştir.¹³⁷

1.3.1.3. Manussuz Evlilik (*Sine Manu*)

XII Levha Kanunları (İÖ 451- İÖ 449) döneminde, *manus* olmaksızın evlenme olgusu önem kazanmıştır. Roma kadınlarının, yasal bir hak ehliyetine sahip olmalarına rağmen bu hakları genellikle erkek vesayeti altında kullanılmıştır. Zamanla toplumsal örf ve adetlerin değişim göstermesi, kadınların lehine bir dönüşümü teşvik etmiştir.¹³⁸ Ancak bu değişim, kadınların fiili haklarını bireysel

¹³³ İplikçioğlu, 2007, s. 286.

¹³⁴ Umur, 1967, s. 13

¹³⁵ Evli kadın üzerinde kocanın, *usus* yoluyla *manus* hakimiyetini elde etmesinin kesilmesiyle önlendiğini göstermek için kullanılan tabir. *Usus* müddeti olan bir sene zarfında kadının, birbirini takip eden üç gece kocasının evinin dışında, örneğin babasının evinde kalması. (Bkz. Umur, 1983, s. 219.)

¹³⁶ Gai. Ins. I. 111; James Muirhead, *The Institutes of Gaius And Rules of Ulpian*, T&T Clark, Law Booksellers, Edinburg, 1880, p. 41; “*Usu in manum conueniebant quae anno continuo nupta perseuerabat nam uelut annua possessione usucapiebatur, in familiam uiri transibat filiaeque locum optinebat itaque Lege Duodecim Tabularum cautum est ut si qua nollet eo modo in manum mariti conuenire ea quotannis trinocitio abesset atque eo modocuiusque anni usum interromperet. Sed hoc totum ius partim legibus sublatum est partim ipsa desuetudine oblitteratum est.*”

“*Usus, 1 yıl boyunca beraber yaşama sonucu kocaya manus egemenliğini verir. Bu, bir tür zaman aşımıyla kazanım şeklidir ve kadını kızı sıfatıyla kocasının ailesine sokar. Bu sebeple XII Levha Kanunu, kocasının manusu altına girmek istemeyen bir kadına kocanın çatısı altından 3 gece ayrı kalarak usustan kaçınma hakkını tanımıştır. Ancak bahsi geçen uygulama bazı yasalarla ve zamanla kullanılmamaya başlaması nedeniyle ortadan kalkmıştır.*”

¹³⁷ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara, TTK, 2015, s. 34.

¹³⁸ Fritz Schulz, *Classical Roman Law*, Clarendon Press, Oxford, 1961, p. 195; Kudret Ayiter, *Roma Hukuku Dersleri: Aile Hukuku*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2. Bası, Ankara, 1963, s. 17; Emiroğlu, 2001, s. 176.

olarak kullanma kazanımını getirememiştir. Toplumsal değişimlerin hız kazanmasıyla hukuki düzenlemeler de bu değişime ayak uydurmuş, *manussuz* evlenmeye olan talep artmıştır. Bu dönüşüm sonucunda, *manuslu* evlenme şekli zamanla yerini *manussuz* evlenme şekline bırakmıştır. Ancak, *manussuz* evliliğin doğal bir sonucu olarak, *agnatio* hısımlığına dayalı bir aile yapısının kurulması da zorlaşmıştır. Bu, kadının *pater familias*ının veya *agnatio* hısımlığının vesayeti altında kalmaya devam etmesine yol açmıştır. Roma'da *monogami* ilkesi kabul edilmiş olmasına rağmen, *manussuz* evliliklerde dünyaya gelen çocuklar, babalarının hukuki haklarına ve Roma vatandaşlığına sahip olabilmekteydi.¹³⁹

Bu bağlamda, evlenmeden de kadının *manus* altına alınabildiği gözlemlenmektedir. Bu durum, evlilik ile *manus* ilişkisinin birbiriyle birebir örtüşmediğini ve bu iki kavramın farklılık gösteren dinamiklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. *Manussuz* evlenen bir kadın, kendi aile babasının vesayeti altında kalmaya devam ederken, aynı zamanda kocasının hakimiyeti altında değildir. Bu, aile babasının evliliği sonlandırma yetkisi olmamasına rağmen, çifti boşanmaya teşvik edebilmesine yol açmıştır. *Stichus*¹⁴⁰ gibi İÖ III. ve İÖ II. yüzyıllarda yazılmış olan komedi eserleri, bu konunun sıklıkla işlendiğini göstermektedir ve bu eserlerde, babaların evli kızlarını boşanmaya zorlaması eleştirilmiştir.¹⁴¹ *Manussuz* evlenmelerde¹⁴², kadının çocukları ile kuramadığı doğrudan akrabalık ilişkisi, bu evlenme şeklinin taşıdığı bazı olumsuz yönleri de gözler önüne sermektedir.¹⁴³

Roma Cumhuriyeti'nin ikinci döneminde, gayri resmi bir birlikteliğin sürdürülmesi yalnızca *manussuz* evlenme aracılığıyla mümkün olmaktaydı.¹⁴⁴ *Sine manu* evlenme biçimi, klasik dönem sonrasında da varlığını devam ettirmiş ve

¹³⁹ Ayiter ve Koschaker, 1977, s. 309; Şahin Akıncı, **Roma Hukuku**, Konya, 2021, s.226.

¹⁴⁰ Titus Maccius Platus tarafından yazılan, İÖ 200 yılında sahnelenmeye başlanan bir komedi oyunudur.

¹⁴¹ Susan Treggiari, **Roman Marriage**, Oxford University Press, London, 1991, p. 34.

¹⁴² Ayiter, 1963, s. 10. Ayrıca Gaius'da bu muamelelerden bahsetmektedir: "*Idem iuris est, si cui post factum testamentum uxor in manum conueniat, uel quae in manu fuit, nubat nam eo modo filiae loco esse incipit.*" : "Kişi, vasiyetname ile karısını *manusu* altına alır veya *manusu* altına aldığı kadınla evlenirse, kadın, kocasının kızı konumunda olur." (Gai. Ins. 2. 139.)

¹⁴³ Eutropius, **Kısa Roma Tarihi**, (Çev. Çiğdem Menzilioğlu), İstanbul, Alfa Yayınları, 2017, s. 243; Zonaras, **The History of Zonaras**, (Transl. Thomas M. Banchich-Eugene N. Lane), Taylor & Francis e-Library, 2009, 71; Honig, 1957, s.8 1; Treggiari, 1991, s. 33; Ayiter ve Koschaker, 1997, s. 312; Leage, 1964, s.1 03.

¹⁴⁴ Jean Pugliese, "Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış", (Çev. Ziya Umur), **İÜHF**, C. XXII, S. 1-4, 1957, s. 346; Namık Yalçınkaya ve Şakir Kaleli, **Yeni Boşanma Hukuku**, C. I-II, 2. Baskı, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 55.

yalnızca Roma'ya özgü bir evlilik şekli olmaktan çıkmıştır. ¹⁴⁵ Bu evlilik türü, özellikle Germen hukukunda *Friedelehe*¹⁴⁶ ismiyle bilinirken, çeşitli topluluklar tarafından da benimsenip uygulanmıştır. Bu evlenme biçiminin sürekliliği, Bizans İmparatoru IV. Leon'un dini evlilikleri resmi olarak tanınmasına dek devam etmiştir.¹⁴⁷

1.3.1.4. *Dos (Dotis)*

Dos veya *dotis*¹⁴⁸ terimi, günümüzde çeyiz kavramıyla eş değer olarak kabul edilmektedir ve esas itibariyle evlenme sürecinde kadın tarafından getirilen mal ve eşyaları tanımlamaktadır. Evlilik, çeşitli masrafları beraberinde getirirken, evlilik aktinde, erkeğin kadını koruma ve kollama sorumluluğu bulunmaktaydı. Bu nedenle, kadının ev halkına katkı sağlamak için bir yükümlülüğü ya da bu yönde yasal bir zorunluluğu bulunmamaktaydı. Ancak, kadının ailesi tarafından evlenme sürecine katkı sağlamak amacıyla verilen mal ve eşya, genellikle erkeğin mülkiyetine geçmekteydi.¹⁴⁹

Eski Roma hukukunda, evliliklerin çoğunlukla *manus* şeklinde gerçekleştiğini belirtmiştik. Bu bağlamda, kadın *manus* altına girdiğinde ailesinden gelebilecek miras ve mal varlığını yitirirdi. *Dosun* verilmesi de bu kaybı telafi etme amacını taşımaktaydı.¹⁵⁰

Pater familiasın, *dos* vermeden de kızını evlendirme yetkisi bulunmaktaydı ve bu durum ailenin tercihinine bağlı olarak değişkenlik göstermekteydi. Ancak, *dosun* temel amacı, kadının yeni ailesinde refahını ve yaşam standartını garanti altına

¹⁴⁵ Ayiter ve Koschaker, 1997, s. 309; Gönenç, 2003, s. 650.

¹⁴⁶ Sözcük “aşk evliliği” anlamını taşımaktadır. Akıncı, 2021, s. 231; Ayiter ve Koschaker, 1977, s. 310.

¹⁴⁷ Plinius, *Naturalis Historia (Doğa Tarihi I. ve II. Kitap)*, (Çev. İ. Pastırmacı), Say Yayınları, İstanbul, 2017, s.18.

¹⁴⁸ Kadının veya onun yerine başka birisinin, evlenme sebebiyle kocanın mülkiyetine getirdiği malların tamamına verilen isim, çeyiz. Gayesi, kadının da ev ihtiyaçlarına desteğini sağlamaktır. Zamanla, kocanın bu mallar üzerindeki tasarrufu azaltılmıştı. Tesisi, ya *dotis datio* (malların mülkiyetinin doğrudan devredilmesi) ile ya *dotis promissio* veya *dotis dictio* (malların mülkiyetinin vaadedilmesi) ile yapılmaktaydı. Son imparatorluk devrinde çeyiz, alelade bir *pactum* ile taahhüt edilebilmekteydi. (Bkz. Umur, 1983, s. 61.)

¹⁴⁹ Ayiter, 1963, s. 20; Honig, 1957, s. 88; Emiroğlu, 2001, s.1 80; Söğütü Erişgin, 2013, s. 6.

¹⁵⁰ Frier ve McGinn, 2003, s. 80; Türkan Rado Basman, “Eski Roma Hukukunda Bazı Evlenme Şekilleri”, *İÜHF*, C.8, S.3-4, 1942, s. 533; Güneş Ceylan, 2010, s.141-142.

almaktı.¹⁵¹ Roma ailesinde esasen erkeğe geçimi sağlama sorumluluğu yüklemeyi hedefleyen bu anlayışın, çoğu zaman uygulamada cinsiyet temelli bir ayrımcılığa sebebiyet verdiği gözlemlenmektedir. Erkek çocuklar, kız çocuklarına kıyasla aile içerisinde daha özgür ve merkezi bir role sahip olarak yetiştirilirken, kız çocukları, evden kocasının evine evlenerek giderken yanlarında getirdikleri *dos* ile ayrılmaları da bu cinsiyet ayrımını ortaya koymaktaydı.¹⁵²

Dos, *dos profecticia*¹⁵³ ve *dos aventicia*¹⁵⁴ olmak üzere iki farklı şekilde verilmekteydi. *Dos profecticia*, *pater familias* tarafından, ailenin mal varlığından verilen çeyiz şeklindeydi ve Roma ailesinin temel çeyiz biçimi olarak kabul edilmekteydi. *Dos aventicia* çeyiz biçimi, genellikle annenin kadına, aile mal varlığının dışında kalan diğer mallardan verdiği çeyizdi.¹⁵⁵

Antik Roma hukukunda, *manuslu* evlilikte *dos* adı verilen mülk, kocanın yasal kontrolü altına geçmekteydi. Bu, kocanın mülkü belirli bir özgürlük sınırları içerisinde yönetme hakkına sahip olduğu anlamına gelmekteydi. Eğer bir kadın *sui iuris* yani kendi hukuki otonomisine sahipse, evlilik vasıtasıyla her iki tarafın mülkiyeti birleşirdi, ancak bu birleşme, *dos* olarak adlandırılan varlığın verilmesiyle doğrudan ilişkili değildi. Cumhuriyet döneminin sonlarına doğru, kadına ait olan ve kocasıyla birleşen mallar da *dos* kavramı altında değerlendirilmeye başlanmıştır. Diğer yandan, *manus* kullanılmayan evliliklerde de benzer bir mülk hakimiyeti söz konusuydu. Burada koca, eşine ait mülkleri, bir baba olarak kendi mülklerini koruduğu gibi koruma yükümlülüğündeydi.¹⁵⁶ Eğer koca, *dosa* dahil olan malları ailenin menfaatine uygun bir şekilde kullanmazsa veya onlara zarar verirse, bu durum onun aleyhine yorumlanabilirdi ve bu tür eylemlerden kaçınması beklenirdi. Eğer evlilik sona ererse, kocanın bu mallar üzerindeki hakimiyeti ortadan kalkar ve kadın, *dos* kapsamında olan malların iadesini talep edebilirdi. Ancak, eğer evlilik

¹⁵¹ Rado Basman, 1942, s. 534.; Salvatore Di Marzo, **Roma Hukuku**, (Çev. Ziya Umur), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sulhi Garan Matbaası, 2. Baskı, 1959, s. 181; Treggiari, 1991, s. 323.

¹⁵² Stephen Williams, **Diocletian and the Roman Recovery**, New York, Routledge, 2000, s. 38.

¹⁵³ Kadının baba tarafından usulünün tesis ettiği çeyiz. (Bkz. Umur, 1983, s. 62.)

¹⁵⁴ Kadının *dos profecticia* (babası tarafından) ile değil, başka birisi veya bizzat kendisi tarafından tesis olunan çeyiz. (Bkz. Umur, 1983, s. 61-62.)

¹⁵⁵ Kaya, 2009, s. 237.

¹⁵⁶ Gai. Ins. I. 28.

kocanın ölümü ile sona ererse ve önceden böyle bir taahhütte bulunulmamışsa, *dosun* iadesi zorunlu olmayabilirdi.¹⁵⁷

1.3.1.5. Boşanma (*Divortium*)

Tarihi süreçte, Babil, Hellen ve Roma gibi medeniyetler, evlilik kurumunda yapısal dönüşümleri yansıtan boşanma mekanizmasını uygulamışlardır. Antik Roma hukukunda, belirli koşulların varlığında evlilik sona erdirilebilmektedir. Özellikle *capitis deminutio maxiam*¹⁵⁸ (özgürlük ve vatandaşlık haklarının kaybı) ve *capitis deminutio media/capitis deminutio minor*¹⁵⁹ (eşlerden birinin ölümü) *ius civile* kapsamında evliliğin feshedilme sebepleri arasında sayılmaktaydı. Bunun yanı sıra, kadının hamileliği sonlandırma eylemleri, zehirleme, büyü yapma veya zina gibi fiiller de boşanma gerekçeleri olarak kabul edilmekteydi. Evliliğin devamlılığını kabul etmeme veya reddetme eğilimini ifade eden *repudium*¹⁶⁰ terimi, ilk dönemlerde, bir eşin diğerine evliliği sonlandırma niyetini bildirmesi anlamına gelmekteydi, zamanla tek taraflı boşanma iradesini de temsil etmeye başlamıştır. Ancak boşanmanın meydana gelebilmesi için, evlilik akdinin öncelikle var olması gerekmektedir. Bireylerin birlikte yaşamasını temsil eden *concubinatus*¹⁶¹ kavramı, aynı zamanda bu birlikteliğin, hukuki bir evliliği ifade etmediğini de belirtmekteydi. Daha önce de belirttiğimiz üzere, resmi bir evliliğin var olması için *affectio maritalis*, *honor matrimonii* ve *consensus* gibi öğeler gerekmektedir ve belirtilen bu şartların mevcudiyeti durumunda, bireyler hukuki olarak evli sayılabildiklerinden bu bağlamda boşanma da söz konusu olabilmektedir.¹⁶²

¹⁵⁷ Aytaman Erçelik, 2011, s. 74; Şakir Berki, **Roma Hukuku**. AÜHFY, Ankara 1949, s. 166.

¹⁵⁸ Birinci *status* olan *status libertatis* (hürriyet durumu) kaybedilmesi. Şahıs diğer *status*ları da otomatik olarak kaybeder (*status civitatis* ve *status familiae*), köle durumuna düşerdi. (Bkz. Umur, 1983, s. 32.)

¹⁵⁹ *Status civitatis* (vatandaşlık durumu), dolayısıyla *status familiae* (aile durumu) kaybedilmesi. Şahıs hür olarak kalırdı. (Bkz. Umur, 1983, s. 32.)

¹⁶⁰ Kabul etmeme. Önceleri eşlerden birisinin diğerine, evlilik bağına çözdüğünü bildirmesiydi. Eşlerden bir tanesinin tek taraflı irade beyanı ile evliliğin çözülmesi; talak. Aynı şekilde nişanın bozulmasına da *repudium* denmekteydi. (Bkz. Umur, 1983, s. 183.)

¹⁶¹ Sevgiliyle beraber yaşama. Nikahsız birlikte yaşama. (Bkz. Alovera, 2013, s. 111.) *Principatus* devrinde, *ius civile*ye uygun bir evlilik olmadığı için hukuki neticeler doğurmamakla beraber, alelde bir evlilik dışı yaşamının gerektirdiği cezalara sebebiyet vermeyen, kadınla erkeğin devamlı olarak birlikte yaşamaları hâli. Iustinianus devrinde bu tip beraber yaşamaya, kadın ve çocukların menfaatleri bakımından, bazı hukuki neticeler tanınmakta fakat *honor matrimonii* unsuru noksan olduğundan, hakiki evlilikten aşağı sayılmaktaydı. İçtimai mevkileri eşit olmayan kimseler arasında vardı. (Bkz. Umur, 1983, s.42.)

¹⁶² Osman Kiper, **Tüm Yönleriyle Boşanma Davaları**, Adil Yayınevi, Ankara, 1977, s. 22; Schwarz, 1963. S. 221; John Andrew Couch, **Romanın Eski Hukuk Döneminde Kadın** (Prof. Dr. Ali

İÖ 234 yılında, Antik Roma Hukuki kayıtlarında karşımıza çıkan ilk boşanma vakası, Carvilius Ruga ile eşi arasında, evliliğin meyvesi olarak görülen çocuk edinememe durumu sebebiyle gerçekleşmiştir. Aulus Gellius, bu konu üzerine yaptığı değerlendirmede, Carvilius Ruga'nın eşine duyduğu derin sevgiye ve onun karakteriyle ahlaki değerlerine olan takdirine vurgu yaparak, buna rağmen çocuk sahibi olamamanın evliliğin sonlandırılmasındaki ana etken olduğunu dile getirmiştir. Bu durum, boşanma sebepleri arasında özgün bir örneği teşkil etmektedir.¹⁶³ O devrin şartlarında çocuğu olmayan evli erkeklerin, eşlerinin çocuk doğuramamalarının gerçek biyolojik sebeplerini bilmemelerine rağmen, çocuklarının olmamasını karılarının kusuru olarak telakki ederek boşanma talebinde bulunmaları yaygın geçerli bir sebep olmalıdır. Bu durum, tabii olarak çocuğu olmayan evli kadınların, üreme kusuru erkekten kaynaklansa bile, durumu kabullenmek ve başka çareler aramak yerine esasen boşanma hakkını erkeğin dile ve hukuk önüne getirmesinin nasıl bir haksızlığa sebep olduğunu ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.

Divortium (boşanma)¹⁶⁴ mevzusunda, cinsiyetler arasındaki eşitsizlik bununla da sınırlı olmayıp hak dağılımı konusunda da bazı tartışmalar mevcuttur. Bu bağlamda, kesinliği müphem olmakla birlikte, Stephenson'da Plutarchos'tan elde ettiği veriler ile bu eşitsizlik kavramını destekleyen bilgiler sunmaktadır.¹⁶⁵ Romulus'un yasal düzenlemeleri kapsamında, kadınların *divortium* hakkına sahip olmadıklarını ileri süren antik Hellen tarihçisi Plutarchos, aynı zamanda bir erkeğin de eşinden sebepsiz yere boşanamayacağını, bu eylemi belirli normlar ve kurallar dâhilinde gerçekleştirebileceğini aktarmaktadır.¹⁶⁶ Ek olarak, Plutarchos'un yazıları, zina, gebelikten feragat etme, alkollü içecek tüketme gibi durumların varlığında, *divortium* hakkının Romulus yasaları gereğince erkeğe tanındığına işaret etmektedir. Eğer erkeğin sebepsiz yere eşinden ayrılma eylemi söz konusu olursa, mal varlığının yarısı kadına devredilirken, kalan kısmı Ceres tapınağına sunulmakta ve erkek, *dos*

Güzel'e Armağan), Çev. Sevdâ İpek Söğüt, Beta Yayınları, C. II, İstanbul, 2010, s. 1500; Treggiari, 1991, s.443.

¹⁶³ Liv. **History of Rome**, (Vols. I-IV: Ed. B. O. Foster), vol. VIII: F. G. Moore, Vols. IX-XI: J. C. Yardley, vol. XII; Treggiari, 1991, s. 442; Gönenç, 2003, s. 647.

¹⁶⁴ Boşanma. Eşlerin, karşılıklı rızaları ile veya eşlerden birisinin tek taraflı iradesi ile evlilik bağının çözülmesi. Eşler arasında *affectio maritalis*in kalmaması. Aralarında *manus* ilgisi varsa, bunu *manus* altına alan muamelenin zıddı ile kaldırmak lazımdı. Hristiyan imparatorlar, boşanmayı zorlaştıran bazı hükümler koymuşlardır. (Bkz. Umur, 1983, s. 59.)

¹⁶⁵ Andrew Stephenson, **A History of Roman Law with a Commentary on the Institutes of Gaius and Justinian**, F.B. Rothman & Company, Colorado, 1992, p. 32.

¹⁶⁶ Stephenson, 1992, p. 32; Plut. *Bioi*. XXXI.

üzerinde herhangi bir hak talebinde bulunamamaktadır. Bu tür bir boşanma durumunda, erkeğe onursuzluk suçu, *censor* tarafından isnat edilmekteydi.¹⁶⁷ Kanunda böyle bir hükmün yer alması, aile birliğini korumaya yönelik bir anlayışı ifade etmektedir. Ancak, Roma kanunlarını yapan ve uygulayanların erkekler olduğu ve kanuna tabi olan muhatapların da Roma'nın bilgili erkekleri olduğu düşünüldüğünde, Roma mahkemelerindeki boşanma davalarının kadına (erkeğin ve kadının Roma siyasi arenasındaki hangi güçlü aileye mensup olduğuna bağlı olarak) karşı erkeği haklı çıkarabilme durumunun ne kadar mümkün olabileceği anlaşılabilir.

İÖ 306 yılında Annius'un karısından boşanma talebi, *censor*lar tarafından, boşanma işleminin aile meclisinde gerçekleşmemiş olması sebebiyle reddedilmiştir. Sonrasında Annius, *senatustan* ihraç edilmiş ve Romulus'un öngördüğü yaptırımlar uygulanmıştır.¹⁶⁸ Boşanmaya dair kaynak sınırlılığı, konuyla ilgili iki temel görüşün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Belirttiğimiz örnekler çerçevesinde, bu iki görüşten birincisi, Roma'da evlilik kurumunun değerinin yüksekliğine ve boşanma eyleminin olumsuz bir uygulama olarak algılanarak sınırlandırılmasına vurgu yapmaktadır. İkinci görüş ise, *divortium* hakkının, sebep göstermeksizin her iki tarafça da uygulanabileceğini savunmaktadır. Honig, bu ikinci perspektifi destekler bir yaklaşımla, Roma toplumunda taraflar arasındaki karşılıklı rızanın boşanma için yeterli bir gerekçe olabileceğini belirtmiştir.¹⁶⁹ Ancak, zina eyleminde bulunmuş bir eşin erkek tarafından tespit edilmesi durumunda, yasal çerçevede erkeğe affetme hakkı tanınmamış, aile meclisi kararıyla eşin ölümüne karar verme yetkisi tanınmıştır. Bu durum, Romalı Hukukçu Cato'nun da ifadelerinde teyit edilmektedir.¹⁷⁰ Bu bilgiler ışığında, ilk görüşün daha geçerli olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. İÖ I. yüzyılın başlarıyla birlikte Roma'daki boşanma vakalarında artış gözlenmiştir. Cicero, ekonomik sorunlarını çözmek amacıyla, uzun süren evliliğini sonlandırarak karısı Terentia'dan boşanmış, yüksek *dosa* sahip Publilia ile evlenmiştir. Bu dönemde, önceden var olan ve haklı sebep gereksinimi olan boşanma yaptırımları etkisiz hâle gelmiştir.¹⁷¹ Cicero gibi Caesar ve

¹⁶⁷ Fik Meijer, *Emperors don't die in bed*, (Transl. S. J. Leinbach), New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2004, p. 117.

¹⁶⁸ Diler Tamer, *Augustus Çağı'nda Cinsel Suçlar ve Lex Iulia de Adulteriis Coercendis*, Homer Kitabevi, İstanbul, 2007, s.73.

¹⁶⁹ Honig, 1957, p. 169.

¹⁷⁰ Söğütü Erişgin, 2013, s. 23; Frier ve McGinn, 2003, s. 112; Couch, 2010, s. 1500.

¹⁷¹ Robert Villers, "Roma Hukukunda Cumhuriyet Devri Sonuna Kadar Kadının Hukuki Durumu", (Çev. Bülent Tahiroğlu), *İÜHFM*, C. 39, S. 1-4, 1974, s. 436.

Claudius'da birden fazla defa evlenmiştir. Boşanmış kadınlarla evlilik yapılması Romalı erkekler için olağan bir hâle gelmekle birlikte imparatorların da birçok defa boşanmış kadınlarla evlendiği örneklerle raslayabilmekteyiz.¹⁷² Özellikle Cumhuriyet'in sonlarından İmparatorluk döneminin başlarına kadar boşanma ve tekrar evlenme, özellikle üst sınıf içerisinde sıkça görülen bir olgu olmuştur. İmparatorluk döneminin başlarında, aile kurumunun zayıflaması ve bireysel evlenmeme veya çocuk sahibi olmama eğilimlerinin artması, Augustus'un bu konuda yasal düzenlemeler yapmasını gerektirmiştir. Bu bağlamda, *Lex Iulia Maritatis Ordinibus* ve *Lex Papia Poppaea*¹⁷³ gibi yasalar, Roma vatandaşlarına evlenme ve çocuk sahibi olma yükümlülüğü getirmiştir. Bu yasal düzenlemeler, boşanma eğiliminin artışıyla engellemek amacıyla evlenme yükümlülüğünün tekrar öne çıkarılması niteliğindedir. Bu yükümlülükler uymayanlar için cezai yaptırımlar öngörülmüş, ancak yasalara uyan vatandaşlara teşvik edici ve koruyucu önlemler getirilmiştir.¹⁷⁴

¹⁷² Phillippe Aries and Georges Duby, **A History of Roman Private Law Forum Pagan to Byzantium**, Belknap Press, London, 1987, p. 34,40.

¹⁷³ Augustus zamanında çıkarılmış ve *lex Iulia de maritandis ordinibus* hükümlerini tadil eden kanun. Evli ve çocuk sahibi kişileri himaye etmekte, bihassa miras konusunda yalnız bekarları ve dulları değil *orbi* (Evli olup çocuğu bulunmayan kimseler.) olan kişileri de bazı haklardan mahrum etmekteydi. (Bkz. Umur, 1983, s.122.)

¹⁷⁴ Di Marzo, 1959, p. 199; Honig, 1957, p. 170, 171.

İKİNCİ BÖLÜM

ROMA İMPARATORLUĞUNDA GERÇEKLEŞEN SİYASİ EVLİLİKLER VE ANALİZİ

2.1. İTTİFAK AMAÇLI SİYASİ EVLİLİKLER

2.1.1. Caligula ile Lollia Paulina'nun Evliliği

2.1.1.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı

Gaius Caesar Germanicus Caligula¹⁷⁵, İS 37 yılında Roma'nın üçüncü imparatoru olarak tahta çıkmıştır. Augustus, onu halefi olarak belirledikten sonra Caligula'nın Tiberus tarafından evlat edilmesine aracı olmuştur. Augustus'un soyundan gelmesi ve ailesinin trajik kaderi, onun genç yaşta tahta geçişine zemin hazırlamıştır. Cesaretti, sevensen kişiliğiyle tanınmış, bacaklarının inceliğinin kusur olarak görülmesi dışında yakışıklı olduğu tasvir edilmiştir.¹⁷⁶ Roma halkını etkileyebilmek için büyük bir çaba gösterdiği bilinen Caligula'nın hükümetinin başlangıçta sahip olduğu olumlu hava, zamanla yerini despotizme ve aşırılıklara bırakmıştır. Caligula yönetiminin ilk yılı, *senato* ve halk nezdinde oldukça popülerdi. Öyle ki halkın kendisine olan sevgisi sebebiyle, Caligula'nın yaptığı ziyaretlerde hayatını tehlikeye atacak kadar kalabalık bir grubun ilgisine maruz kaldığı Suetonius tarafından da belirtilmiştir.¹⁷⁷ Ölümünün ardından Roma İmparatorluğu'na kaos ortamı hâkim olmuş; adakları ve tapınakları taşıyan Roma halkı, Caligula'nın öldüğü günü uğursuz ilan ederek, o gün doğan çocuklarını sokağa terk etmişlerdir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Asıl adı Germanicus olmakla birlikte, Caligula takma adı askerlerin şakaları sonucunda kullanılmıştır. İlk gençlik yıllarında askerlerin arasında bir er giysisi giyerek büyümüşü. Caligula kelimesi, çizmecik anlamında kullanılmakla beraber Romalı askerlerin giydiği bir tür bot anlamına gelen *caliga* (asker botu) sözcüğünden küçültme takısıyla elde edilmiştir. (Bkz. Suet. 2019, s. 214; Aloya, 2013, s. 67.)

¹⁷⁶ Suet. 2019, s. 211.

¹⁷⁷ Suet. 2019, s. 211.

¹⁷⁸ Bir çocuk doğduğunda, babasının ayaklarının dibine konurdu; baba ya çocuğu kucağına alarak kabul eder ya da çocuğu sahiplenmez ve bırakıp giderdi. Caligula'nın öldüğü gün uğursuz sayıldığı için, o gün doğan çocuklar sokağa bırakılmışlardır. (Suet. 2019, s. 211.)

Askerlere karşı cömert tavrı sayesinde ordu ile arasının iyi olduğu, sürgün cezalarını affettiği, cinsel suçlar işlemeye başlamadığı yönetiminin ilk dönemi, huzur ve bolluk içerisinde geçmesine rağmen ciddi bir hastalığa yakalandıktan sonra kişiliğinde değişiklikler meydana gelmiş ve yönetimi giderek daha otoriter bir hâl almıştır. *Senato* ile ilişkileri bozulmuş, yüksek vergiler getirmiş ve aşırı inşaat projelerine girişmiştir. Caligula'nın değişiminin ve suça olan eğiliminin sebebinin, Tiberus'un hakimiyetinden çıktıktan sonra bir çeşit güç zehirlenmesi yaşadığı şeklinde yorumlayabiliriz. Keza yönetiminin ilk döneminde, Roma İmparatorluk Yıllıklarının tekrar kullanıma sunması, halkın serbest seçim hakkını geri vermesi gibi Tiberus tarafından getirilen yasaklamaları kaldırması da bunu kanıtlar niteliktedir.¹⁷⁹

Caligula, aşırı harcamaları, halka açık cinsel eylemleri ve ilahi statü iddialarıyla tanınmaktaydı. En bilinen olaylardan biri, favori atı Incitatus'u¹⁸⁰ *consul* yapma isteğidir, ancak bu olayın gerçekliği tartışmalıdır. Caligula, kendisini bir tanrı olarak görmüş ve bu inancı Roma halkına kabul ettirmeye çalışmıştır. Optimus, Iuppiter ile Mazimus tapınaklarını sarayının giriş kısmına ekleyerek altından yapılmış bir heykelini diktirmiş, kendini tanrı ilan ederek tanrı heykellerine kendi yüzünün yapılmasını emretmiş, kendine en iyi, en muhteşem, en büyük manalarına gelen *Optimus Maximus*¹⁸¹ sıfatını vermiştir.¹⁸² Çevresindeki varlıklı kesim tarafından kendisine birçok kurban verilmiş ve bu durum zamanla varlıklı kesim arasında bir yarışa dönüşmüştür. Caligula'nın verdiği şöenlerde kız kardeşleriyle cinsel münasebette bulunacak kadar sapkın davranışlarının olduğuna da antik kaynaklarda yer verilmiştir.¹⁸³ Sadece bununla da sınırlı kalmayıp Lollia Paulina,

¹⁷⁹ Suet. 2019, s. 208-211; Michael Grant, **Roma'dan Bizans'a**, (Çev. Zühre İlkelen), Homer Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 20-25; Clemens Bosh, **Roma Tarihi'nin Ana Hatları: I. Kısım Cumhuriyet Devri**, (Çev. Sabahat Atlan), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1940, s.30-35; Eric H. Cline ve Mark W. Graham, **Antik Çağ İmparatorlukları**, (Çev. Ekin Duru), Say Yayınları, İstanbul, 2017, s. 337.

¹⁸⁰ İmparator Caligula'nın, çok sevdiği atı için lüks mobilyalar ile döşediği mermerden bir ahır yaptırdığı, *Incitatus*'un bakımı hususunda da hiçbir masraftan kaçınmadığı da bilinmektedir. (Bkz. Oğuz Tekin, **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 231.)

¹⁸¹ *Optimus*, “en iyi, mükemmel, kusursuz”, *maximus* ise “magnus” yani “en büyük, kocaman” anlamına gelmektedir. (Bkz. Alova, 2013, s.356, 362, 411.)

¹⁸² Pierre Grimal, **The Concise Dictionary of Classical Mythology**, Edited by Stephan Kershaw, Basil Blackwell Publishing, Oxford, UK, 1990, p. 232.

¹⁸³ Örneğin kız kardeşi Drusilla'ya karşı bir saplantısı olduğu bahsedilmektedir. Caligula'nın kız kardeşlerinden Drusilla'nın bekaretini bozduğuna inanılır, ayrıca rivayete göre onların yetiştirilmesiyle ilgilenen babaanneleri Antonia, bir ara Caligula'yı Drusilla'nın yatağında yakalamıştı; kısa bir süre sonra Caligula, eski bir consul olan Lucius Cassius Longinus ile evlendirdiği kız kardeşi Drusilla'yı kocasının elinden aldı ve yasal karısıymış gibi açıkça kendi yanında alıkoydu. Hastalandığında ise onu malının mülkünün ve imparatorluğun mirasçısı olarak atadı. Drusilla

Livia Orestilla¹⁸⁴ gibi, kadınları kocalarından ayırıp evlenmiştir. Bu, onun imparatorlukta tanrısal bir statü arayışının yansıması olarak yorumlanabilir.¹⁸⁵

Caligula'nun bu sapkınlıkları sadece kız kardeşleri, Roma İmparatorluğu'nun varsıl ve yönetici kesimiyle sınırlı kalmamıştır. Caligula'nın fahişe olduğu bilinen sevgilisi Pyrallis'in yanı sıra *patrici* sınıfına mensup M. Lepidus ile hayranlık duyduğu bilinen *mimus*¹⁸⁶ Mnester ve yine Romalı *vates*¹⁸⁷ Valerius Catullus ile de cinsel ilişkide bulunduğu rivayet edilmiştir.¹⁸⁸ Kibirli ve bencil olduğu, akıl sağlığı yerinde olmadığı vurgulanan imparator, kendi kişisel zevklerini ön planda tutmuş, bu doğrultuda sınıfsal bir ayırım gözetmeksizin ahlaki konuda saygılı bir tutum sergilememiştir.¹⁸⁹

Caligula hükümeti dönemi, kısa sürmesine rağmen Roma İmparatorluğu tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Otoriter yönetimi, aşırılıkları ve öngörülemez davranışları, imparatorlukta merkezi otoritenin potansiyel tehlikelerini ve sınırlamalarını gözler önüne sermektedir.

İmparator Caligula'nın karısı Lollia Paulina ise, zengin ve asil bir Roma ailesinden gelmekteydi. Paulina, Caligula'dan önce komutan ve eski *consul* olan Gaius Memmius ile evlenmişti. Ancak Caligula'nın, onun güzelliğinden haberdar olması, Paulina'nın bu evliliğini sonlandırmasına ve imparator ile evlenmesine neden olmuştur. Bu, Caligula'nın kendi arzularını tatmin etmek için Roma yasalarını ve geleneklerini ne kadar rahatça ihlal ettiğini gösteren bir örnektir.¹⁹⁰ Nitekim evliliğin gerçekleşmesinden kısa süre sonrasında, Paulina'nın herhangi bir ilişki yaşamasını yasaklaması ve Paulina'yı, kendisine evlat verememesini öne sürerek boşaması da¹⁹¹ bu düşüncüyü desteklemektedir. Bu boşanma, Caligula'nın öngörülemez doğasını ve Roma'nın en üst sınıflarındaki bireylere dahi nasıl keyfi bir şekilde davrandığını göstermekle beraber, Caligula'nın kişisel arzularını ve hırslarını politik bir araç

öldüğünde resmi yasaları etti, bu sürede gülmenin, yıkanmanın, ana babalarla, eşle ve çocuklarla akşam yemeği yemenin cezasını ölüm olarak belirledi. (Suet. *Cal. XXIV.*)

¹⁸⁴ Gaius Piso'nun karısı. (Suet. 2019, s.226.)

¹⁸⁵ Nazan Öztürk, **Bizans'ın Asil Kadınları**, İstanbul, E Yayınları, 2016, s. 117.

¹⁸⁶ Erkek pandomim oyuncusu. (Bkz. Alova, 2013, s. 368.)

¹⁸⁷ Şair, kâhin. (Bkz. Alova, 2013, s. 625.)

¹⁸⁸ "Valerius Catulus, Caligula ile cinsel ilişki de bulunduğunu ve bu ilişkide bedeninin yorgun düştüğünü açık açık söyledi." (Bkz. Suet. 2019, s. 235.)

¹⁸⁹ Oktay Akşit, **Roma İmparatorluk Tarihi (MÖ 27-MS 192)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 2052, İstanbul, 1976, s. 79-82.

¹⁹⁰ Jean Gascou, **Bizans Mısırı, Bizans Dünyası-Doğu Roma İmparatorluğu 330-641**, (Çev. Aslı Bilge), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 451.

¹⁹¹ Suet. 2019, s. 226; Cas. Dio, *Rom. His.* LIX. 23. 7.

olarak kullandığına örnek teşkil etmektedir. Çünkü imparatorun, Paulina'yı kocasından ayırarak güç gösterisi yapmak istediği açıkça görülmektedir.

2.1.1.2. Caligula ile Lollia Paulina'nun Evliliklerindeki Strateji ve Önem

Caligula, evliliklerini ve aşk ilişkilerini sık sık değiştirmiş ve bu değişiklikleri genellikle ani ve öngörülemeyen şekillerde yapmıştır. Caligula, genellikle kişisel kaprisleri ve ihtirasları doğrultusunda hareket etmiştir. Paulina ile olan evliliği de imparatorun kişisel tercihleri veya anlık arzularının bir sonucudur.¹⁹²

Paulina'nın önceki kocası, Publius Memmius Regulus, önemli bir *senator* ve *consul*dü. Caligula'nın bu evlilik aracılığıyla, *senato* ile olan gerginliğini hafifletme ve *senatodan* destek alabilme amacı taşıdığı düşünülmektedir.¹⁹³ Önceki bölümde belirtildiği üzere, Paulina'nın o sırada Publius Memmius Regulus ile evli olmasına rağmen, Caligula'nın onu boşanmaya ve kendisiyle evlenmeye zorlaması, Memmius Regulus gibi rakip olarak gördüğü bireyleri etkisiz hâle getirme stratejisi olarak yorumlanabilir. Diğer bir bakış açısıyla, Caligula'nın iktidarını kullanarak narsist kişiliğinin etkisiyle, güç gösterisi yapmak, rakiplerini yok etme eğiliminin de bir göstergesi şeklinde açıklanabilir.¹⁹⁴ Paulina'nın aristokratik geçmişi ve zenginliği, Caligula'ya ekstra prestij ve meşruiyet katmış, bu birliktelik Caligula için bir güç gösterisi olmuştur. Ayrıca, Caligula'nın politik rakiplerini kontrol altında tutma arzusu da desteklenmiştir.

Önemli bir politik figür olan Marcus Lollius'un kızı Paulina, Roma'nın en zengin kadınlarından biri olarak bilinmekteydi. Caligula ile Paulina yaptığı evlilik, imparatora karısının zenginliğine ve ailesinin prestijine erişim olanağı kazandırmış, imparator buradan aldığı desteği kendi politik ağına entegre etmiştir. Bu, imparatorun kendi mali ve sosyal konumunun güçlenmesine de yarar sağlamıştır. Paulina ile olan kısa süreli evliliği, Caligula'nın saray dinamiklerini ve etrafındaki bireylerin kendisine olan bağlılıklarını kontrol etme amacı taşımıştır.

Roma İmparatorlarının evlenmelerinin, siyasi destek kazanma amacı dışında bir başka önemli gerekçesi de genellikle soyun devamlılığını sağlamaktır. Roma

¹⁹² Cyril Mango, **Bizans Yeni Roma İmparatorluğu**, (Çev. Gül Çağalı Güven), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s.108-109.

¹⁹³ Sema Sandalcı, **On İki Levha Yasaları**, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1993, s. 48

¹⁹⁴ Öztürk, 2016, s. 125; Suet. 2019, s. 90-91.

toplumu arasında kesin bir sınıf ayrımı olmakla beraber, imparator soyunun halk tabakasına karışmaması ve soylu ailelerden devam etmesi de mühimdi. Bu sebeple Roma İmparatorları evlenecekleri kadınları Roma'nın önemli ailelelerinden seçmişlerdir. Fakat imparator ile imparatoriçe arasındaki bu evlilik kısa sürdüğünden ve çocuksuz olduğu bilindiğinden, bu amacın, Caligula ve Paulina'nın birlikteliği bağlamında ne kadar geçerli olduğu tartışmalıdır.

Evlilik, Caligula'nın hem bireysel hem de politik amaçlarına hizmet eden bir dizi stratejik hedefi gerçekleştirmeye araç olarak kullanılmışsa da Caligula'nın genel yönetimi ve evliliklerinin kısa sürmesi göz önüne alındığında, bu stratejilerin uzun vadede imparatorun yönetimine ne ölçüde katkıda bulunduğu şüphelidir.

2.1.1.3. Caligula ile Lollia Paulina'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları

Caligula ve Lollia Paulina'nın evliliği, Roma İmparatorluğu'nun politik, toplumsal ve kültürel hedefleri ve amaçları bağlamında analiz edildiğinde, bu birlikteliğin, politik müttefikler kazanma, itibar ve meşruiyet artırma, kişisel veya keyfi arzuları tatmin etme amacıyla gerçekleştirildiği görülmektedir. Caligula için Paulina ile yaptığı evlilik, iktidarının tehdit altında olduğunu hissettiği bir dönemde, politik kazanımların yanı sıra Roma toplumu karşısında ahlaki olarak da üstünlük sağlama aracı olmuştur. Caligula'nın, Paulina'ya evli olduğu halde ilgi duyması, kocasından ayrılmasını sağlaması, imparatorun güç zehirlenmesi yaşadığı şeklinde yorumlanabilir. Caligula'nın gücünü gösterme, üstün olduğunu kanıtlama çabası, siyasi amaçlı gerçekleştirilen evliliklerin stratejik konusuna dahil olmakla birlikte Roma toplumunun *mos maiorum*¹⁹⁵ (Roma erdemleri/ataların geleneklerini ihtiva eden değerler bütünü) düşünce yapısına tezatlık oluşturduğundan toplumsal ve kültürel açıdan önem taşımaktadır. Roma'da *monogamy* (tek eşlilik) evlilik türü hâkim olduğundan kadının, kocasına sadık, ahlaklı, saygın olması çerçevesinde çizilen profili bu örnekte zedelenmiştir.

Bu evlilik, Caligula'nın Lollia Paulina'yı kendi kocasından ayırarak onunla evlenmesi nedeniyle büyük bir skandal olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, Roma'nın

¹⁹⁵ Onur Günday, “Kitleleri ve Şahısları Yönlendirmenin Hukuk Dışı Pratik Bir Aygıtı Olarak ‘Linç Kültürü’: Antik Roma (Cumhuriyet Dönemi) Örneği, *Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4/2, Samsun, 2022, ss.467-486.

sosyal ve ahlaki değerlerine meydan okuma olarak algılanmış ve Caligula'nın gelenekleri hiçe saydığına dair genel algıyı güçlendirmiştir. Bu eylem, imparatorunun keyfi ve tahmin edilemez davranışlarına dair halk arasında oluşan imajını pekiştirmiştir.

2.1.2. Claudius ile Valeria Messalina'nın Evliliği

2.1.2.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı

Roma İmparatoru Tiberus Claudius Nero Germanicus, İS 41-54 yılları arasında hüküm süren *Iulio-Claudio* hanedanının dördüncü imparatorudur. Başlangıçta, Claudius, *Iulio-Claudio* hanedanında sık sık göz ardı edilen bir figür olarak kabul edilerek, fiziksel kusurları ve halkla ilişkisi nedeniyle politikadan uzak tutulsa da önceki imparator Caligula'nın ölümünden sonra, beklenmedik bir şekilde iktidara gelmiştir. Yetişkinliğine kadar geçirdiği hastalıklar sebebiyle Claudius, fiziki ve ruhsal olarak zayıf olarak görüldüğünden, pek çok kişi tarafından başarılı olamayacağı düşünülmüştür. Öyle ki büyükannesi Augusta'nın Claudius'u sürekli yerdüğinden, annesi Antonia'nın ise oğlu için “doğanın başlayıp da tamamlamadığı insan” tanımlamasını kullandığından dahi bahsedilmiştir.¹⁹⁶

Fakat Claudius, kendisi hakkındaki tüm bu olumsuz tanımlamalara ve düşüncelere rağmen, İÖ 12 senesinde Okeanus'un kuzeyine doğru ilerleyen ilk Romalı komutan olmuş¹⁹⁷, yönetimi boyunca imparatorluğun sınırlarını genişletmiş ve bürokratik reformları hayata geçirerek merkezi otoriteyi güçlendirmiştir. Bu reformlarla birlikte *senatonun* yetkilerini kısıtlarken, imparatorluk hükümetinin yönetimini daha etkili ve düzenli hâle getirmeyi amaçlamıştır. Claudius'un döneminde gerçekleştirilen reformlar arasında yargı sisteminin iyileştirilmesi, yeni kolonilerin kurulması ve Roma vatandaşlığının daha geniş bir nüfusa verilmesi yer almıştır. Bunun yanı sıra, su kanallarının inşası ve onarımı gibi altyapı projelerine de önem vermiştir.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Suet. 2019, s.256.

¹⁹⁷ Suet. 2019, s. 253.

¹⁹⁸ Akşit, 1976, s. 79-82.

Onun dönemindeki bürokratik değişiklikler ve altyapı projeleri, Roma İmparatorluğu'nun daha sonraki dönemlerinde de etkili olmuştur. Bu nedenle, Claudius'un imparator olarak rolü ve mirası, Roma tarihi içinde önemli bir yere sahiptir.¹⁹⁹

Claudius, Augustus ile de akrabalık ilişkisi bulunan Aemilia Lepidia ve eski *dictator* Camillus'un soyuna ve *Camillus* ailesine mensup olan Livia Medullina olmak üzere iki kez nişanlanmışsa da bu iki birliktelik de evlilik ile sonuçlanmamıştır. Claudius, Aemilia Lepidia'nın ailesi ve Augustus arasında meydana gelen sorunlar sebebiyle Aemilia Lepidia ile olan birlikteliğini sonlandırmıştır. İkinci birlikteliği ise bilinene göre merasim günü Livia Medullina'nın hastalığı sebebiyle ölmesiyle sonlanmıştır. İmparator daha sonrasında Plautia Urgulanilla ile evlenmiştir. Fakat Claudius, Romalı *consul* Marcus Plautius Silvanus'un kızı olan Plautia'dan, cinayet suçuna karıştığına ve kendisini aldattığına dair kuşku taşıması sebebiyle boşanmıştır. Plautia'dan sonra yine İS 4 yılında *consul* olan Sextus Aelius Catus'un kızı Aelia Paetina ile evlenmiş fakat bu evlilik de boşanma ile sonuçlanmıştır. Nitekim tüm bunların ardından Valeria Messalina ile evlenmiştir.²⁰⁰

Evlendiklerinde oldukça genç olan Claudius, ünlü bir Roma ailesine mensup, aynı zamanda Claudius'un yeğeni Barbatus Messala'nın ve *Iulius* ailesine mensup Domitia Lepida'nın kızı²⁰¹ olan Valeria Messalina'nın desteğiyle politik gücünü pekiştirmiştir. Messalina'nın saray içindeki etkisi, genç yaşına rağmen oldukça belirgindi. İmparator Claudius'un, bazen neredeyse çocuksu ve saf görünen doğası, Messalina'nın birçok *senator* ve soyluyu kendi lehine manipüle etmesine olanak tanımıştır. Tarihi kaynaklar, Messalina'nın zina, entrika ve hatta muhtemel komplolarla meşgul olduğunu belirtmekte, onu zevk düşkünü, güçlü fakat bir o kadar da acımasız bir imparatoriçe olarak tasvir etmektedir.²⁰² Messalina'nın şehvet düşkünlüğünü destekler nitelikte fahişelik yaptığı iddialarına da birçok metinde

¹⁹⁹ Charles Diehl, **Bizans İmparatorluğunun Tarihi**, (Çev. A. Gökçe Bozkurt), İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2017, s. 27.

²⁰⁰ Suet. 2019, s. 277.

²⁰¹ Suet. *Cla.* XXVI; M. and B. Lightman, 2008, s. 221.

²⁰² Guglielmo Ferrero, **Sezarların Kadınları**, (Çev. Şebnem Duran), Atlantis Yayınevi, İzmir, 2016, s. 141; Marjorie Lightman and Benjamin Lightman, **A to Z of Ancient Greek and Roman Women**, An imprint of Infobase Publishing, New York, 2008, s. 121.

rastlanmaktadır.²⁰³ Hatta öyle ki Messalina'nın, *Lycisca* (kurt-kız) takma adı ile bir genelev de çalıştığından ve kendisinin cinsel olarak doyumsuz bir kadın olmasıyla ün edindiğinden dahi bahsedilmektedir.²⁰⁴ Hristiyanlığın etkilerine kadar Roma'daki seks işçiliği kavramına yasak getirilmemiş olmasına karşın, Augustus döneminde, Roma toplumundaki saygın ailelerin kızlarının ahlaksız olarak görülen gidişatını engellemek ve istenilen şekilde yönlendirmek için, fahişelerin diğer kadınlardan ayırt edilebilmesi adına özel bir kıyafet giymeleri şart koyulmuştur. Burada saygın ailelerin kızları üzerinde yaratılmak istenen imaj, Romalı saygın kadınların üzerinde baskı kurmuş olacak ki (çünkü bir fahişe köle olmasına ve neredeyse hiçbir yasal güvencesi olmamasına rağmen cinsel anlamda özgürdü), Messalina gibi soylu kadınları bu tür arayışlara yöneltmiştir.²⁰⁵

İmparatoriçenin kocasına defalarca sadakatsizlik ettiği fakat Claudius'un bu durumdan bihaber olduğundan, Claudius'un karısına İS 43 senesinde Roma *ludicerum*larında²⁰⁶ en ön sırada oturma, *carpentum*²⁰⁷ kullanma hakkı vermesinden Cassius Dio'nun da bahsetmesi bu düşüncüyü kanıtlar niteliktedir.²⁰⁸ Bunlardan en bilineni Messalina'nın Silanus ile olan birlikteliğidir ki, bu birliktelik onun sonunu hazırlamıştır. Claudius, Messalina ve Silanus'un kendisini öldürmek isteyip imparatorluğun başına Silanus'un geçmek istediğini düşündüğünden onları öldürtmüştür. Messalina'nın kendisine karşı saldırgan ve aşağılayıcı tavrı sebebiyle de Claudius'un ona duyduğu aşk körelmiştir.²⁰⁹ Aynı zamanda Claudius'un karısının ve karısının aşığının çeyiz anlaşmasını imzaladığı da bilinmektedir. Çelişkili olan bu durumun sebebi ise, Claudius'a kendisinin tehlikede olduğu empoze edilerek, bu tehlikelerin ilahi işaretlerle de netleştiği ve oluşacak tehlikeleri başkasının üzerine defedip kendisini kurtarması için bir çözüm yolu olarak sunulduğu ve imparatorun kandırıldığı şeklinde açıklanmıştır.²¹⁰

Messalina'nın saraydaki etkisi ve entrikaları, onun Roma tarihinin en ünlü kadın figürlerinden biri olmasına yol açmıştır. Fakat Messalina'nın entrikaları onun

²⁰³ Eric N. Berkowitz, **Seks ve Ceza: Arzuyu Yargılamanın Dört Bin Yıllık Tarihi**, (Çev. Orhan Düz), Kolektif Kitap, İstanbul, 2013, s. 118; Emre Caner, **Kutsal Fahişeden Bakire Meryem'e Toprak ve Kadın**, Su Yayınları, İstanbul, 2017, s. 61.

²⁰⁴ Iuv. VI. 115-135.

²⁰⁵ Berkowitz, 2013. s.112-116.

²⁰⁶ Sahne gösterisi, halk oyunları. (Bkz. Alova, 2013, s. 351.)

²⁰⁷ Roma'da iki tekerlekli, üstü örtülü bir tür araba. (Bkz. Alova, 2013, s. 73.)

²⁰⁸ Cass. Dio, LX. 423.

²⁰⁹ Suet. 2019, s. 283.

²¹⁰ Suet. 2019, s. 280.

sonunu getirmiş, entrikaları hakkında bilgi sahibi olan Claudius, İS 48 yılında onun öldürülmesini emretmiştir. Messalina'nın ölümü, Roma İmparatorluğu'ndaki politik yapının saraydaki entrika ve iktidar oyunlarına karşı ne kadar savunmasız olduğunu göstermektedir.

Claudius ve Messalina'nın evliliği, Roma İmparatorluğu'nun erken döneminde saray politikasının ve entrikalarının karmaşıklığını yansıtan bir örnektir. Bu evlilik, Roma'nın üst düzey yönetimindeki dinamikleri, güç dengelerini ve bireysel hırsların tarihi olaylar üzerindeki etkisini göstermektedir.

2.1.2.2. Claudius ile Valeria Messalina'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem

Messalina'nın güçlü ve manipülatif bir karaktere sahip olması, Claudius'un yönetiminde onun büyük etkisi olmasına yol açmıştır. Örneğin, Antik kaynaklara göre Messalina, Iulia Livilla²¹¹ ve Seneca arasında bir ilişki olduğu iftirasıyla Seneca'nın Corsica Adası'na sürgün edilmesine sebep olmuştur. Messalina'nın bunu Livilla'nın güzelliğini ve Claudius ile sık sık baş başa kalmalarını kıskandığından yaptığı bilinmektedir. Messalina'nın ölümünden sonra Claudius, dördüncü evliliğini Agrippina²¹² ile yapmış ve bu evlilik sonucunda Neron'u evlat edinerek onun eğitimi için seçtiği Seneca'nın sürgün cezası kaldırılmıştır.²¹³

Messalina'nın genç yaşta Claudius ile evlenmesi, hanedanın gücünü ve etkisini genişletme amacı taşımaktaydı. Ayrıca, Messalina'nın etkisinin ve manipülasyonlarının, Claudius'un kararlarını büyük ölçüde etkilediği düşünülmeye rağmen, İmparatorun karısına *augusta* ünvanının verilmesine izin vermemesinin de Messalina'nın etkisi altında hareket ettiği düşüncesinin kesinliğini etkilemektedir.²¹⁴ Messalina'nın ailesinin prestijli kökenleri, özellikle annesi Domitia Lepida aracılığıyla önemli politik bağlantılara sahip olması sebebiyle Claudius'un bu aile bağlantılarına ve potansiyel müttefiklere erişim sağlamasını kolaylaştırarak, onun yönetimine ek bir meşruiyet kazandırmıştır. Bu evlilik, Claudius'un imparatorluk yargısındaki etkisini artırmasına ve rakiplerini kontrol altında tutmasına yarar sağlamıştır. Messalina ile evlenerek, onun soylu doğumunu ve hanedana olan bağlılığını kullanarak gücünü pekiştirmiştir. Fakat Messalina'nın skandal yaratan hareketleri ve

²¹¹ Caligula'nın kız kardeşi.

²¹² Genç Agrippina. Caligula'nın kız kardeşi.

²¹³ Cass. Dio, *Rom. His.* LIX. 19. 7-8, LX. 8; Suet. *Cla.* XXIX.

²¹⁴ Cas. Dio, LIX, 339.

ihaneti, Claudius için stratejik bir zafiyete yol açmıştır. Ancak, bu tür olaylar, evliliğin başlangıcında öngörülemeyen durumlardır ve Claudius'un evlilik kararını etkilememiştir. Evliliğin başlangıcında, Claudius'un Messalina'ya büyük bir sevgi ve sadakat duyduğu bilinmektedir. Messalina'nın sonraki yıllarda birçok skandalın merkezinde yer alması, evliliğin duygusal yönünün zamanla nasıl değiştiğine dair somut bir sebep teşkil etmektedir. Nitekim cinsel doyumsuzluğunu sarayda da açığa vuran Messalina, kendisini, yaptıklarını kocasına anlatmakla tehdit eden Catinius Iustus gibi kendisine karşı gelen birçok kişiyi de öldürmüştür.²¹⁵

Messalina'nın ölümünden sonra Claudius'un siyasi saygınlığını kaybetmesi ve oğullarının henüz yönetimi devralacak yaşa erişmemeleri, kendine müttefik olması için bir eş arayışına girmiştir. Claudius'un bu arayışı Roma aristokrasisi arasında yayılmış ve soylu kadınlar da imparator eşi olarak statülerini yükseltmek için birbirleriyle yarışmışlardır.²¹⁶ İmparatorun karısı olmak kadına ve ailesine yönetimde söz sahibi olma fırsatı vermesi sebebiyle hem azatlılar hem de Claudius ile *agnostik* bağ kurma potansiyeli taşıyan aileler arasında siyasi bir mücadeleye sebep olmuştur.²¹⁷ Bu ailelerden biri de Agrippina Minor'un ailesiydi. Germanicus'un kızı olan Agrippina, *Iulius* soyuna mesup olduğundan imparatorun karısı olmaya layık görülmekteydi. Claudius ve Neron'un iktidarı sırasında görev yapmış azatlı olan Marcus Antonius Pallas'ın da Agrippina'ya destek vermesi bunu kanıtlar nitelikteydi.²¹⁸ Nitekim *Iulius* ile *Claudius* hanedanlarının birleşmesi imparatorluk için sağlam bir güç birliğini teşkil etmekteydi. Ayrıca imparatoriçe adayı olarak düşünülen Agrippina, bu makama karakteristik olarak da uygun bir kadındı. Zeki ve kültürlü olması, iktisadi birikimi, ailesi vesilesiyle siyasi bir ortamda yetişmesi sebebiyle yönetimden anladığından Roma halkı ve yöneticileri için mükemmel bir tercih olacaktı.²¹⁹

Fakat Claudius'un Agrippina ile akraba olması bu durumu mümkün kılmıyordu. Nitekim Roma Hukuku'na göre amca-yeğen olan bu ikilinin evliliği ensest ilişkiydi ve bu ilişki Roma Ceza Hukuku kapsamında yasaklandığından suç

²¹⁵ Cass. Dio, LX. 413-415.

²¹⁶ Philip Matyszak, **The Sons of Caesar: Imperial Rome's First Dynasty**, Thames & Hudson, London, 2006, p. 225; Anthony A. Barrett, **Agrippina Sister of Caligula: Wife of Claudius: Mother of Nero**, Bt Batsford, London, 2005, p.95.

²¹⁷ Judith Ginsburg, **Representing Agrippina: Constructions of Female Power in the Early Roman Empire**, Oxford University Press, New York, 2006, p. 22.

²¹⁸ Suet. *Cal.* XXV; Barrett, 2005, p.95, 96; Burns, 2007, p.63.

²¹⁹ Cass. Dio. LXII. 31.8; Ferrero, 2016, p. 274,275.

teşkil etmekteydi.²²⁰ Claudius, tamamen şahsi çıkarlarına hizmet etmesi için bu engeli ortadan kaldırmak amacıyla İS 49 senesinde, amca-yeğen gibi bu tür evliliklere imkân sağlayan *Senatus Consultum Claudianum*²²¹ adlı yasanın *Senatus* tarafından çıkartılmasını sağlamıştır.²²² İS 34 senesinde consullük görevi icra etmiş olan, Messalina ile de iyi ilişkileri bulunan Lucius Vitellius, bu evliliğin gerçekleşmesini mümkün kılan yasanın *Senatus*'ta kabul edilmesi hususunda Claudius'a destek olmuştur. Lucius Vitellius, *Senatus* üyelerini etkileyebilmek için başka devletlerde bu tür evliliklerin yasal olmasını emsal göstererek, toplumların ahlaki tutumlarının koşullara göre şekillenebileceğini savunduğu bir konuşma gerçekleştirmiştir. Claudius'ta amca/dayı ve yeğen evliliğini yasal kılacak bir kararname çıkartmak için halkın desteğini istemiştir.²²³

Bu durum, çalışmamıza konu olan evlilik müessesesinin, Roma İmparatorluğu döneminde politik çıkarlar doğrultusunda kullanılmasının kanıtı olması açısından belirgin bir örnektir. Claudius'un Agrippina ile evlenmesinden sonra imparator, devlet yönetiminde daha katı ve otoriter bir politika uygulamıştır. Devlet yönetiminin Agrippina'nın kontrolü altına geçtiğini vurgulayan Tacitus, Agrippina ile Messalina dönemlerini de kıyaslayarak, Agrippina'nın elindeki gücü kişisel çıkarları ve hırsları doğrultusunda kullanmadığını da eklemiştir.²²⁴

²²⁰ Cass. Dio. XXIII. 2. 14.; Sevil Yıldız, Roma Hukuku'nda Evlenme Engelleri, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 69, S.2, 2020, ss.879-914. Ayrıca bkz. Roma Hukuku'nda, aralarında anne, baba, çocuk, kardeş, dede, nine, torun, yeğen, amca, dayı, hala, teyze ve kuzen gibi dördüncü dereceye kadar akrabalık bağları bulunan kişiler arasında evlilik bağı kurulması yasaklanmıştır. Bu kişilerin arasında evlenme bağının kurulması veya cinsel bir ilişki olması *incestum* suçu olarak kabul edilmiştir. (Bkz. Ahmet Çelikkol, **Tarih Psikiyatri Divanında**, Stüdyo İmge Yayıncılık, İstanbul, 2002, s.96; William A. Smith, **Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology I-II-III**, Little-Brown and Company, Boston, 1867, p.533; Alovera, 2013, s.290.

²²¹ İS 49 senesinde *Senatus* tarafından kabul edilen bu yasa, amca/dayı ile yeğen arasındaki evliliği yasallaştırırken, hala/teyze ile yeğen arasındaki evliliklerin yasallaştırılması hakkında herhangi bir işleme yer vermemiştir. Dolayısıyla kız kardeşin kızı ile evlenmek hukuken yasak sayılmaya devam edilmiştir. Bu bilgiler ışığında, *Senatus Consultum Claudianum* yasasının İmparator Claudius'un yeğeni Agrippina ile evlenebilmesini sağlayabilmek için özel olarak çıkartıldığını söylemek mümkündür. (Bkz. Yıldız, 2020, s. 879,914.)

²²² Gönenç, 2010, s.97,187; Alfred Brittain, **Roman Women-Woman: In All Ages and In All Countries**, George Barrie & Sons, Philadelphia, Publishers 2, No.10, 2010, p.60,68; David Shotter, **Lancaster Pamphlets Nero**, Routledge, New York, 1997, p.6.

²²³ Tac. *Ann.* XII. 5-7; Suet. *Cla.* XXVI; Cass. Dio. LX. 31.8; Barrett, 2005, p. 101, 102, 277; Matyszak, 2006, p.227; Richard A. Bauman, **Women and Politics in Ancient Rome**, Rotledge, London, 2003, p. 180; Tom Holland, **Dynasty: The Rise and Fall of the House of Caesar**, First United States Edition, Doubleday, 2015, p. 305; Stephan P. Kershaw, **A Brief History of the Roman Empire Rise and Fall**, Constable & Robinson, London, 2013, p. 124.

²²⁴ Tac. *Ann.* XII. 7.3.

2.1.2.3. Claudius ile Valeria Messalina'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları

İmparatoriçe, Claudius'un İS 44 senesinde vekil olarak tayin ettiği Vitellius²²⁵, İS 47 yılında ikinci defa *consul* seçilen Valerius Asiaticus gibi ilgisini çeken birçok kişiyle birlikte olmuştur. Bu kişilere istekleri ve amaçları doğrultusunda komplo kurarak, mallarını ellerinden almış ve ölümlerine neden olmuştur.²²⁶ Poppaea Sabina'yı pandomim sanatçısı Mnester ile olan birlikteliğini kıskanması sebebiyle Poppaea'ya, Valerius Asiaticus ile birlikte olup zina yaptığı iftirasını atmış ve yargılanmasına sebep olmuştur.²²⁷ Görüldüğü üzere Messalina, bencil, kendi çıkarlarını her şeyin üstünde tutan bir imparatoriçe olmuş, Claudius ile Messalina arasındaki evlilik, *Iulio-Claudio* döneminin politik entrikaları, ahlaki yozlaşma ve saray komploları ile dolu tarihsel ve kültürel bağlamını yansıtan bir olay olmuştur. Onun, herhangi bir değer yargısına saygısının olmayışı, imparator ailesini Roma toplumunun önünde muhtemelen değersizleştirmiştir. Adalet kavramının kişilerin isteklerine, çıkarlarına ve amaçlarına göre şekillenmesi, toplum için güvensiz bir ortam oluşturması kaçınılmazdır ki tarih boyunca sıkça karşılaştığımız üzere toplumlar devletlerin birer yansımasıdır. Kişisel çıkarlarını gözetken bir yönetimin altında toplumun da bundan etkilenmesi ve bu yönde şekillenmesi olağan olacaktır. Messalina'nın ahlaki yozlaşmasının ve doyumsuz ihtiraslarının, Roma'nın sosyal ve ahlaki değerlerindeki bozulmanın bir yansıması olduğu öne sürülebilir.

2.1.3. Domitianus ile Domitia Longina'nın Evliliği

2.1.3.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı

Titus Flavius Domitianus, bilinen adıyla Domitianus (İS 24 Ekim 51 – İS 18 Eylül 96), Flavian Hanedanı'nın üçüncü ve son imparatorudur. Vespasianus'ın oğlu ve Titus'un kardeşi olan Domitianus, İS 81 yılında imparator olmuştur.²²⁸ Fiziksel

²²⁵ Aralarında cinsel bir birliktelik olup olmadığı tam olarak bilinmemekle beraber, Suetonius onların zaman zaman öpüşüklerinden bahsetmektedir. Bu durumda Messalina'nın Vitellus ile birlikte olma olasılığı yüksektir ki, böylesine güç düşkünü ve hırslı bir imparatoriçenin, Claudius'un vekil tayin ettiği birini yakınında tutmak istemesi muhtemeldir. (Suet. *Vit.* II.)

²²⁶ Tac. *Ann.* XI. I. II.

²²⁷ Tac. *Ann.* XI. I.

²²⁸ İplikçioğlu, 2007, s. 293.

olarak yumuşak bir yüz hattına ve iri gözlere sahip, boyu uzun, oldukça yakışıklı biri olarak tasvir edilmiştir.²²⁹

Domitianus'un hakimiyet dönemi, otoriter bir yönetim anlayışıyla bilinmekteydi. İmparator, Roma *senatosu* ile sıkça çatışma hâlinde olduğundan²³⁰ o zamana kadar imparatorların kullandıkları *princeps/principis*²³¹ ünvanını bırakarak, halk tarafından seçilen bir lider olmaktan ziyade *dominus et deus*²³² yani "efendi ve tanrı" olarak anılmayı tercih etmiştir. Bu, imparatorluk yönetiminde bir değişikliği temsil etmekteydi ve imparatorun halk üzerindeki otoritesini pekiştirmekteydi.²³³

Domitianus dönemi, aynı zamanda, Roma İmparatorluğu'nun sınır bölgelerinde birçok askeri çatışmaya sahne olmuştur. İmparator, Germania ve Dacia'da birçok askeri sefer düzenlemiştir. Dacia ile yapılan savaşlar, sonraki imparator Traianus'un bu bölgeyi fethetmesine zemin hazırlamıştır. Öyle ki Germania'ya yaptığı seferlerin babası tarafından gerekli bulunmamasına rağmen, Domitianus'un sırf kardeşine karşı güç ve saygınlık bakımından üstünlük sağlamak amacıyla bu seferleri gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Buna ek olarak, ilgisini çekmemesine rağmen halkın karşısında şiirler okuyup mütevazî biri gibi davrandığını da görmekteyiz.²³⁴

²²⁹ Suet. 2019, s. 408.

²³⁰ "XXIII. Halk Domitianus'un ölümüne ilgisiz kaldı, askerler çok etkilenip onu tanrılaştırmaya kalkıştılar, başlarında önyak olacak birileri olsa, öç almaya da hazırıldılar; kısa süre sonra onu öldürenlerin cezalandırılmasını istediler. Tersine senatörler çok sevindi, yarışarcasına *Senato*'yu doldurdular, ölmüş imparatora son derece ağır ve sert sözler yağdırmaktan kendilerini alamadılar, merdiven getirilmesini, onun kalkanlarının ve büstlerinin sökülüp yere atılmasını buyurdular, en sonunda da onunla ilgili her yerdeki yazıların silinmesine ve onu anımsatacak her anıyı yok etmeye karar verdiler..." (Bkz. Suet. 2019, s. 429, 430.)

²³¹ Kelime anlamı ile vatandaşların birincisi, bir numaralı, baştaki. Eskiden *censorun* listesinin başına yazdığı *senatus*'un en kıdemli üyesine verilen isimdi. Augustus'tan itibaren umumiyetle imparatora verilen sıfat (Bu sebeple ilk imparatorluğa *principatus* denmektedir.). *Principatus* devri boyunca Augustus'un iktidarı artmış, yavaş yavaş tek hâkim hâline gelerek son imparatorluk devrinin mutlak iktidarının imparatoru olmuştur. (Bkz. Umut, 1983, s. 169.)

²³² Bu ünvanların ne zaman alındığına dair tam bir tarih veremeselerde, Suetonius ve Dio Cassius'a göre Domitianus, *dominus et deus* ünvanlarını üstlenmiştir. Bu ünvanların tebaası tarafından yazılı metinlerde ve konuşma dilinde kullanılmasını emretmiştir. Eusebius ise bu ünvanın kullanılmaya başladığı tarih olarak İS 85-86 yıllarının olduğunu belirtmiştir. Domitianus'un kendisine, bu ünvanlarla hitap edilmesi konusunda hem antik kaynaklar hem de günümüz bilim insanları hemfikir olmuşlardır. (Bkz. William J. Dominik, "Greek and Roman Imperial Culture, One Hundred Twenty-Sixth Annual Meeting", American Philological Association, Atlanta, Georgia, 1994, p. 289.)

²³³ Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi (MS 284-641)*, (Çev. Turhan Kaçar), Ankara, TTK, 2020, s. 99.

²³⁴ Suet. 2019, s. 410, 411.

Domitianus, Iuppiter²³⁵ ve Minerva²³⁶ gibi tanrı ve tanrıçalara özel bir ilgi göstermiş ve Roma'da dini inşaat projelerini teşvik etmiştir. Aynı zamanda, Hellen kültürüne olan ilgisiyle tanınmıştır. Bu çerçevede İmparator, *Capitolium*da büyük bir Iuppiter tapınağı inşa ettirmiştir.²³⁷ Bununla birlikte Domitianus, ekonomi alanındaki reformlarıyla tanınmıştır. İmparator, gümüş *denarius*un²³⁸ saflığını artırmış, bu da uzun vadede Roma ekonomisi için önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Domitianus, İS 96 yılında bir suikast sonucu öldürülmüş ve yerine Nerva imparator olmuştur. Ölümünden sonra, Domitianus'un adı *damnatio memoriae*²³⁹ (anısının lanetlenmesi) uygulamasına tabi tutulmasıyla, resmi kayıtlardan silinmiş ve Roma kamu alanlarında adının unutturulması sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak, tarihi değerlendirmeler zamanla değişiklik göstermiştir. Yaşadığı dönemde ağır bir lanetleme uygulamasına maruz bırakılmış olsa da Domitianus'un otoriter yönetimini ve reformlarını, Roma İmparatorluğu'nun daha sonraki dönemlerindeki istikrarın temeli olarak değerlendirilmektedir.

Domitia Longina, imparatorluğun önde gelen ailelerinden biri olan, ünlü Roma generali Gnaeus Domitius Corbulo'nun torunuydu. Corbulo, Neron döneminde doğu bölgelerinde oldukça başarılı askeri seferlerde yer almıştır. Domitia'nın bu soya ait olması, Domitianus ile olan evliliğini stratejik bir birleşme hâline getirmiştir. Evlilik, *Flavianus* hanedanı için prestij kazandırma, hanedanın aristokratik bağlantılarına ve etkisine katkıda bulunma ve onların müttefikliklerini

²³⁵ Adı Zeus baba, baba tanrı ya da gök tanrı anlamına gelen *dies-piter* (Zeus pater)'den türemiş olan *Iuppiter*, Roma *pantheon*unun en eski, en büyük tanrısıdır. Yunan dininin etkisiyle sonradan Zeus ile bir tutulmuştur. Roma dininde gök, gün ışığı, hava, yıldırım gibi doğal güçleri simgeleyen tanrıya, *Optimus Maximus* adıyla Roma'nın kutsal tepesi *Capitolium*da tapınılmıştır. Devletin otoritesini ve disiplinini de simgeleyerek siyasal bir role de sahip olan Iuppiter aynı zamanda Roma'nın dış ilişkilerini de koruyan bir tanrı olarak görülmüştür. Roma İmparatorluğu'nda ise imparatorlar baş tanrı Iuppiter ile ilişki kurmaya ve doğrudan onun kılavuzluğu ve koruyuculuğu altında olduklarını belirtmeye çalışırlardı. Kimi onu düşünde gördüğünü ve ondan doğrudan esinlendiğini ileri sürer, kimi onun sıfatlarını kendi adına takardı. Iuppiter bu siyasi niteliğini Roma devletinin son zamanlarına kadar koruyabilmiştir. (Bkz. Erhat, 1972, s. 208.)

²³⁶ Tanrıça Athena'nın Latince adı. Minerva ilk olarak Etrüsk'lerin, sonra da Yunanlıların etkisiyle Roma'nın başlıca üç tanrısından biri olmuştur. Iuppiter, Iuno ve Minerva *Capitolium* üçlüsü şeklinde anılmaktaydı. (Bkz. Erhat, 1972, s. 263.)

²³⁷ Kaya, 2009, s.253.

²³⁸ Dört *sesters* (*Sesterius*, cumhuriyet devrinin son asırlarında basılmış gümüş paraya verilen isim.) değerinde kıymeti olan gümüş para. (Bkz. Umur, 1983, s. 57 ve 198.)

²³⁹ Antik yazarlar, *memoriae* terimini bir kişinin anısının ve itibarının tahribatına atıfta bulunan *damnare*, *condamnare*, *accusare*, *abolere* veya *eradere* gibi lanetlemek, kınamak, suçlamak, yıkmak, ortadan kaldırmak anlamına gelen kelimelerle ve *damnatio memoriae*nin temelini oluşturan tarihsel lanetleme süreciyle ilişkilendirmişlerdir. (Serpil Aytüre, Antik Roma Siyasal Kültüründe *Damnatio Memoriae*, *Archivum Anatolicum*, 2022, C. 16, S. 1, s. 20.) Antik yazarların *damnatio memoriae* kavramını açıklaması ve İmparator Domitianus'a ithafen kullanımı için bkz. Suet. *Dom.* 23.1. His. Aug. 19.1.

güçlendirme amacı taşımaktaydı.²⁴⁰

Ayrıca antik kaynaklarda Domitianus'un tiranlığın gücünü, kendi çıkarları ve istekleri doğrultusunda sınır tanımadan kullandığı da belirtilmektedir. Domitianus, *Aelia* ailesi tarafından evlat edinilmiş fakat aslen *Aemilia* ailesine mensup Aelius Lamia Aemilianus'un karısı, ünlü Roma generali Corbulo'nun kızı Domitia Longina ile İS 70'lerin başında evlenmiştir. Bunun yanında Suetonius, imparatoru şehvetli biri olarak tanıtmış, birçok kişinin karısıyla da münasebette bulunduğundan bahsetmiştir.²⁴¹ Bu dönem, *Flavianus* hanedanının iktidarı ele geçirdiği ve Roma İmparatorluğu'nun daha önce İS 69 yılında yaşanan sıkıntılı Dört İmparator Yılı'ndan sonra istikrara kavuştuğu bir zamana denk gelmektedir. Evlilik, Roma'nın siyasi, ekonomik ve sosyal sıkıntılarının zirve yaptığı dönemde, iki güçlü aile olan *Flavianus* ve *Corbulo* aileleri arasında bir ittifak olarak görülebilir.²⁴²

Domitianus, tarihi kaynaklarda genellikle otoriter, şüpheli ve paranoyak olarak tanımlanmıştır. Ancak, bu betimlemelerin bir kısmı, daha sonraki yazarlar tarafından abartılmış olabilir. Domitia ile olan ilişkisi zaman zaman gerilimliydi. Öyle ki, Domitianus'un bazı sevgilileri olduğu ve Domitia'nın bir süre için sürgüne gönderildiği iddia edilmektedir. Ancak Domitia, Domitianus'un İS 96 yılındaki suikastının ardından hayatta kalmış ve kocasının anısını korumaya devam etmiştir.²⁴³

2.1.3.2. Domitianus ile Domitia Longina'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem

Roma siyasi ve sosyal yapılanmasının tabiatı gereği, saygın aile bireyleri arasında evlilik yoluyla saygınlığı ve siyasi gücü artırmak, sıkça karşılaşılan bir durumdu. Domitianus ve Domitia'nın evliliğinin de bu çerçevede, devrin siyasi sorunlarıyla baş etmeyi kolaylaştırmak amacıyla düzenlendiği düşünülebilir. Domitianus'un iktidarını pekiştirmesi ve asilzade bir aileyle müttefiklik kurarak hanedanının meşruiyetini artırması, evliliklerinin temel stratejik gerekçeleri olarak belirtilebilir. Kısa süre önce Roma'da gücü elinde bulunduran komutan ve devlet adamları tahta geçebilmek için büyük bir rekabet içine girmişlerdi. Siyasi arenada yaşanmış iktidar mücadeleleri sebebiyle Domitianus'un hakimiyet döneminin başlangıcında, *Flavianus* hanedanının iktidarını sağlamlaştırmaya ve bunun için de

²⁴⁰ Öztürk, 2016, s. 69; Kaya, 2009, s. 291.

²⁴¹ Suet. 2019, s. 410, 429.

²⁴² Öztürk 2016, s. 67; Mitchell, 2020, s.103.

²⁴³ Kaya, 2009, s. 289.

Roma'nın önde gelen aileleriyle olan bağlarını güçlendirmeye ihtiyacı vardı. Bu şartlar altında bu evliliğin, hanedanın meşruiyetini ve Roma'daki yerini pekiştirmesi açısından etkili bir araç durumuna geldiği belirtilebilir.²⁴⁴

Gerçekten de bu evliliğin, *Flavianus* Hanedanı'nın sosyal ve siyasi itibarını artırdığı, Domitia'nın soylu kökeninin, Domitianus'a *senatoda* ve aristokraside daha fazla destek kazandırma potansiyeline sahip olduğu açıktır. Domitianus, Domitia'nın Roma'da tanınmış itibarlı ailesiyle birleşerek, *senato* içindeki potansiyel rakiplerini yatıştırmayı ve hanedanının devamını sağlamayı hedeflemiş olmalıdır. Bu, Flavianus hanedanına Roma'nın üst sınıflarıyla daha derin bağlantılar ve ek destek sağlayarak iktidardaki konumunun daha da güçlenmesine yardımcı olmuştur.²⁴⁵

Diğer taraftan, Roma'da, imparatorluk evliliklerinin önemli bir amacı da hanedanın devamlılığını sağlamak ve varisler üretmektir. Domitianus için de bu, evliliğin ileriye dönük amaçlarından biri olmuş olabilir. Hanedanın devamı, imparatorluk hükümetinin istikrarı ve meşruiyeti için kritik bir öneme sahiptir.

2.1.3.3. Domitianus ile Domitia Longina'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları

Domitianus'un, tanınmış bir Romalı generalin torunu olan Domitia Longina ile evlenmesi, Flavian hanedanını Roma aristokrasisiyle daha sıkı bir şekilde özdeşleştirmiştir. Bu, yeni bir hanedanın gücünü ve meşruiyetini artırarak, halkın gözünde hanedanın konumunu pekiştirmiştir. Keza Domitianus ve Domitia'nın evliliği, dönemin sanatında ve kültüründe de yer bulmuştur. İmparatorluk evliliklerinin resmedilme şekli, Roma toplumunun değerlerini, beklentilerini ve ideallerini yansıtabilir. Bu evlilik, dönemin sanat eserlerinde, madeni paralarda ve diğer anıtlarda birlik, uyum ve hanedanın devamlılığı temasıyla temsil edilmiştir.²⁴⁶

Domitia'nın imparatoriçe olarak temsil edildiği tasvir, dönemin Roma kadınının ideali hakkında ipuçları sunabilir. Kadınlar, ahlaki erdem, sadakat ve aileye bağlılık aracılığıyla toplumsal düzenin korunmasında önemli bir rol oynamaktaydı.²⁴⁷

²⁴⁴ Carolyn L. Connor, **Bizans'ın Kadınları**, (Çev. Barış Cezar), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 59.

²⁴⁵ İplikçioğlu, 2007, s. 294.

²⁴⁶ Peter Brown, **Geç Antik Çağ Dünyası**, (Çev. Turhan Kaçar), İstanbul, Alfa Yayınları, 2017, s.117; Aytaman Erçelik, 2011, s. 89.

²⁴⁷ Kaya, 2009, s. 299.

Bu evlilik ve Domitia'nın halka sunuluş şekli, Roma toplumundaki kadının rolü ve değeri hakkında bilgiler sunabilir.

Bu evlilik, toplumsal normlara uyum, imparatorun ve hanedanının halk nezdindeki konumunu güçlendirerek hanedanın gücünü pekiştirmiş ve Roma aristokrasisindeki konumunu sağlamlaştırmıştır.

2.1.4. Traianus ile Pompeia Plotina'nın Evliliği

2.1.4.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı

Roma İmparatorluğu'nun altın çağı olarak kabul edilen II. yüzyılın başları, İmparator Traianus'un hakimiyet dönemiyle karakterize edilmektedir. Marcus Ulpius Nerva Traianus, ya da yaygın olarak bilinen adıyla Traianus (İS 53-117), Roma'nın sadece genişlemesiyle değil, aynı zamanda iç politikaları, ekonomik reformları ve kültürel faaliyetleriyle de ön plana çıkan bir hükümdar olmuştur.²⁴⁸

Traianus'un yönetiminin belirgin özelliklerinden biri, Roma'nın sınırlarını doğuda Part İmparatorluğu'na kadar genişletmesi ve kuzeyde Dacia'nın tamamını fethetmesiydi. Bu askeri başarılar, Roma hazinesini büyük ölçüde artırmış ve Traianus'un başkentte büyük inşaat projelerini finanse etmesine olanak tanımıştır. Bunun sonucunda Traianus ve karısı adına da Roma'da birçok heykel dikilmiştir.²⁴⁹ Yönetiminde, Traianus, yargısal reformlara ve sosyal yardımlara öncülük etmiştir. Aynı zamanda, *senato*yla iyi ilişkiler kurarak, önceki imparatorların tersine, *senato* ile iş birliği içinde çalışmayı tercih etmiş, askerler arasında da oldukça popüler olmuştur.²⁵⁰

Traianus'un hükümeti sırasında, imparatorluğun ekonomisi büyümeye devam etmiştir. Traianus'un aynı zamanda bilim, edebiyat ve sanata büyük destek vermesi bu dönemin kültürel bir altın çağ olarak görülmesine yol açmıştır.²⁵¹ Traianus'un imparatorluk politikaları, Roma'nın çeşitli bölgelerinde sosyal ve kültürel

²⁴⁸ Theophanes Confessor, **The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History AD 284-813**, (Transl. Cyril Mango-Roger Scott), New York, Oxford University Press, 1997, p. 19.

²⁴⁹ İplikçioğlu, 2007, s. 317; Jasper Burns, **Great Women of Imperial Rome**, Routledge, New York, 2007, p. 114; John Percy Vyvian Dacre Bunsdon, **Roman Women: Their History and Habits**, Greenwood Press, United States of America, 1975, p. 136.

²⁵⁰ Cas. Dio. LXVIII.

²⁵¹ Burns, 2007, s. 114.

dönüşümlere neden olmuştur. İtalya dışındaki bölgelerde, özellikle yeni fethedilen bölgelerde, Romalılaşma süreçleri hızlanmıştır. Yeni şehirlerin kurulması, Latin dilinin yayılması ve Roma yasalarının benimsenmesi, bu dönemin karakteristik özelliklerinden olmuştur.²⁵²

Traianus'un hükümeti, yönetiminin etkinliği, adaletli reformları ve yayılmacı politikalarıyla, Roma tarihinin en parlak dönemlerinden biri olarak kabul edilmektedir.²⁵³

Kökenleri hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olunmayan, Lucius Pompeius Narbonensis'un kızı olan Pompeia²⁵⁴, sonraki bölümlerde değinileceği üzere; uyumlu doğası, kocasına her daim destek olmasıyla hem Traianus'un hükümetini sağlamlaştırmış hem de saraydaki kalabalık aile yaşamının sorunsuz bir şekilde sürdürülerek Roma toplumuna örnek aile kavramının aşılmasına etki etmiştir.²⁵⁵ Keza imparatorun yanında karısı da "Yeni Livia" olarak adlandırılmış ve "en ahlaklı kadın" olarak anılmıştır.²⁵⁶

2.1.4.2. Traianus ile Pompeia Plotina'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem

Roma'da imparatorun yanında güçlü bir imparatoriçenin olması, politik anlamda önem arz etmekteydi. Pompeia Plotina da Roma İmparatorluğu'nu İS 98-117 yılları arasında yöneten Traianus'un hayatında önemli bir yere sahipti. Dolayısıyla bu evliliği, Traianus'un yönetiminin meşruiyetini ve toplumsal destek almasını pekiştiren bir unsur olarak görebilmekteyiz.

Evlilik müessesesi, imparatorluk politikasında stratejik avantaj sağlamak için kullanıldığından yöneticilerin ve soylu ailelerin yaptığı evlilikler, Roma İmparatorluğu'nun nasıl yönetildiği ve yönlendirildiği hakkında derinlemesine bilgi sağlamaktadır. Roma İmparatorluğu'nda, evlilikler sıkça siyasi istikrarı sağlama aracı olarak kullanılmasından sebep, evlilik müessesesi sadece kişisel bir birliktelik olarak kalmamış, aynı zamanda politik, kültürel ve ahlaki amaçları da taşımıştır. Çünkü imparatoriçenin çizdiği profil de halk nezdinde imparator ailesi hakkındaki görüşleri doğrudan etkilemekteydi. Bir Roma İmparatoru için hanedanın devamını sağlamak

²⁵² Kaya, 2009, s. 318.

²⁵³ Mitchell, 2020, s. 119.

²⁵⁴ Burns, 2007, 107; Ronald Syme, **Tacitus II**, Oxford University Press, Oxford, 1997, p. 603.

²⁵⁵ Pli. *Paneg.* 83-84; M. and B. Lightman, 2008, s. 264.

²⁵⁶ Pli. *Let.* 9. 28; Burns, 2007, s. 119.

kritik bir sorumluluk olarak görülmekteydi. Bir imparatorun evlenmesi, Roma toplumunda belirli bir norm ve beklentiydi. Traianus ve Pompeia Plotina'nın evliliği de Roma'nın genişleyen sınırlarını ve artan karmaşıklığını yönetme amacı doğrultusunda imparatorluğun politik, kültürel ve sosyal dinamiklerini yansıtan stratejik bir birliktelik olarak nitelendirilmekteydi. Pompeia Plotina'nın yerleşik soylu bir aileden gelmesi, Traianus'un imparatorluk konumuna olan meşruiyetini pekiştirmiştir. Pompeia Plotina'nın, Traianus'a danışmanlık yaptığı ve bazı politik kararlarında etkili olduğu belirtilmektedir. Bu durum, bir Roma İmparatoriçesi'nin politika üzerindeki etkisinin sınırlı olmadığını göstermektedir.²⁵⁷

Traianus ve Pompeia Plotina'nın evliliğinin çocuksuz olması, onların evlat edinme kararını etkileyerek Traianus'u evlat edinme yoluyla bir varis seçmeye yöneltmiştir. *Flavius* Hanedanının devamlılığını sağlamak için Hadrianus'un evlat edinilmesiyle²⁵⁸ sonuçlanan bu durum, evliliğin ve evlat edinme geleneğinin Roma'nın hanedan politikalarında ne kadar kritik rol oynadığını gösteren birçok örnekten sadece birini teşkil etmektedir.

Traianus ve Pompeia Plotina'nın evliliği, sevgi ve saygıya dayalı bir birliktelik olarak görülmekle beraber, aynı zamanda politik ve sosyal manada birçok stratejik avantajı da beraberinde getirmekteydi. Özellikle evlat edinilmiş bir imparator olarak tahta çıkan Traianus için İmparatoriçe Pompeia Plotina'nın aristokratik geçmişi, sosyal ve politik bağlantıları, imparatorluk idaresinde ona önemli avantajlar kazandırarak yönetimini pekiştirmesine yarar sağlamıştır.²⁵⁹

Bu sebeplerin de etkisiyle Plotina'nın, Traianus'un hükümetinde siyasi bir etkiye de sahip olduğunu, hatta Traianus'un ölümünden sonra Hadrianus'un yeni imparator olmasında dahi Pompeia'nın etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Traianus'un, Lucius Neratius Priscus'u halefi olarak seçtiği söylentisinin üzerine, imparatorun ölümünün imparatoriçe tarafından bir süre gizlendiği ve bu süreçte Traianus'u taklit ettirerek Hadrianus'u yeni imparator olarak ilan ettirdiği bilinmektedir.²⁶⁰ Böylece erkek egemen bir devletin yönetimine kadınlar da dahil olmuşlardır. Ayrıca evlatlığı Hadrianus'un, Traianus karşı çıkmasına rağmen

²⁵⁷ Samuel N. C. Lieu, **Dominic Montserrat, From Constantine to Julian: Pagan and Byzantine Views a Source History**, Londra, Routledge, 1996, p.72.

²⁵⁸ Eut. 2017, s. 55.

²⁵⁹ Aytaman Erçelik, 2011, s. 127.

²⁶⁰ His. Aug. *Had.* IV. XI, VII.

imparatorun kız kardeşi Vibia Sabina ile evlenmesini sağlamıştır.²⁶¹ Bunların yanında gösterişsiz bir yönetim tarzı benimsenmesinde, Roma Eyaletleri'nde görevini kötüye kullanan memurların görevlerine son verilmesinde imparatoriçenin etkisi görülmüştür. Hatta Yahudi ve Yunan asıllı iki kişi arasında meydana gelen bir anlaşmazlıkta, Yahudi asıllı kişiyi desteklemiş ve bu konuda Traianus'un da aynı karara varması için çaba göstermiştir.²⁶² Görüldüğü üzere, Pompeia'nın politik alanda etkisi, Roma yönetiminde ve toplumunda evlilik kurumu aracılığıyla kadının varlığının hissedilmesi, siyasi alandaki olumlu ve olumsuz şekillenmeleri görmemiz açısından büyük önem arz etmektedir.

2.1.4.3. Traianus ile Pompeia Plotina'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları

Lucius Pompeius Narbonensis'in kızı olan Pompeia Plotina, fazlasıyla olumlu bir şekilde betimlenmiş bir imparatoriçedir. Kendisi, ahlaki erdemi, bilgeliği ve sadakati ile tanınmaktadır.²⁶³ Cassius Dio, İmparatorun eşcinsel olduğundan²⁶⁴ bahsetmesine rağmen Traianus hakkında, kaynaklarda genel olarak sansasyonel bir olaydan söz edilmemesi, Pompeia'nın bu konuda hoşgörü gösterdiği düşüncesini doğurmuştur.²⁶⁵ Pompeia'nın kocasına destek olduğu kanısına varılabilir, imparatorun kendisi için doğru eş seçimi yaptığı ve bu sayede yönetiminin gücünü artırdığı da söylenebilir.²⁶⁶ Bu olumlu özellikler, Traianus'un hükümetinin toplumsal değerlere sahip çıktığı imajını güçlendirmektedir.²⁶⁷ Traianus, Nerva tarafından evlat edinilmiş ve bu, Roma İmparatorluğu'nda "Beş İyi İmparator Dönemi" olarak adlandırılan dönemin başlangıcı olmuştur. Traianus'un hükümeti ve evliliği, bu dönemin karakteristik özellikleri olan yetkin yönetim ve ahlaki erdemi yansıtmaktadır.

Roma İmparatoru Traianus'un ve Pompeia Plotina'nın evliliği, Roma İmparatorluğu'nun tarihsel ve kültürel manzumesine dair çeşitli sonuçları ortaya

²⁶¹ His. Aug. *Had.* II. XVI, XVII.

²⁶² Burns, 2007, s. 111.

²⁶³ Burns, 2007, s. 107; M. and B. Lightman, 2008, s. 264.

²⁶⁴ Cas. Dio. LXVIII, 373.

²⁶⁵ Burns, 2007, s. 109.

²⁶⁶ Plinius, **Letters panegyricus**, (Transl. B. Radice), Harvard University Press, 1969, 83.

²⁶⁷ Alexander A. Vasilev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, (Çev. Tevabil Alkaç), İstanbul, Alfa Yayınları, 2017, s. 65; Anonymus Valesianus, **Humanitas: Yunan ve Latin Klasikleri**, (Çev. Turhan Kaçar), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 10.

çıkarmıştır. Örneğin Pompeia, Traianus'un kız kardeşi Ulpia Marciana ile hiçbir sorun yaşamadan, kıskançlık duymadan aynı sarayda yaşamış ve onunla aynı amaçlar doğrultusunda hareket etmiş²⁶⁸, ölümünün ardından Marcianapolis²⁶⁹ adında bir şehir dahi inşa edilmesini buyurmuştur.²⁷⁰ Marciana'ya da *senato* tarafından İS 105 senesinde *augusta* ünvanı verilmesi Pompeia'nın geçimsiz bir kadın olmadığını kanıtlar nitelikte bir başka örnektir.²⁷¹ Pompeia Plotina'nın ahlaki erdemleriyle ilgili hikayeler ve efsaneler²⁷², imparatoriçenin topluma nasıl sunulduğunu açıkça göstermektedir. Bu doğrultuda imparatoriçenin, ahlaki ve dürüst imajının, Traianus'un yönetimine ek bir saygınlık kazandırdığı da söylenebilir.²⁷³

Bir imparatoriçenin olumlu imajı ve eylemleri, imparatorun kararlarını destekleyerek onun politik gücünü pekiştirmekle beraber, bu durum özellikle imparatorlukta, yönetimin toplumun değerlerine saygı gösterdiği imajını oluşturarak, halkın desteğini ve bağlılığını kazanmak için kritiktir. Böylelikle hem Traianus'un imparatorluk idaresini güçlendirilmiş hem de aristokratik aileler ve halk arasında bir denge kurmuştur. Roma halkının, imparator ve imparatoriçe arasındaki uyumlu ilişki üzerinden yönetimlerine olan güvenini pekiştirmekle beraber Roma toplumunda birlik ve beraberliği teşvik etmek amaçlanmıştır. Nitekim Pompeia da bu tasvirin canlı bir örneği olmuştur. İmparatoriçenin bütün bu olumlu özelliklerine gerçek bir *augusta* profili çizdiğini söylemek mümkündür.²⁷⁴

Pompeia Plotina, Hellenistik dünyanın etkisi altında filozoflukla ilgilenmekte, Platonik ideallere yakınlık duymuş ve Roma'da sanat alanının özgürleştirilmesi konusunda güven oluşturacak bir siyaset izlemiştir.²⁷⁵ Dolayısıyla Traianus'un hükümetinde, Hellenistik kültürün ve felsefenin etkisi altında, Roma'nın doğu ve batıdaki etkileşimi artmıştır. Bu sebeple söz konusu evlilik, Roma'nın bu dönemde yaşadığı kültürel ve dini etkileşimin bir yansıması olarak kabul edilebilir. Plotina'nın Hellenistik filozoflara olan ilgisi, Traianus'un birçok Grek kökenli filozofu desteklemesine ve hükümetinin doğu topraklarıyla olan ilişkisini

²⁶⁸ Pli. *Paneg.* 84.

²⁶⁹ Varna.

²⁷⁰ Burns, 2007, s. 115.

²⁷¹ Pli. *Paneg.* 84.

²⁷² Pli. *Let.* 9, 28.

²⁷³ Mitchell, 2020, s. 124; Valesianus, 2008, s. 19; İplikçioğlu, 2007, s. 325.

²⁷⁴ Burns, 2007, s.119.

²⁷⁵ Pli. *Paneg.* XLVII. 1-3; Mehmet Sait Benek, "Genç Plinius'un Anadolu Mektupları Işığında Traianus Döneminde Bithynia Eyalet Yönetimi", *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.17, S.36, 2016, s. 86-87.

güçlendirdiğinden²⁷⁶ bu evlilik, Roma'nın doğudaki topraklarıyla kültürel bir köprü kurarak doğu bölgelerindeki Roma hakimiyetini pekiştirmeye de yarar sağlamıştır.²⁷⁷ Pompeia'nın da etkisiyle, Traianus döneminde sanat, edebiyat ve felsefe gibi alanlar baskı ortamından kurtulmuş, sanatçılar, tarihçiler ve filozolar, çalışmalarını, eskiye göre daha yenilikçi ve özgür bir ortamda icra etme fırsatı bulmuşlardır.²⁷⁸ Pompeia ayrıca, Traianus'un Part seferleri sırasında da kocasına Antakya'ya kadar eşlik ederek²⁷⁹ her alanda ona desteğini göstermiştir.

Plotina'nın, stoacılık ve platonculuk gibi felsefi akımlara ilgi duyması, Traianus döneminin entelektüel ortamına yansımış ve bu tür düşüncelerin saray çevresinde popülerleşmesine katkı sağlamıştır.²⁸⁰ Traianus döneminde Roma'da inşa edilen yapıların, Hellenistik öğelerden mimari izleri taşıması bunun en önemli kanıtlarındandır.²⁸¹ Pompeia Plotina aynı zamanda Roma'da *Ara Pudicita* adlı bir adak taşıyı restore ettirmek gibi çeşitli hayır işlerine öncülük etmiş, eğitim ve sanata destek sağlamıştır ve onun bu tutumu, Roma'nın soylu ailelerinin sosyal sorumluluk anlayışına katkıda bulunmuştur.²⁸² Traianus'un ölümünden sonra, Pompeia Plotina'nın onun tanrılaştırılması için çaba gösterdiği söylenmektedir. Bu durum, Roma imparatorlarının tanrısız statü kazanmasında imparatoriçelerin rolünün önemini de yansıtmaktadır.²⁸³

Traianus ve Pompeia Plotina'nın evliliği, Roma İmparatorluğu'nda siyasi evliliklerin önemini ve etkisini gösteren bir örnek teşkil etmektedir. Bu evlilik, sevgi ve saygının yanı sıra politik ve sosyal hedeflere ulaşmak için de kullanılan stratejik bir birlikteliktir. Keza bu tür evlilikler, imparatorluk idaresini güçlendirme ve halkın desteğini kazanma amacıyla gerçekleştirilmekteydi.²⁸⁴

²⁷⁶ Aytaman Erçelik, 2011, s. 114; Philip A. Stadter, **Plutarch and Rome**, (Transl. Mark Beck), Blackwell Publishing, New Jersey, 2013, p. 13-31.

²⁷⁷ Erkan İznik, "Pagan Bir İmparatorluğun Hristiyan Bir İmparatorluğa Dönüşümü: Geç Antik Çağ'da Roma İmparatorluğu", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, 2009, s. 57.

²⁷⁸ Bennet, 1997, p. 139.; Philip A. Stadter, **Notes and Anecdotes: Observations on Cross-Genre Apophthegmata**, (Transl. A. G. Nikolaidis), Walter de Gruyter, Berlin, 2008, s.53-66.

²⁷⁹ Cas. Dio. LXVIII.

²⁸⁰ Mitchell, 2020, s.136.

²⁸¹ Julian Bennet, **Trajan Optimus Princeps: A Life and Times**, Routledge, London, 1997, p. 155; Hans Lehner, **Das Römerlager Vetera bei Xanten: Ein Führer durch die Ausgrabungen des Bonner Provinzialmuseums**, Ludwig Röhrscheid GmbH, Bonn-Deutschland, 1926, s. 338, 339.

²⁸² Burns, 2007, s.114.

²⁸³ Zafer Duygu, **Hristiyanlık ve İmparatorluk**, Divan Kitap, İstanbul, 2017, s. 286.

²⁸⁴ İplikçioğlu, 2007, s. 334.

2.1.5. Hadrianus ile Vibia Sabina'nın Evliliği

2.1.5.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı

Roma İmparatorluğu'nu, Roma'nın en geniş sınırlarına ulaştığı bir dönemde devralan Hadrianus (İS 76-İS 138), Traianus'un ölümünün İS 117'de imparator olarak ilan edilmiştir. Ancak, bu atamanın tam olarak nasıl gerçekleştiği konusunda bazı belirsizlikler mevcuttur. Traianus'un yeğeni ve evlatlık oğlu olan Hadrianus, aynı zamanda onun halefi olarak gösterilmiştir. Roma İmparatoru Hadrianus, Nerva-Antonin hanedanının en parlak figürlerinden biri olmuştur. Hükümeti boyunca, Roma İmparatorluğu'nu siyasi, kültürel ve mimari olarak şekillendiren pek çok yenilikçi politika ve projeye imza atmıştır.²⁸⁵ Hadrianus, sınırları konsolide etme ve Roma'yı daha savunulabilir hale getirme politikalarıyla tanınmıştır.²⁸⁶ Hadrianus, bu amacı doğrultusunda sınırları güçlendirmek için birçok sınır duvarı inşa ettirmiş; bunların en bilineni İngiltere'de bulunan Hadrianus Duvarı'dır. Bunun yanında Pantheon'un mimari olarak bugünkü formunu almasına katkıda bulunmuştur. Roma'nın genelinde ve imparatorlukta birçok yapıya ve projeye de öncülük etmiştir. Ayrıca, imparatorluğun istikrarını sağlamak için yerel yönetimleri güçlendirmiş ve Roma vatandaşlığını genişletmiştir. Yunan kültürüne de büyük bir hayranlık duyan Hadrianus'un bu ilgisi, onun hükümeti boyunca Roma kültüründe de etkili olmuştur. Yunan sanatı, edebiyatı ve felsefesiyle birlikte, dinler arası hoşgörüyü de teşvik eden bir imparatora bu ilgisinden dolayı "Küçük Yunan" diye de hitap edilmiştir.²⁸⁷

Hadrianus, Roma İmparatorluğu'nun tarihinde öne çıkan bir figürdür. Yenilikçi politikaları, kültürel teşvikleri ve mimari projeleri ile Roma'nın altın çağının şekillendirilmesinde kritik bir role sahiptir. Onun hükümeti, Roma'nın tarihindeki en başarılı ve etkili dönemlerden biri olarak kabul edilmektedir.

İS 117- İS 138 yılları arasında Roma İmparatoru olarak hüküm süren Hadrianus, Traianus'un kuzeni Salonina Matidia'nın kızı olması sebebiyle uzaktan akraba ilişkisi bulunan Vibia Sabina ile evlenmiştir. Sabina, Hadrianus ile evlendiğinde genç bir kadındı ve bu evlilik, iki güçlü Roma ailesi arasında bir birlikteliği temsil etmekteydi. Keza annesi Sabina Matidia'da imparatorluk ailesiyle

²⁸⁵ Eut. VIII. VII.

²⁸⁶ Aytaman Erçelik, 2011, s. 370.

²⁸⁷ His. Aug. *Had.* I. VII.

birlikte sarayda yaşamıştı ve kocası da eski *consul* Lucius Vibius Sabinus'du.²⁸⁸ Bu tür evliliklerin, genellikle politik veya sosyal avantajlar sağlamak için yapılmasının yanında, annesi Pompeia'nın da desteğiyle Hadrianus'un Traianus'un halefi olarak imparator olması²⁸⁹, onun hanedanla olan ilişkisini daha da derinleştirmiş ve kurduğu akrabalık ilişkisiyle Sabina'nın annesi gibi hanedana mensup kişilerin de desteğini alarak imparatorluğun varisi olmasının önünü açmıştır.

Hadrianus ile Vibia Sabina'nın, mutsuz, sorunlu ve mesafeli bir evliliklerinin olduğu ve ikisinin de kendi özel yaşamlarında bağımsız hareket ettiklerini öne sürülmektedir.²⁹⁰ Ayrıca, Hadrianus'un Sabina'ya karşı zorba bir tavır sergilediği iddia edilmiştir. Ancak, bu kaynakların objektifliği konusunda dikkatli olmak gerekir, çünkü tarihi kayıtlar bazen politik veya kişisel nedenlerle yanıltıcı olabilmektedir.²⁹¹ Evliliklerinin ilk yıllarında bir çocukları olmadığından, Hadrianus'un erkek bir varisi bulunmamaktaydı ve bunun sebebi olarak, mutsuz evlilikleri sebebiyle Sabina'nın kocasından bir çocuk yapmak istememesi gösterilmiştir.²⁹² Bu durum, imparatorun Antinous gibi genç erkeklerle olan yakınlığına ve Sabina'nın Hadrianus'tan uzaklaşmasına katkıda bulunmuş olmaktadır.²⁹³ Antinous'un ölümünün ardından Hadrianus'un, onun adına şehirler inşa ettirerek tanrılaştırılması ve büyük bir üzüntü yaşaması da bu durumu kanıtlar niteliktedir.²⁹⁴

İmparatoriçeye *augusta* ünvanı verilerek ölümünün ardından tanrılaştırılması, diğer imparatoriçelere oranla Sabina'nın adına birçok sikke bastırılması, eşine ziyaretlerinde eşlik etmesi gibi olaylar gerekçe gösterilerek evliliğin sorunsuz olduğu ileri sürülmesine²⁹⁵ rağmen, bahsedilen gerekçeler siyasi amaçla yapılmış bir evliliğin mecburi getirileridir ve bu evlilik, imparatorluk ailelerinin politik güç ve itibar kazanmak için evlilik müessesesini nasıl kullandığını, aynı zamanda bu birliklerin bireysel duygular ve tutkular tarafından nasıl etkilenebildiğini göstermektedir. Hadrianus'un yönetimindeki büyük başarılarla rağmen, özel

²⁸⁸ Burns, 2007, s. 125; M. and B. Lightman, 2008, s. 287.

²⁸⁹ His. Aug. *Had.* IV. XI, VII.

²⁹⁰ Balsdon, 1975, s.139; Burns, 2007, s. 125; M. and. Lightman, 2008, s. 287.

²⁹¹ Ammianus Marcellinus, **Roma Tarihi**, (Çev. Samet Özgüler), İstanbul, Historia Kitap Yayınları, 2020, s. 54.

²⁹² Balsdon, 1975, s.139.

²⁹³ Burns, 2007, s.134.

²⁹⁴ Cas. Dio. LXIX. 445-447; His. Aug. *Had.* XIV. IV-VII.

²⁹⁵ Burns, 2007, s. 135,136.

hayatındaki bu tür sorunlar, imparatorun karmaşık kişiliğini ve Roma sarayındaki entrikaların derinliğini ortaya koymaktadır.

2.1.5.2. Hadrianus ile Vibia Sabina'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem

Hadrianus ile Vibia Sabina'nın evliliği, Roma aristokrasisinin iç dinamikleriyle şekillenmiştir. Hadrianus, Traianus'un ardılı olarak imparatorluk tahtına çıkmadan önce, Trajan'ın kuzeni olan Vibia Sabina ile evlendirilmesi ve ikili arasındaki soylu akrabalık bağı, Hadrianus için önemli bir itibar sağlamaktaydı.²⁹⁶ Hadrianus'un, imparatorluk makamına yükselirken, Traianus'un ailesiyle olan bağlantılarından yararlandığı bilinmektedir. Bu evlilik, bu bağlantıları pekiştiren stratejik bir hamle olmuştur. Hadrianus için evlilik, hanedan içerisindeki destekçilerini artırmış ve meşruiyetini güçlendirmiştir. Böylelikle Hadrianus'un, hanedanla olan bağları ve imparator olarak meşruiyeti güçlenirken, Sabina'nın ise Roma aristokrasisi içindeki konumu yükselmiştir.

Hadrianus, genişleyen imparatorluğun birçok bölgesini ziyaret eden ve halkla ilişkilerde aktif bir rol alan bir imparatordu. Sabina'nın eşi olarak, onunla olan bu birlikteliği, imparatorun halkla ilişkilerde pozitif bir imaj yaratmasına da olanak sağlamıştır.²⁹⁷ Hadrianus ve Sabina'nın kişisel ilişkisinin gerilimli olduğu bilinmektedir. Ancak ikili arasındaki bu kişisel gerilimler, evliliklerinin siyasi işlevselliğini etkilememiştir. Sabina'nın ölümünün tam nedeni net değildir, ancak bazı kaynaklar onun intihar ettiğini veya Hadrianus tarafından zehirlendiğini öne sürmektedir. Ölümünün ardından Hadrianus, Sabina'yı tanrıça ilan etmiştir.

Hadrianus ile Vibia Sabina arasındaki evlilik, Roma İmparatorluğu'nun yüksek seviyede politik oyunların, aile bağlantılarının ve bireysel hırsların nasıl karmaşık bir ağ oluşturmuşturğunu gösteren bir örnektir.

²⁹⁶ Dionysios Stathakopoulos, **Bizans İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi**, (Çev. Cumhur Atay), İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 47.

²⁹⁷ Mitchell, 2020, s. 274.

2.1.5.3. Hadrianus ile Vibia Sabina'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları

Hadrianus, imparatorluğu süresince yaptırdığı kültürel ve mimari projelerle tanınmış ve barışçıl bir politika izlemiştir.²⁹⁸ Sabina'nın, Britanya, Galya, Yunanistan, Anadolu, Suriye, Palmyra, Mısır gibi şehirlerde yapılan bu inşa projelerinde, düzenlenen oyunlarda ona eşlik etmektedir ve bazı durumlarda onun adına faaliyet göstererek imparatorluğun kültürel misyonunda aktif bir rol aldığı bilinmektedir.²⁹⁹

Öte yandan Hadrianus'un doğu dinlerine ilgi göstermesi de dönemin kültürel mirasını şekillendirmiştir. Yunan toprak ve bereket tanrıçası olan Demeter, Sabina ile ilişkilendirilmiş, imparatoriçeden “Yeni Demeter” olarak bahsedilmiştir.³⁰⁰ Hadrianus'un Yunan kültürüne olan ilgisi cinsiyet rolleri açısından potansiyel sorun teşkil etmekle birlikte, imparatora beklenen biçimde tesir etmemiştir. Yunan kültürü'nde kadının, yaratılış bakımından kötü olduğu, tasviri, “kadın olmanın” kötü olarak nitelendirilmesi, kadının sadece doğurmak için bir araç olarak görülmesi düşünceleri³⁰¹ Hadrianus'u etkileyerek bu yönde kararlar almasına sebep olabilirdi. Fakat Hadrianus, gösteriler gibi toplu alanlarda kadın ve erkekleri ayrı oturtmak gibi bazı cinsiyet ayrımlarına sebep olacak uygulamalarda bulunsada, daha önceki bölümlerde belirttiğimiz üzere bunun aksine hem karısı üzerinde böyle bir hakimiyet kurma çabasında bulunmamış hem de toplumdaki kadınlara destek olacak çalışmalarda bulunmuştur.³⁰²

2.1.6. Septimius Severus ile Iulia Domna'nın Evliliği

2.1.6.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı

İS 193-211 yılları arasında hüküm süren Septimius Severus, Roma İmparatorluğu'nun tarihsel seyrinde kritik role sahip olan ve Severus Hanedanı'nın kurucusu olarak bilinen bir figürdür. I. asrın başları, Roma İmparatorluğu için önemli

²⁹⁸ Eut. VIII. VII.

²⁹⁹ His. Aug. *Had.* XIX. III; Eut. VIII. VII; Burns, 2007, s. 127.

³⁰⁰ His. Aug. *Had.* XIII. I.

³⁰¹ Defne Yılmazcan, “Antik Yunan’da Oikos ve Kadın”, *ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.8, S.2, 2020, s. 278.

³⁰² Cas. Dio. LXIX. 439; His. Aug. *Had.* XVIII. X.

siyasi ve sosyal dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Severus, Roma İmparatoru olarak taç giydikten sonra imparatorlukta büyük değişikliklere girişmiştir. Septimius Severus dönemi hem siyasi hem de kültürel yeniliklerle doludur, bu nedenle bu dönemin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, Roma tarihinin bu kesimini daha iyi anlamamız için önemlidir.³⁰³

Septimius Severus, imparatorluğun kontrolünü elinde tutabilmek için bir dizi siyasi reforma imza atmıştır. Bunların başında askeri reformları ve *legionun*³⁰⁴ maaşlarını artırılması gelmektedir. Severus'un askeri harcamaları, ordu ile olan ilişkilerini güçlendirerek onun otoritesini pekiştirmiştir. Ancak bu durum, devlet hazinesi üzerinde ciddi bir mali yük oluşturmuştur.³⁰⁵ İmparator, yeni vergi politikaları oluşturmuş ve bazı ekonomik reformları hayata geçirmişse de bu düzenlemeler, genel ekonomik durgunluğu tamamen ortadan kaldırmaya yetmemiştir.³⁰⁶ Bununla birlikte Severus, Parthia ve Britanya'da önemli askeri seferlere öncülük etmiştir. Bu seferler, Roma'nın sınırlarını genişletme amacı güttüğü kadar, iç politika dinamiklerini de desteklemeyi amaçlamaktaydı.³⁰⁷ Öte yandan Severus, *senatonun* gücünü sınırlayarak imparatorluk otoritesini artırmaya çalışmakla birlikte yargısal reformlara da öncülük ederek, eyaletlerin daha etkin bir şekilde yönetilmesini sağlamıştır. Severus dönemi, Roma'nın kültürel dokusunda da önemli değişikliklere sahne olmuştur. İmparatorun Kuzey Afrikalı kökeni, başkentte ve imparatorluk genelinde kültürel bir çeşitlenmeye yol açmıştır.

Septimius Severus ve Iulia Domna arasında yapılan bu evlilik, anlatılana göre Iulia Domna'ya yıldız falı aracılığıyla tanrılar tarafından müjdelenmiştir.³⁰⁸ Efsaneye göre, Septimius Severus'da, Iulia Domna ile evlenmesi gerektiğine dair bir rüya görmüştü. Keza Septimius'da kehanetlere inanışıyla bilinen bir imparatorudur ve lejyon komutanı olarak Suriye'de bulunduğu sırada kulağına çalınan bu kehaneti

³⁰³ Kaya, 2009, s. 324.

³⁰⁴ Lejyon. Roma ordusunun, 4200-6000 kişiden müteşekkil ordu birliklerine verilen isim. Her *legio*'da ayrıca 300 süvari bulunur, kartal amblemi taşır, bir *consul* veya *praetor*'un kumandasında bulunurdu. İS III. asırda, imparatorluğun, tamamı 150.000 kişiye çıkan, 30 *legio*'su vardı. (Bkz. Alovera, 2013, s. 303; Umur, 1983, s. 112.)

³⁰⁵ Aytaman Erçelik, 2011, s. 134.

³⁰⁶ Mitchell, 2020, s. 155; Valesianus, 2008, s. 26.

³⁰⁷ Anthony Richard Birley, **Septimius Severus: The African Emperor**, Routledge, London-New York, 1999, p.129; Johannes Hasebroek, **Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Septimius Severus**, Heidelberg C. Winter, Heidelberg, 1921, p. 111; Dietmar Kienast, **Römenische Kaisertabelle: Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie**, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Büttelborn, 2004, s. 156, 168.

³⁰⁸ Cass. Dio. *Rom. His.* LXXV. 3. 1.

kendi yıldız falına da baktırarak doğrulatinca İS 187 senesinde bu evliliği gerçekleştirmiştir.³⁰⁹

Bu süreçte, Iulia Domna'nın üstlendiği danışmanlık rolü, Severus'un politik kararlarına önemli ölçüde etki etmiştir.³¹⁰ Septimius Severus ve Iulia Domna'nın evliliği, imparatorluk ailesinin Roma politikasındaki rolünün ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Iulia, sadece bir imparatoriçe olarak değil, aynı zamanda bir danışman, diplomat ve entelektüel olarak da Severus'un yanında durmuştur.³¹¹ Septimius'un İS 193 yılında *augustus* olarak ilan edilmesinin ardından, karısı son seferine kadar imparatora eşlik etmiş, icraatlarını ve kararlarını desteklemiştir.³¹²

Iulia Domna, güneş tanrısı Elagabalus (El-Gabal)'un tapınağının bulunduğu, Suriye'nin ünlü bir şehri olan Emesa'da yaşayan bir rahip ailesine mensuptu ve bu köken, Iulia'nın hem doğu kültürleriyle olan derin ilişkisi hem de Roma'nın doğu topraklarıyla olan etkileşimini temsil etmekteydi.³¹³ II. yüzyılın sonlarına doğru Roma, doğu ve batı arasında bir kültürel sentez yaşamaktaydı ve Iulia Domna'nın etkisi altında, bu entegrasyonun artması ve doğu kültürünün imparatorlukta benimsenmesi bu durumun bir sonucu olmuştur. Dolayısıyla bu evlilik, Roma'nın doğu topraklarıyla olan ilişkisinin yanı sıra imparatorluk yönetimindeki değişiklikleri ve ailenin bu değişikliklerde oynadığı kritik rolü de göstermektedir. İmparatorluk politikaları ve kültürünün gelişiminde kritik bir rol oynayan bu birliktelik, Roma tarihinde dönüm noktası olarak kabul edilebilir.

2.1.6.2. Septimius Severus ile Iulia Domna'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem

Septimius Severus'un, aynı zamanda Suriye'nin soylu ailelerinden birine mensup olan İmparatoriçe ile evlenme kararında Doğu topraklarıyla olan ilişkileri güçlendirmek ve bu bölgelerdeki Roma hâkimiyetini pekiştirme düşüncesi belirleyici bir rol oynamıştır.³¹⁴ Öyle ki II. asırda da görüldüğü üzere Afrika gelişmiş ve şehirleri Romalılaşmıştır.³¹⁵ Septimius Severus için Doğu Roma'nın soylularıyla

³⁰⁹ Cass. Dio. *Rom. His.* LXXV. 3. 1.; Birley, 1999, s.62; Tekin, 2008, s. 303.

³¹⁰ Birley, 1999, s. 108, 115, 129, 135.

³¹¹ Michael Grant, **The Severans: The Changed Roman Empire**, Taylor & Francis, London-New York, 1996, p. 46.

³¹² Cass. Dio. *Rom. His.* LXXVII. 11-7.

³¹³ Kaya, 2009, s. 46.

³¹⁴ Aytaman Erçelik, 2011, s.160.

³¹⁵ Birley, 1999, s. 398.

bağlantı kurma fırsatı sunan bu evlilik, Iulia Domna'nın Roma'nın en üst düzeylerine entegre olmasına yardımcı olarak onun ailesinin statüsünü de yükseltmiştir.³¹⁶

Iulia Domna'nın Caracalla ile ilişkisi olduğuna, birçok erkekle birlikte olduğu dedikodularına karşın bile imparatoriçenin siyasi gücü azalmamıştır.³¹⁷ İmparatoriçenin siyasi gücü ve etkisi oğlu Caracalla döneminde *mater senatus*³¹⁸, *mater castorum*³¹⁹, *mater patriae*³²⁰ gibi aldığı ünvanlara bakıldığında, kocasının ölümünden sonra daha da artmıştır.³²¹ Iulius Bassianus'un kızının Roma yönetiminde etkili olması hem yabancı kişilerin Roma siyasetinde öne çıkması hem de erkek egemen yapı içerisinde bu etkili isimlerin kadın olması yönleriyle Iulia Domna'nın etkisi Roma için şaşırtıcı bir örnek olmuştur.³²²

2.1.6.3. Septimius Severus ile Iulia Domna'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları

Praetorianus/praetorian muhafızlarının idaresine getirilen ve Septimius'un yönetiminde güç kazanarak etkili hâle gelen devlet adamı Plautianus'un, imparatorun kararlarında etkili olmasından sonra Iulia Domna ile aralarında çatışmalar yaşamıştır. Bu çekişmelerin neticesinde Iulia geri planda kalmış, odağını edebiyata ve felsefeye yöneltmiştir.³²³ Doğu ve Batı Roma arasında kültürel bir köprü oluşturmıştır. Böylece Roma toplumuna, arka planda, evliliğin tanrısal bir onayla gerçekleştiği inancını empoze ederek, bu evliliğin kutsanması sağlanmak istenmiştir. Felsefe ve edebiyata büyük bir ilgi duyan Iulia Domna, sarayında pek çok düşünür ve yazarı himaye etmiştir.³²⁴ İmparatoriçenin bu tutumu ile, Roma kültürünün ve eğitiminin gelişimini teşvik ederek halkın desteğini kazanmak ve imparatorluğun aydın bir yönetimle idare edildiği imajını oluşturmak istenmiştir. Iulia, entelektüel kişiliğiyle imparatorluk konseyinde aktif bir şekilde yer almış ve eşiyle birlikte yönetimde etkili olmuştur.³²⁵ Iulia'nın etkisi altında, Doğu'nun zengin kültürel mirası Batı'ya aktarıldı

³¹⁶ İplikçioğlu, 2007, s. 341, 359.

³¹⁷ Kaya, 2009, s. 66.

³¹⁸ Senatonun annesi. (Bkz. H. Mattingly and E. A. Sydenham, **Roman Imperial Coinage**, Vol.IV/I, London, 1936, p.273.)

³¹⁹ Ordugahın annesi. (Bkz. Mattingly and Sydenham, 1936, p.273.)

³²⁰ Vatanın annesi. (Bkz. Mattingly and Sydenham, 1936, p.273.)

³²¹ Mattingly and Sydenham, 1936, p.273.

³²² Birley, 1999, p. 72.

³²³ Cass. Dio. *Rom. His.* LXXVI. 15. 3-6; Birley, 1999, p. 137, 138, 141, 162; Grant, 1996, p. 46.

³²⁴ Cass. Dio. *Rom. His.* 76.15.6.

³²⁵ Cass. Dio. *Rom. His.* 76.15.6.

ve bu, Roma kültürünün genel evrimine katkıda bulunmuştur. Iulia Domna'nın ve Septimius Severus'un farklı kökenlerden gelmesi, Roma İmparatorluğu'nun farklı bölgelerinden gelen soyluların entegrasyonunu yansıtmakla beraber ve bu evlilik, doğu-batı entegrasyonunun somut bir örneği olarak kabul edilmektedir. Suriyeli kökenli imparatoriçe, bazı Suriyeli tanrıların ve kültlerin Roma'da daha fazla tanınmasına yol açmıştır. Özellikle Emesa'dan gelen Güneş Tanrısı Elagabalus'un kültü bu dönemde öne çıkmıştır. Severus Hanedanı'nın kurulmasına zemin hazırlamakla beraber bu birliktelik hem Severus Hanedanı'nın tanrılaştırılmasında hem de Iulia'nın kendi tanrısal statüsü ve onun hanedanının yüceltilmesine katkı sağlamıştır.³²⁶

Iulia Domna'nın portreleri, dönemin sanatsal yaklaşımının bir yansımasıdır. Bu portreler, Roma İmparatoriçesi'nin idealize edilmiş imajını sunar ve imparatorluk propagandasının bir parçası olarak hizmet etmektedir.

Sonuç olarak, Septimius Severus ve Iulia Domna'nın evliliği, Roma İmparatorluğu tarihinde derin tarihsel ve kültürel sonuçlara yol açan bir birlikteliktir. Bu evlilik, hanedanın politik gücünün yanı sıra dönemin sosyal, kültürel ve dini atmosferini de şekillendirmiştir.

2.1.7. Caracalla ile Publia Fulvia Plautilla'nın Evliliği

2.1.7.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı

Marcus Aurelius Severus Antoninus, yaygın olarak bilinen adıyla Caracalla, Roma İmparatorluğu'nda III. yüzyılın başında, İS 198- İS 217 yılları arasında hüküm süren bir imparatorudur. Döneminin zorluklarına rağmen, onun yönetiminde gerçekleşen bazı reformlar ve politikalar, Roma tarihinin bu döneminin anlaşılması için önemli bir anahtar sunmaktadır.

Caracalla, İS 188 yılında doğmuş ve İS 198 yılında, sadece on yaşındayken babası Septimius Severus ile birlikte ortak imparator ilan edilmiştir. Septimius Severus'un oğlu olan Caracalla, hükümetinin ilk yıllarında kardeşi Geta ile birlikte iktidarı paylaşmıştır. Kendisine komplo kurduğu gerekçesiyle ağabeyini öldürten³²⁷

³²⁶ Valesianus, 2008, s. 62.

³²⁷ Cass. Dio, *Rom. His.*, LXXVII 2.

Caracalla'nın hükümeti, otoriter yönetim anlayışı, yüksek vergiler ve sık sık gerçekleşen savaşlarla bilinmektedir. Ancak en bilinen hareketi, İS 212 yılında yürürlüğe giren *Constitutio Antoniniana*³²⁸ adlı yasa ile tüm Roma İmparatorluğu'ndaki özgür erkeklerin Roma vatandaşlığına kavuşturulmasıdır.³²⁹

Caracalla, militarist bir imparator olarak tanımlanabilir. Sıklıkla seferlerde bulunmuş ve Roma sınırlarını savunma konusunda oldukça aktif bir politika izlemiştir. Bu, hem imparatorluğun dış tehditlere karşı savunulmasını sağlamış hem de onun askeri lider olarak saygınlığını artırmıştır.³³⁰

Babasının ölümünden sonra daha da kötüleşen Caracalla'nın hükümeti, Roma İmparatorluğu'nun geç dönemlerindeki zorlukları, potansiyelleri ve karşılaşılan tehditleri yansıtmaktadır. Onun otoriter yönetim anlayışı, militarist yaklaşımı ve vatandaşlık hakkını genişletme girişi, bu dönemin karakteristik özelliklerindendir. Caracalla kendi iktidarını sağlamlaştırmak için karakteristik doğasıyla uyuşmayan birçok girişimde bulunmuştur. Bunlardan en göze çarpanları, Roma'da alt sınıf olarak nitelendirilen köylü nüfusunun yoğunlukta olduğu orduyla iyi geçinme çabası, özellikle hamam birçok etkileyici güzellikte mimari eser yaptırma girişimleridir.³³¹

Publia Fulvia Plautilla, Caracalla'nın babası Septimius Severus'un yakın müttefiki ve *praetorian prefect* (*Praetorian* Muhafızları'nın komutanı) komutanı olan önemli Roma *senator*lerinden Gaius Fulvius Plautianus'un kızıydı. Bu evlilik, Septimius Severus'un emriyle gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, Caracalla ile Plautilla'nın evliliği, iki güçlü ailenin ittifakını pekiştirmek amacıyla düzenlenmiş bir birliktelik olarak yorumlanabilir.

Caracalla'nın Plautilla'ya karşı büyük bir hoşnutsuzluk duyduğunu ve bu evliliği istemeden, babasının zorulya gerçekleştirdiği belirtilmektedir.³³² Eşinin ve kayınpederinin kendisi için politik bir tehdit oluşturabileceğini düşünen Caracalla,

³²⁸ İmparator Caracalla'nın İS 212 senesinde çıkardığı ve imparatorluk içinde yaşayan herkese, ufak istisnaları ile, Roma vatandaşlığı tanıyan meşhur emirname. Emirnameyi müteakip Roma hukukunu eyaletlerde tatbik etmek zarureti doğduğundan, Doğu hukukları ve bilhassa Yunan hukuku ile Roma hukuku prensipleri arasında çatışmalar ve karşılıklı tesirler olmuştu. (Bkz. Umur, 1983, s. 47.)

³²⁹ İznik, 2009, s. 67.

³³⁰ Öztürk, 2016, s. 416.

³³¹ S. N. Miller, *The Army and the Imperial House*, (Transl. J. B. Bury & S. A. Cook & F. E. Adcock), The Cambridge Ancient History, 12, Cambridge, 1939, p. 45; Gürkan Ergin, *Anadolu'da Roma Hakimiyeti, Direniş ve Düzen*, 1. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 394.

³³² Mehmet Ali Kaya, *Septimius Severus: Roma'nın Afrikalı İmparatoru*, 2. Basım, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2008, s. 248.

Plautianus'un İS 205'te komplo kurma suçlamasıyla öldürülmesini emretmiştir.³³³ Bu olaylar, Caracalla'nın paranoyak ve acımasız doğasını aynı zamanda imparatorluğun zirvesindeki kişisel ve politik gerginlikleri yansıtmaktadır. Çocukluğunda naif bir kişiliği bulunduğu söylenen Caracalla'nın zamanla gaddarlaştırması, Plautilla'nın sürgünü ve öldürülmesi, Caracalla'nın iktidarını sağlamlaştırma adına ne kadar ileri gidebileceğini göstermiştir.³³⁴ Ancak bu eylemler aynı zamanda saray entrikaları, iktidar mücadeleleri ve aile içi gerginliklerin Roma İmparatorluğu'ndaki yönetimin karmaşıklığına nasıl etki edebileceğini de ortaya koymaktadır.

Bu evlilik, iki güçlü ailenin ittifakını simgelerken, aynı zamanda imparatorluk sarayındaki tehlikeli oyunların ve iktidar mücadelelerinin bir göstergesi olarak da değerlendirilmektedir.

2.1.7.2. Caracalla ile Publia Fulvia Plautilla'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem

Bu evliliğin, tamamen politik nedenlerle gerçekleştirildiğini ifade etmek mümkündür. Caracalla, Plautilla'ya olan nefretini saklamamış ve evliliklerinin başlamasının ardından kısa bir süre sonra onu sürgüne göndermiştir.

Plautilla'nın politik arenada sınırlı bir rolü bulunmaktaydı. Ancak babası Gaius Fulvius Plautianus'un, Caracalla'nın babası Septimius Severus'un döneminde *praetorian prefect* olması ve yüksek konumunun bir yansıması olarak imparatorluk ailesinin üyesi sıfatıyla bazı protokol görevlerini üstlenebilmekteydi. *Praetorian* Muhafızları, İmparatorun korunmasından sorumluydu ve dönem dönem imparatorları tahta çıkarmakta ya da indirmekte etki göstermekteydi. Bunun doğal bir sonucu olarak, Caracalla'nın Plautilla ile evliliği, bu önemli askeri yapıyla ilişkileri güçlendirerek hanedanın istikrarını ve güvenliğini artırma amacını taşımaktaydı.³³⁵

Plautianus'un ailesi, *senatoda* önemli bir rol oynadığından imparatorluk ailesi, *senato* içindeki destekçilerini artırma ve potansiyel rakipleri sınırlama şansına sahip olmaktaydı. Caracalla'nın Plautilla ile evliliği, bu iki güçlü aile arasında bir ittifak kurma ve kurulan bu ittifakı pekiştirmiş, hem Septimius Severus'un yüksek rütbeli

³³³ Kaya, 2008, s. 281.

³³⁴ Murat Tozan, "Historia Augusta'da İmparator Caracalla", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 2, 2006, s.227.

³³⁵ Valesianus, 2008, s. 889.

yetkililerle olan ilişkisini güçlendirme hem de Caracalla'nın yönetimini güçlendirebilecek politik ve sosyal bağlantıları kurma çabasının bir parçası olmuştur. Çünkü potansiyel bir tehdit olan Plautianus'un, *senatodaki* gücü ve etkisi, Caracalla için ek bir meşruiyet ve destek kaynağı oluşturma potansiyeli taşımaktaydı. Ancak Plautianus'un 205 yılında komplo nedeniyle öldürülmesinin ardından Caracalla, Plautilla'yı da sürgüne göndermiştir. Bu, evliliğin asıl amacının politik bir ittifak yaratmak olduğunu, bireysel veya duygusal bir bağın olmadığını gösteriyor olmaktadır.³³⁶ Caracalla ve Publia Fulvia Plautilla'nın evliliği, Roma İmparatorluğu'nun politik ve toplumsal dinamikleri içerisinde ele alındığında, net bir şekilde iktidar bağlantılarını güçlendirme ve politik ittifak oluşturma amaçlarına hizmet eden bir birliktelik olarak görülmektedir.³³⁷

Öte yandan Roma İmparatorları için evlilik, hanedanı devamlılığı sağlama aracı olarak da kullanılabilirdi. Caracalla'nın bu evliliği potansiyel olarak, hanedanını sürdürme ve bir varis sağlama amacı ile de gerçekleştirmiştir. Genel görüşe göre, Roma hanedan soyunun devamı bilakis varsıl ve güçlü ailelerden sağlanmalıydı. Fakat Publia ile olan evliliği Caracalla'ya bu konuda yarar sağlamamıştır.

2.1.7.3. Caracalla ile Publia Fulvia Plautilla'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları

Roma İmparatorluğu'nda siyasi evliliklerin bir başka amacı da halkın gözündeki imajı güçlendirme, birlik ve istikrar izlenimi yaratma amacı da taşımaktaydı, ancak Caracalla ve Plautilla'nın evliliğinin sonrasındaki olaylar bu imajı zedelemiştir.³³⁸ Evlilikten sonra Caracalla'nın, Plautilla'yı sürgüne göndermesi ve daha sonra onun babası Plautianus'u kendisine karşı komplo kurduğu gerekçesiyle idam etmesi, imparatorun halk nezdindeki izlenimini zedelemiştir.

Plautilla'nın sikkelerdeki ve heykellerdeki temsilleri³³⁹, onun imparatoriçe olarak önemli bir konumda olduğunu göstermesine rağmen tarihi kaynaklar, Caracalla'nın Plautilla'dan hoşlanmadığını ve ona karşı, açık etmekten çekinmediği

³³⁶ Brown, 2000, s.29.

³³⁷ Brown, 2000, s. 29,37.

³³⁸ Mitchell, 2020, s. 293.

³³⁹ Aliye Erol Özdzibay, **Roma İmparatorluk Dönemi'nde Pontus-Bithynia Eyaleti'nde Agon'lar ve Agonistik Sikkeler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2011, s. 111.

bir nefret beslediğini belirtmektedir. Caracalla ile Publia Fulvia Plautilla'nın evliliği, Roma İmparatorluğu'nun politik sahnesinde aile ilişkileri, siyasi müttefiklikler ve güç mücadelelerinin nasıl iç içe geçebileceğini gösteren örneklerden biridir. Bu evlilik, başlangıçta hanedanın gücünü konsolide etmek ve Severus'un müttefiki Plautianus ile olan bağlantıları güçlendirmek amacıyla düzenlenmiş olsa da Plautianus'un ölümü ve Caracalla'nın Plautilla'yı sürgüne göndermesi, bu tür siyasi evliliklerin, tarafların çıkarlarıyla uyuşmadığında nasıl tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir.

2.1.8. Elagabalus ile Iulia Cornelia Paula'nın Evliliği

2.1.8.1. Evliliğin Tarihsel Arka Planı

Roma İmparatorluğu tarihinde, yüzlerce yıl boyunca birçok ilgi çekici figür rol oynamıştır. Bunlardan biri, genç yaşta tahta çıkan ve kısa bir süre hüküm süren Elagabalus (veya Heliogabalus) olmuştur. Elagabalus'un hükümeti (İS 218-222), hem dini reformları hem de skandal özellikli hareketleri ile tanınmıştır. Elagabalus, aslen Suriyeli bir aileden gelmekte olup tanrı El-Gabal'ın genç bir rahibi olarak bilinmekteydi. 14 yaşında, ordu tarafından imparator ilan edildiğinde, Roma'nın en genç hükümdarlarından biri olan Elagabalus'un bu ani yükselişi, özellikle annesi ve büyükannesi olmak üzere ailesinin politik girişimlerinin bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.³⁴⁰

Hükümeti boyunca, Elagabalus, Suriye kökenli tanrı El-Gabal'ı Roma Panteonu'nun en üstüne yerleştirme çabasında bulunmuş, tanrısının onuruna büyük festivaller düzenlemiş ve sunaklar inşa ettirmiştir.³⁴¹ İmparatorun yaptığı bu dini reform, geleneksel Roma dinini ve değerlerini tehlikede gören birçok *senator* ve vatandaş arasında büyük bir dirence neden olmuş, onun dini faaliyetleri birçok Romalı tarafından yadırganmıştır. Elagabalus'un hükümeti, sadece dini reformlarla değil, aynı zamanda hükümdarın özel yaşamındaki skandal niteliğindeki davranışlarıyla da tanınmıştır. Genç imparatorun eğlence anlayışı, cinsel tercihleri ve

³⁴⁰ Alan K. Bowman and Peter Garnsey and Averil Cameron, **The Cambridge Ancient History Second edition Volume XII The Crisis of Empire, A.D. 193-337**, Cambridge University Press, Cambridge, 2008, p.20-22.

³⁴¹ H. B. Wiggers and M. Wegner, **Caracalla bis Balbinus (Das römische Herrscherbild, 3.1)**, Berlin, 1971, s. 146.

evlilikleri, Roma'da birçok soylu ve vatandaş için kabul edilemez görülmüştür. Bu skandallar, onun hükümetinin sadece dört yıl sürmesinde büyük bir rol oynamıştır.³⁴²

Elagabalus'un genç yaşta tahta çıkışı, dini reformları ve özel yaşamındaki tartışmalı hareketleri, aşırı harcamaları³⁴³ onun döneminin Roma İmparatorluğu'nda ne kadar dikkat çekici bir figür olduğunu göstermektedir. Ancak, bu aynı zamanda, onun döneminin, imparatorluk tarihindeki diğer birçok döneme kıyasla ne kadar karmaşık ve çatışmalı olduğu gerçeğini de yansıtmaktadır.³⁴⁴ Elagabalus'un hükümeti, Roma'nın sosyal, kültürel ve politik dinamiklerinin, imparatorluk tarihinin bu döneminde nasıl bir dönüşüm yaşadığını gösteren önemli bir dönemdir.

İmparator, Iulia Cornelia Paula, Aquillia Severa ve Annia Faustina ile olmak üzere üç defa evlenmiştir. ³⁴⁵ Aristokrat bir aileden gelen Iulia Cornelia Paula, Elagabalus'un tahta çıkmasının ardından evlendiği ilk kadındır.³⁴⁶ Elagabalus'un imparator olmasından kısa bir süre sonra gerçekleşen bu evlilik, genç imparatorun Roma'nın aristokratik sınıfıyla ilişkilerini güçlendirmek ve geleneksel Roma değerlerine saygı duyduğunu vurgulamak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Keza imparatorun skandal sayılan hareketleri ve radikal dinî uygulamaları, aristokrat sınıf arasında rahatsızlığa neden olmuştur. Bu rahatsızlığı gidermek için Iulia Cornelia olan evliliği, imparatorun geleneksel Roma değerlerine olan bağlılığının bir göstergesi olarak sunulmuştur. Elagabalus ve Iulia Cornelia Paula'nın evliliği, Roma tarihinin kısa süreli ama tartışmalı olaylarından biri olmuştur. Elagabalus, Iulia Cornelia Paula'dan boşanarak Vesta Tapınağı kızlarından olan Aquilia Severa ile şahsi iradesi ve gerekçeleri doğrultusunda ikinci evliliğini gerçekleştirmiştir.³⁴⁷ Bilindiği üzere Roma'da Vesta kızlarının evlenmesi yasaktı. Fakat Elagabalus, Heliogabalus takıntısı sebebiyle, kendisine Suriyeli güneş tanrısı ve Tanrıça Vesta'dan yeni bir tanrı yaratmayı idealize ederek bu kültü, Roma'da da yaygınlaştırma arzusuyla bu evliliği gerçekleştirmiştir.³⁴⁸ Bu, Roma'daki aristokrat sınıfın Elagabalus'a olan güvensizliğini ve rahatsızlığını daha da derinleştirmiştir.

³⁴² İplikçioğlu, 2007, s. 362.

³⁴³ J. Stuard Hay, **The Amazing Emperor Heliogabalus**, Macmillan, London, 1911, p. 259.

³⁴⁴ Bowman vd., 2008, p. 20, 22.

³⁴⁵ Bowman vd., 2008, p. 21, 22.

³⁴⁶ Özge Altun, **Geç Roma Portreciliği**, Yayımlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2016, s. 74.

³⁴⁷ Altun, 2016, s.51-52.

³⁴⁸ Wiggers and Wegner, 1971, s. 146; Judith Herrin, **Bizans Bir Orta Çağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı**, (Çev. Uğur Kocabaşoğlu), İstanbul, İletişim Yayınları, 2020, s. 43.

Sonuç olarak, Elagabalus ile Iulia Cornelia Paula'nın evliliği, genç bir imparatorun radikal uygulamalarla geleneksel Roma değerleri arasında sıkışıp kaldığını gösteren bir olay olmakla birlikte, Roma İmparatorluğu'nun III. yüzyıl başlarındaki sosyo-politik ve dinî gerilimlerinin de bir yansımasıdır.

2.1.8.2. Elagabalus ile Iulia Cornelia Paula'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem

Tıpkı Roma İmparatorluğu'nda yapılan diğer birçok evlilik gibi, Elagabalus ve Iulia Cornelia Paula'nın birlikteliği de iktidar için politk amaçlarla şekillendirilmiştir. Roma aristokrasisi, iktidardaki konumlarını sürdürebilmek, potansiyel müttefikleri kazanabilmek ve muhalifleri zayıflatmak amacıyla birçok defa stratejik evlilikler yapmıştır. Roma İmparatorluğu'nda, imparatorların meşru bir halef üretme baskısı da bulunmaktaydı. Bu bağlamda, Elagabalus'un Iulia Cornelia Paula ile evliliğinin bir diğer amacı, imparatorluk soyunun devamlılığını sağlamak olarak kabul edilebilir.

Elagabalus, genç yaşta tahta çıkmış ve yönetiminin başlangıcında birçok muhalefetle karşılaşmıştı. Dolayısıyla onun Cornelia ile olan evliliği, imparatorun genç yaşta tahta çıkmasının getirdiği meşruiyet sorunlarına bir çözüm olarak görülebilir. Aynı zamanda Roma'da, imparatorların toplumsal ve kültürel beklentilere uyması beklenmekteydi. Bu bağlamda söz konusu evlilik, Elagabalus'un halk arasında kabul görmesi ve Roma normlarına uyum göstermesi için stratejik bir adım olarak nitelendirilebilir. Cornelia asil bir Romalı aileden gelmekteydi. Onun asil kökeni, Elagabalus'un imparatorlukta önemli ittifaklar kurmasına ve muhalefeti azaltmasına, Elagabalus'un meşruiyetini güçlendirme ve *senato* tarafından daha kolay kabul görmesine yardımcı olmaktaydı. Elagabalus, ilk başta Roma'nın geleneksel değerlerine saygı göstermeye çalışmasına rağmen onun dini reformları, özellikle Elagabal kültüne olan yoğun bağlılığı, Roma'nın geleneksel değerlerine aykırı bulunmaktaydı. Elagabalus, özellikle Doğu'dan gelen dini uygulamaları Roma'ya getirmesiyle tanınıyordu. Bu, geleneksel Roma dini uygulamalarına meydan okuyordu. Her ne kadar kendisine karşı mevcut olan olumsuz tutumu değiştirmek için evlilik kurumunu kullanmayı denese de Elagabalus'un genel yönetimi ve evliliklerindeki kısa süreler dikkate alındığında, bu girişiminde başarılı

olmadığı görülmektedir.³⁴⁹ O dönemin politik, dini ve toplumsal gerilimleri arasında bir denge kurma çabası Elagabalus'un hükümeti, tanrı Elagabal'ın tapınıminin yayılmasına odaklanmıştır. Öyle ki, Cornelia ile evliliğin hızla sonlandırılması, beklenenin aksine Elagabalus'un hükümetinin politik stabilitesi üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Bu tür hızlı değişiklikler, imparatorun aristokratik destekçileri arasında endişe ve güvensizlik ortamı oluşturmuştur. Iulia Cornelia Paula ile Elagabalus arasındaki ilişkinin sona ermesi, Paula'nın imparatoriçe ünvanının geri alınmasıyla sonuçlanmıştır. Bu, Elagabalus'un yönetiminin istikrarsızlığını ve Roma aristokrasisi ile olan ilişkilerinin giderek zayıfladığını göstermektedir. Bu, Elagabalus'un sonraki düşüşünün ve İS 222'de öldürülmesinin habercisi olmuştur.³⁵⁰ Ancak Paula ile olan evliliği, Elagabalus'un yönetimindeki ilk dönemde Roma aristokrasisi ve geleneksel değerlerle bir uyum arayışını yansıtmaktadır.

2.1.8.3. Elagabalus ile Iulia Cornelia Paula'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları

Elagabalus ve Iulia Cornelia Paula'nın evliliği, Roma İmparatorluğu'nun politik, toplumsal ve kültürel hedefleri ve amaçları bağlamında analiz edildiğinde, bu birlikteliğin, imparatorlukta iktidarın sürdürülmesi, itibar kazanılması ve toplumsal normlara uyum sağlama amacıyla gerçekleştirilmediği görülmektedir. Ancak Elagabalus'un tahtta kaldığı süre zarfında gerçekleştirdiği diğer evlilikler ve hareketler, bu evliliğin amacına ulaşmadığını açıkça göstermektedir.³⁵¹ Roma İmparatorluğu'nda siyasi gücün, dini reformların ve aristokratik ilişkilerin karmaşıklığını yansıtmaktadır. Elagabalus'un bu evlilik yoluyla dini inançlarına geçerlik kazandırma çabaları, Roma'daki geleneksel yapılarla sürekli bir çatışma içindedir. Bu evlilik, genç imparatorun kısa ve tartışmalı hükümetinin bir yansıması olarak tarih sahnesinde kalmıştır.³⁵²

Roma İmparatorluğu'nun politik arenası, ailelerin ve kliklerin sürekli değişen ittifaklarıyla şekillenmiştir. Elagabalus ve Iulia Cornelia Paula'nın evliliği, bu iki

³⁴⁹ İplikçioğlu, 2007, s. 376.

³⁵⁰ Kenneth G. Holum, **Theodosian Empresses**, Universty of California Press, Londra, 1982, p. 128; Pacatus, **Panegyric to the Emperor Theodosius**, (Transl. C. E. V. Nixon), Liverpool University Press, England, 1987, p. 90; Holum, 1982, p. 42-43.

³⁵¹ Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara, İmge Kitabevi, 1991, s. 63.

³⁵² Gibbon, 2019, s. 236; Barbara Hill, **Bizans İmparatorluk Kadınları**, (Çev. Elif Gökteke Tut), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 27.

güçlü ailenin birleşmesiyle, imparatorluğun iç politikasında dengelerin yeniden kurulmasına neden olmuştur. Iulia Cornelia Paula ile olan evlilik, Elagabalus'un hükümetinin toplumsal kabulünü artırma girişimi olarak görülmektedir.³⁵³ Elagabalus, aynı zamanda Güneş Tanrısı El-Gabal'ın başrahibi olarak bilindiğinden, dini ritüeller ve inançlar üzerine olan bağlılığı, onun politik kararlarında da belirleyici olmuştur. Cornelia imparatoriçe olmasının ardından, bu dini değişikliklerin kabul görmesi için daha da baskı yapmıştır. Ancak bu reformlar, geleneksel Roma inançlarıyla çatışmış ve Paula'nın etkisi altında bile geniş bir kabul görememiştir.

2.1.9. Iulius Philippus “Arap” ile Marcia Otacilia Severa’nın Evliliği

2.1.9.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı

Suriye'nin Trachonitis bölgesinde doğan ve Philip the Arab olarak da bilinen Marcus Iulius Philippus, İS 244-249 yılları arasında Roma İmparatoru olarak hüküm sürmüş önemli bir figürdür. Arap kökenli bir imparatorun Roma'nın zirvesine ulaşması, imparatorluğun etnik ve kültürel çeşitliliğini ve bu çeşitliliğin yönetim kademesine nasıl yansıdığını göstermesi açısından önemlidir. Philippus yönetimi altında imparatorluğun karşılaştığı zorluklar, bu dönemin tarihsel önemi ile birlikte ilgi çekici bir inceleme konusu oluşturmaktadır.

III. Gordianus'un ölümünün ardından imparator ilan edilen Philippus'un hükümeti, Roma İmparatorluğu'nun krizle boğuştuğu bir döneme denk gelmiştir. Roma'nın kuruluşunun bininci yıl dönümü, onun hükümeti sırasında kutlanmışsa da bu dönemdeki dış tehditler, ekonomik sorunlar ve iç karışıklıklar, onun yönetiminde aşılması gereken başlıca zorluklar olmuştur. Philippus yüksek vergiler aldığı, kendine yakın kişileri önemli mevkilere getirerek iltimas sağladığı sebepleri dolayısıyla da sorunlar yaşamıştır. Kendisine gösterilen tepkilerle mücadele etmek için senato'dan yardım istese de bu isteği karşılıksız kalmıştır.³⁵⁴

³⁵³ Mitchell, 2020, s.197; Valesianus, 2008, s. 703.

³⁵⁴ Andreas Alföldi, **The Crisis of The Empire A.D. 249-270**, The Cambridge Ancient History-The Imperial Crisis and Recovery A.D. 193-324, Vol.XII, (Transl. S. A. Cook & F. E. Adcock & M. P. Charlesworth & N. H. Baynes), Cambridge University Press, Cambridge, 1939, p. 195; Wilhelm Ensslin, **Senate and The Army**, The Cambridge Ancient History-The Imperial Crisis and Recovery

Roma İmparatorluğu'nun III. yüzyıl krizi, imparatorluk tarihindeki en istikrarsız dönemlerden biri olarak bilinmektedir. Bu dönemde, imparatorluk, hem dış tehditlerle (örn. Pers ve Cermen istilaları) hem de iç sorunlarla mücadele etmekteydi. Dolayısıyla ekonomik zorluklar, sınır istilaları, iç savaşlar ve kısa süreli imparatorluklar bu dönemin karakterini oluşturmuştur. Bu istikrarsızlığın ortasında Philippus'un, Marcia Otacilia Severa ile evliliği, dönemin zorluklarına karşılık, kabul görme, saygınlık ve istikrar arayışının bir sembolü olarak kabul edilebilir.

Marcia Otacilia Severa'nın kökeni hakkında çok az bilgi bulunmaktadır, ancak onun Roma aristokrasisinin bir üyesi olduğuna dair kanıtlar vardır. Marcia'nın adına basılan sikkeler ve yapılan heykeller, imparatoriçenin Roma İmparatorluğu'ndaki konumunu ve önemini açıkça göstermektedir.³⁵⁵ İmparatoriçe aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun ve hanedan ailesinin, dini, geleneksel yapısını, güvenilirliği ve sınırsızlığını simgelemekteydi.³⁵⁶ İmparatoriçe, alexandrian sikkelerinde *mater castrorum*, *mater augusti* olarak simgelendiğinden bu, onun Roma hanedan ailesinin uyumlu olduğu imajını çizme amacı taşıdığı düşünülmektedir.³⁵⁷ Bu çerçevede Marcia üzerinden Roma'nın yüceliğinin, zaferler ve hanedan ailesi aracılığıyla vurgulanmak istendiğini söylemek mümkündür. Bu durumda Roma kadınının, idealize edilerek toplumu yönlendirme amacı doğrultusunda kullanılmaktadır.

Philippus ve Severa'nın evliliğinden, oğulları II. Philippus doğmuştur. II. Philippus'un *augustus* (imparator) olarak ilan edilmesi, aile içi iktidarın bir yansımasıdır ve bu durum, Philippus'un hanedanlık ideallerine olan bağlılığını göstermektedir.

2.1.9.2. Iulius Philippus ile Marcia Otacilia Severa'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem

Philippus'un yükselişi, askeri başarılarına dayanmaktadır. Ancak Roma'nın karışık politik sahnesinde, sadece askeri başarılar iktidar için yeterli olmamaktadır.

A.D. 193-324, Vol.XII, (Transl. S. A. Cook & F. E. Adcock & M. P. Charlesworth & N. H. Baynes), Cambridge University Press, Cambridge 1939, p.93; C. E. Van Sickle, **Changing Bases of The Roman Imperial Power in The Third Century A. D.**, L'Antiquite Classique, 8(1), 1939, p.164.

³⁵⁵ Katarzyna Balbuza, **Within the Circle of Ancient Ideas and Virtues: Studies in Honour of Professor Maria Dzielska**, Historia Iagellonica, Karakow, 2014, p.185, 186.

³⁵⁶ Balbuza, 2014, p. 188.

³⁵⁷ Balbuza, 2014, p. 193.

Bu nedenle Philippus ve Severa'nın evliliği, Roma İmparatorluğu'nda siyasi evliliklerin önemine dair güçlü bir örnektir. Bu dönemde evlilikler, sadece iki birey arasında bir birleşme değil, aynı zamanda iki ailenin, hatta bazen iki bölgenin birleşmesi anlamına gelmekteydi.³⁵⁸ Philippus ve Severa arasındaki evlilik de bu siyasi ve stratejik birleşmelerin imparatorluk üzerindeki etkisini göstermektedir.

İmparator, Severa ile olan evliliğiyle Roma'nın üst sınıfları ve Senatosu ile olan ilişkisini güçlendirmeyi ve doğru imparator kimliği nedeniyle Roma'nın siyasi ve sosyal dinamiklerine uyum sağlayarak kabul görülmeyi amaçlamıştır. Ayrıca bu birliktelik, onun hanedanını kurma ve sürdürme çabalarını da desteklemiştir.³⁵⁹

Philippus ve Severa'nın evliliği, her iki taraf için de prestij ve güç kazanımı anlamına gelmekteydi. Severa'nın ailesi, yüksek sosyal statüye sahip olmasına rağmen, önceki imparatorlarla bilinen doğrudan bir bağlantısı bulunmadığından Severa'nın ailesinin de imparatorluk içindeki pozisyonunu güçlendirmekteydi. Buna karşın Severa'nın saygın aile geçmişi, Philippus'un senato içerisinde müttefikler kazanmasına yardımcı olmaktaydı ve onun senatoyla daha uyumlu bir ilişki geliştirmesine olanak tanımaktaydı.³⁶⁰

Philippus, Arap kökenli bir imparator olarak aynı zamanda Roma'nın etnik çeşitliliğini temsil etmektedir. Severa ile gerçekleşen evlilikleri, Roma'nın farklı etnik ve kültürel toplulukları arasında bir birlik ve uyum oluşturma taktiği olarak düşünülebilir. Philippus'un hükümeti sırasında, Hristiyanlıkla olan ilişkiler belirgin bir şekilde değişikliğe uğramıştır. Philippus'un Hristiyanlıkla ilgili olumlu bir tutuma sahip olduğu iddiaları, birçok kaynakta onun Hristiyanlığa sempati duyduğuna ve gizli bir Hristiyan olduğuna dair spekülasyonlara yol açmıştır.³⁶¹ Philippus ve Marcia'nın evliliği, bu dinî hoşgörüyü, imparatorlukta dengeli ve uyumlu bir hükümet oluşturma amacını da yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu birliktelik hem Philippus'un kişisel geçmişiyle hem de Roma'nın genişleyen ve çeşitlenen imparatorluk yapısıyla ilişkilendirilebilir.

³⁵⁸ Mitchell, 2020, s. 226.

³⁵⁹ İplikçioğlu, 2007, s. 411.

³⁶⁰ A. Kadir Çüçen, “Orta Çağ Felsefesi”, *Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni-Antik Çağ Yunan ve Orta Çağ Düşüncesi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 364.

³⁶¹ Valesianus, 2008, s. 801.

2.1.9.3. Iulius Philippus ile Marcia Otacilia Severa'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları

Severa'nın, ahlaki değerleri yüksek bir kadın olarak bilinmesi, Philippus'un Roma'nın toplumsal ve kültürel beklentilerini karşılamasına yardımcı olmuş, Roma değerleriyle uyumlu bir hükümet sürdürme taahhüdünü temsil etmiştir. Bu evlilik, Doğu'nun Roma'daki etkisini pekiştirmiştir ve Roma kültürüne Doğu'dan gelen etkilerin kabul görmesini kolaylaştırmıştır.³⁶² Roma İmparatorluğu'nun farklı bölgeleri arasındaki siyasi ve kültürel ilişkilerin nasıl şekillendiğine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Severa'nın imparatoriçe olarak portreleri ve sikkeleri, dönemin Roma sanatında yer bulmuştur. Severa'nın sikkeleri, onun *pietas*³⁶³ (saygı) ve *concordia*³⁶⁴ (uyum) gibi erdemleri temsil ettiğini göstermektedir.³⁶⁵ Bunun, belki de dönemin sosyal karışıklığı ve sık sık değişen hükümetler karşısında istikrar ve birlik mesajı verme amacını taşıdığı kabul edilebilir.

³⁶² İplikçioğlu, 2007, s. 427; Ostorgorsky, 2015, s. 54.

³⁶³ *Pietas, tatis*; dindarlık, sadakat, bağlılık, yurtseverlik. (Bkz. Alova, 2013, s. 448.) Aynı zamanda bu sözcük; hakimiyet altında bulunmasalar bile, evlatların ana babalarına karşı mükellef bulundukları şefkat ve sevgi hissini ifade ederdi. Bunun getirisi olarak onlara karşı şerefsizlik (*infamia*) doğuran davaları açamazlardı. Yaralama, hakaret gibi suçlar ağır cezalar görürdü. (Bkz. Umur, 1983, s. 157.)

³⁶⁴ Duygu birliği, birlik, uyum. (Bkz. Alova, 2013, s. 110.)

³⁶⁵ Aytaman Erçelik, 2011, s. 248.

2.2. MÜCADELELER SONUCUNDA GERÇEKLEŞEN SİYASİ EVLİLİKLER

2.2.1. Augustus ile Livia Drusilla'nın Evliliği

2.2.1.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı

Roma İmparatoru Gaius Octavius Augustus (İÖ 63-İS 14), Roma'nın ilk imparatorudur ve Roma tarihindeki en etkileyici figürlerden biridir. Augustus, büyük amcası Iulius Caesar'ın ölümünden sonra onun mirasını Roma'nın kontrolünü devralmak için bir dizi savaşa girmiştir. Bu savaşların sonucunda, Roma'nın tek hükümdarı olmuş ve kutsal, ulu, yüce anlamlarına gelen *augustus*³⁶⁶ ünvanını almıştır. Babası C. Octavius'un Roma'da saygın, varlıklı biri olması sebebiyle, birçok kamu görevini kolaylıkla elde etmiş ve saygın bir şekilde yürütmüştür.³⁶⁷ Seçkin bir soy olan *Octavius* soyundan gelen Augustus'un fiziksel olarak oldukça çekici olduğuna ve gözlerinde canlı, parlak bir ifade bulunduğu atıf yapılarak tanrısal bir güç taşıdığı vurgulanmıştır.³⁶⁸

Augustus, Roma'nın yönetim yapısını köklü bir şekilde değiştirmiştir. *Triumvirliği*³⁶⁹ on sene kadar yöneten imparator, askeri alanda da birçok değişiklik yapmış, sıkı bir düzenleme getirmiştir. Askerlikten kaçmak adına hem kendisinin hem de oğullarının parmaklarını kesen bir Roma atlısını cezalandırmak için mal varlığının satılmasını emretmesi, buna bir örnektir. Diğer suçlulara da ağır ve caydırıcı cezalar vermekten çekinmemiştir.³⁷⁰ Bu eylemleriyle amacının, oluşturmaya çalıştığı yönetim şeklini sarsılmaz temeller üzerine kurup kalıcı hâle getirmek olduğunu vurgulayan Augustus, Roma Cumhuriyeti'nin kurumlarını koruyarak, onları imparatorluk yönetiminin parçası hâline getirmiştir.

³⁶⁶ Bu sözcük, *auctus* (artma, büyüme, yüce bir makama erişmiş olma) ve *gestus*, *gustus* (kuşların kanat çırpışı ve yem yemesi) sözcüklerinden oluşmuştur. Augustus'un Roma şehrinin kurucusu gibi düşünülerek *Romulus* diye adlandırılması gerektiğini savunanlara rağmen *consul* Munatius Plancus, İÖ 27 Ocak günü *augustus* adını önermiştir. Çünkü saygın bir ad olan *augustus*, herhangi bir şeyin kuş falına göre kutsandığı kutsal yerlerde kullanılmaktadır. (Bkz. Suet. 2019, s. 85.)

³⁶⁷ Brown, 2000, s. 72; Suet. 2019, s. 82.

³⁶⁸ Suet. 2019, s. 80.

³⁶⁹ Aynı fonksiyonu gören üç *magistradan* kurulu heyet. (Bkz. Umur, 1983, s. 215.)

³⁷⁰ Suet. 2019, s. 96,101.

Augustus dönemi, Latin edebiyatının da altın çağı olarak bilinmektedir. Augustus, Vergilius, Horatius ve Ovidius gibi şairleri ve yazarları himaye etmiştir.³⁷¹ Ayrıca, Roma'nın dini yapısını yeniden canlandırmaya çalışmış ve geleneksel Roma değerlerini teşvik etmiştir. "*Ben Roma'yı tuğladan bir şehir olarak aldım ve onu mermerden bir şehir olarak bıraktım*" sözü, Augustus'un Roma'ya yaptığı katkıları özetler niteliktedir. *Ara Pacis*³⁷², Augustus'un Forumu ve diğer birçok yapı, onun mimari mirasının bir parçasıdır.³⁷³

Görüldüğü üzere Augustus, Roma'nın Cumhuriyet'ten İmparatorluk dönemine geçişinde merkezi bir figür olmuştur. Yenilikçi politikaları, kültürel teşvikleri ve mimari projeleri sayesinde, Roma tarihinde ölümsüz bir iz bırakmıştır. Onun hükümeti, Roma İmparatorluğu'nun başlangıcını işaret etmektedir ve tarihçiler için bu dönemin incelenmesi, antik dünyanın büyük imparatorluğunun anlaşılması açısından hayati öneme sahiptir.

Roma Cumhuriyeti'nin son yıllarında, Iulius Caesar'ın yeğeni ve varisi olarak öne çıkan Augustus, İÖ 48-41 yıllarında görev yapmış olan consul P. Servilius Isauric'in kızı ile nişanlanmıştır. Antonius ile aralarındaki husumetin son bulmasının ardından Augustus ve Antonius, askeri baskıların da etkisiyle akrabalık bağı kurmaya karar vermişlerdir. Bunun sonucunda ise Augustus, Publius Clodius ve Fulvia'nın kızı Claudia Pulchra ile evlenmiş ve bahsedilene göre bu evliliğini de karısının annesi Fulvia ile aralarında olan sorunlar sebebiyle sona erdirmiştir. Bu boşanmanın üzerinden çok geçmeden *senator* ailesine mensup Lucius Scribonius'un kızı Scribonia ile evlilik yapmış ve yine bu evliliği de karısının geçimsiz karakterine, onun sert mizacına katlanamadığı gerekçesiyle sonlandırmıştır. İÖ 39 yılının sonlarında, Augustus'un bu evlilikten olan kızı Iulia doğmuştur.³⁷⁴ Augustus kızını, kız kardeşi Octavia'nın oğlu Marcellus, başarılı bir Romalı general olan Marcus Vipsanius Agrippa, üvey oğlu Tiberus gibi kendine yakın tutmak ve yararlanmak istediği kişilerle evlendirmiştir. Aynı zamanda atlı sınıfına mensup birçok kişiyi de

³⁷¹ Gülден Çiçekdağı, "Augustus Döneminde Edebiyat ve Tarih", **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-Tarihin Peşinde**, S. 10, 2013, s. 148, 150.

³⁷² *Ara Pacis*, İÖ 13 ile İÖ 9 seneleri arasında Augustus'un Gallia ve İspanya'dan dönüşü onuruna, Roma'da bulunan Tanrı Mars'a adanmış geniş bir açıklık olan *Campus Martius*'a inşa edilmiş bir yapıdır. (Bkz. Giuseppe Moretti, *Ara Pacis Augustae*, Libreria dello stato, Roma, 1948, s.115.)

³⁷³ Valesianus, 2008, s. 104-105.

³⁷⁴ Goldsworthy, 2020, s. 190, 191.

damat adayı olarak değerlendirmiş ve kızını Getaların hükümdarı Cotiso ile de nişanlamıştır.³⁷⁵

Son olarak tanıştıkları sırada evli ve hamile olan Livia Drusilla'ya, onu mirasçılardan biri olarak ilan edecek, kendi adını verecek³⁷⁶ kadar büyük bir aşk ile bağlanmış ve onu kocasının elinden alarak evlenmiştir. Fakat bu evliliğin gerçekleşebilmesi için Roma'da *polygamy* (çok eşlilik) olmadığından öncelikle iki tarafında boşanması gerekmektedir.³⁷⁷ Augustus, Scribonia'dan ve Livia ise kocasından boşanmıştır. Livia'nın kocası Tiberus Claudius Nero da boşanma konusunda herhangi bir sorun çıkarmaktan kaçınmıştır.³⁷⁸ Boşanmanın güçlü bir gerekçeye dayandırılmadan kolayca gerçekleşmesi ve Livia'nın herhangi bir suçla itham edilmemesi sebebiyle, evliliklerinin *manussuz* olduğu düşünülmektedir ki bu dönemde *manussuz* evlilikler de yaygınlaşmaya başlamaktaydı.³⁷⁹ *Quaestor* olan Claudius Nero ile Livia arasında yaş farkı bulunmakla birlikte, bu normal karşılanmaktaydı. Livia'nın ilk kocasının da sosyal statüsü güçlüydü ki bu durum Roma'da zamanla kadınlar için önemli bir koşul hâline gelmiştir.³⁸⁰ Augustus, Livia ile İÖ 39 senesinin Ekim ayında nihayet nişanlanmış, İÖ 38 senesinin ocak ayında, Livia'nın doğum yapmasından hemen sonra evlenmiştir.³⁸¹ Bu dönem, Augustus'un Roma'yı ele geçirmesi ve Roma İmparatorluğu'nu kurma sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır.³⁸²

Augustus'un başlangıçta Livia ile evlenme kararı, politik alandaki stratejisinin bir sonucu olarak görülmektedir. Marcus Livius Drusus Claudianus ile Alfidia'nın kızları olan Livia, *Claudius* ailesine, yani Roma'nın en eski ve en prestijli, zengin *patrici* ailelerinden birine mensuptur.³⁸³ Onun aristokratik geçmişi, Augustus için hem siyasi bağlantılarını güçlendirme hem de kan bağıyla veya evlat edinme yoluyla çocuk sahibi olma konusunda muazzam bir seçenek olarak ortaya çıkmıştır. Bu

³⁷⁵ Suet. 2019, s. 124.

³⁷⁶ *Livia Augusta* (bkz. Suet. 2019, s. 153.)

³⁷⁷ Gönenç, 2010, s.101.

³⁷⁸ Suet. 2019, s. 123, 124.

³⁷⁹ Gönenç, 2010, s. 60, 62; Tamer, 2007, s. 74.

³⁸⁰ Suet. *Tib.* IV; Gönenç, 2010, s. 94, 106.

³⁸¹ Goldsworthy, 2020, s. 192.

³⁸² Anthony Barrett, *Livia: First Lady of Imperial Rome*, Yale University Press, New Haven CT., 2002, p. 189.

³⁸³ Sabahat Atlan, *Roma Tarihinin Ana Hatları Kısım I: Cumhuriyet Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 24.

evlilik, Augustus'un yeni kurulan imparatorluk yönetimini Roma'nın eski aristokratik sınıfıyla bütünleştirmesine yardımcı olmuştur.³⁸⁴

Genç ve cazibeli bir kadın olan Roma İmparatorluğu'nun ilk imparatoriçesi Livia, sadece bir imparatoriçe değil, keskin zekâsı sayesinde³⁸⁵ aynı zamanda Augustus'un en güvendiği danışmanlarından biri olmuştur. Augustus'un hükümeti boyunca, Livia'nın ona sağladığı danışmanlık ve destek, Roma'nın siyasi ve sosyal yaşantısında büyük bir etki yaratmıştır. İmparatoriçe, halkla ilişkilerde ve imparatorluğun genel yönetiminde Augustus'a yardımcı olmanın yanı sıra hastalığında dahi kocasına şefkat ile bakmış, birçok hayır işi ve kamu projesinde de aktif olarak rol almıştır.³⁸⁶ Her ne kadar bu evlilik stratejik bir doğaya sahip olsa da Augustus ve Livia arasındaki kişisel bağ da evliliklerinin uzun süreli ve başarılı olmasına katkıda bulunmuştur.

İmparatoriçe, Augustus'un çocuk sahibi olamadığı ilk eşi Scribonia'dan farklı olarak, Tiberius ve Drusus adlı iki oğula sahiptir. Tiberius, Augustus'un ölümünden sonra Roma İmparatoru olmuştur. Bu, Augustus'tan sonra da Roma sarayında etkisi devam eden Livia'nın, Augustus'un halef seçiminde önemli bir rol oynadığı göstermektedir.³⁸⁷ Augustus ve Livia'nın evliliği, Roma İmparatorluğu'nun başlangıcının ve bu dönemin siyasi dinamiklerinin anlaşılmasında merkezi bir öneme sahiptir. Bu evlilik, imparatorluk politikasının, bireysel kararların ve stratejik evliliklerin, Roma'nın tarihini nasıl şekillendirebileceğinin kusursuz bir örneğidir.

2.2.1.2. Augustus ile Livia Drusilla'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem

Antik Roma'da, politik stratejilerin, soylu ailelerin çıkarları doğrultusunda sıklıkla kullanılması alışılmış bir durumdu. Augustus ve Livia'nın evliliği, bu tür stratejik birleşmelerin Roma İmparatorluğu'nun geleceğini nasıl şekillendirebileceğinin açık bir göstergesidir. Augustus, o döneminin güçlü politik

³⁸⁴ Nadi Günal, "Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları", **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, (49), Doğu Yatı Yayınları, Ankara, 2009, s. 24.

³⁸⁵ Sonraki dönemlerde imparator olan torunu Caligula, Livia'ya *ulixes stolatus* (kadın giysisi giyen *Odysseus*) adını vermiştir. (Bkz. Barrett, 2002, s.11-24; Marleen Flory, "Abducta Neroni Uxor: The historiographic tradition on the marriage of Octavian and Livia", **Transactions of the American Philological Association** Vol.118, 1988, pp. 343-359.

³⁸⁶ Goldsworthy, 2020, s. 373; Burns, 2007, s.10.; Chris Scarre, **Chronicle of the Roman Emperors**, Thames and Hudson, London, 1995, p. 19.

³⁸⁷ Suet. *Aug.* LXIV; Richard Hawley and Barbara Levick, **Women in Antiquity**, Routledge, London, 2004, p. 178.

figürlerinden biriydi ve Roma'da istikrarın sağlanmasında büyük bir rol oynamıştı. Fakat Antonius gibi güçlü bir rakibi vardı ve Augustus'un ailesi, rakibi gibi soylu bir kökene sahip değildi.³⁸⁸ Bu evlilik, onun, Livia'nın gibi soylu ve güçlü bir aileyle birleşmesiyle iktidarını güvence altına alabilmesi, her iki ailenin de devamlılığını sağlaması ve Augustus'un yeni kurduğu imparatorluk yönetimini Roma'nın eski aristokratik sınıfıyla bütünleştirmesi için bir fırsat sunmuştur.³⁸⁹ Augustus'un kurduğu yeni rejim, önceki Roma Cumhuriyeti'nin sonlanacağını göstermekteydi. Bu ittifak, Augustus yönetimine eski Roma ailelerinin onayını ve desteğini getirmiş, bu da imparatorluğun istikrarına katkıda bulunmuştur.

Augustus, Livia'nın güzelliğinden ve ahlaki üstünlüğünden derinden etkilenmiştir. Gerçekten de imparatoriçe, zekâsı, etkisi ve güzelliğiyle tanınmaktaydı. Augustus için, Livia ile olan ilişkisi sadece bir eş olarak değil, aynı zamanda bir danışman ve müttefik olması açısından da önemlidir. Nitekim Livia, sadece bir imparatoriçe olarak değil, aynı zamanda Augustus'un en güvendiği danışmanlarından biri olarak da tanınmıştır. Livia'nın etkili ailesiyle kurulan bağlantılar Augustus'un hükümetinde kritik kararlar almasına yardımcı olmuştur.³⁹⁰ Evlilikleri boyunca, Livia'nın, Augustus'un kararları üzerinde büyük bir etkisi olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. Drusilla, politik arenada kendi ailesinin etkisini artırmak için evlilikte yeteneklerini kullanmıştır.³⁹¹

Livia'nın oğulları Tiberius ve Drusus, Augustus'un hükümetinde önemli roller üstlenmişlerdir. Annesinin zekâsı ve uyguladığı stratejik hamleler sayesinde Tiberius, Augustus'un varisi olmuştur. Livia'nın, Tiberius ve Drusus gibi önemli figürlerin annesi olması, *Iulio-Claudio* hanedanının gelecekteki siyasi gücünü etkilemiştir. Bu, imparatoriçenin evlilikten sonra da siyasi arenada etkili bir figür olarak kalmasını sağlamıştır.³⁹²

Livia'nın, Augustus'un kararları üzerindeki etkisi ve kendi ailesinin imparatorluk içindeki pozisyonunu güçlendirme çabaları, evliliğin politik ve sosyal arenada nasıl bir güç aracı olarak kullanılabileceğini açıkça ortaya koymaktadır. İmparatorluğun en üst seviyesinde ve iktidar mücadelelerinde dahi evlilik

³⁸⁸ Suet. *Aug.* II.

³⁸⁹ Öztürk, 2016, s. 506.

³⁹⁰ Valesianus, 2008, s. 116-119.

³⁹¹ Günel, 2009, s. 29.

³⁹² İplikçioğlu, 2007, s. 563.

müessesesinin nasıl bir role sahip olduğunu gösteren aydınlatıcı bir örnek teşkil eden bu ilişki, bireylerin kendi ailelerinin ve kişisel çıkarlarının yükselmesi için nasıl stratejik hareket edebileceğini ve bu hareketlerin tarihsel olayları nasıl şekillendirebileceğini de ortaya koymaktadır.

2.2.1.3. Augustus ile Livia Drusilla'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları

Augustus, Roma'nın ahlaki değerlerini yeniden canlandırma politikasına büyük önem vermektedir ve Livia, bu konuda onun için mükemmel bir partnerdi. O, döneminin ahlaki değerlerine uygun bir şekilde yaşayan, saygın ve onurlu bir kadın olarak bilinmekteydi. Çünkü Cumhuriyet döneminin kaotik ortamı, Roma ailesinin dinamiklerine de yansımış; savaşa giden askerlerin mal varlıklarının karılarının sorumluluğuna bırakılması, kadınlara özgürce gönül eğlendirebilecekleri bir ortam hazırladığından, vatandaşlık görevi olarak görülecek kadar önem atfedilen evlilik, kişilerin şahsi kararlarına bağlı hâle gelmiştir.³⁹³

Livia'nın az sayıda erkek akrabası bulunması ve babasının da hayatta olmaması sebebiyle eski kocası Claudius Nero, ona babasının yerine eşlik etmek amacıyla düğüne katılmıştı. Bu durum, dönemin koşullarına göre büyük olay olmuş ve yadırganmıştır. Bu tür seramonilerde soylu kadınlara *deliciaelerin*³⁹⁴ eşlik etmesi meşhurdu fakat aristokrat kesim bu durumla alay edilerek kaba ve iğneleyici söylemlerde bulunmuştur.³⁹⁵

Yine de bu evlilik, Augustus'un halka, ideal Roma ailesinin modeli olarak sunulabilecek bir imaj oluşturma hedefine katkıda bulunmuştur. Augustus ve Livia'nın evliliği, aile değerlerini ve sadakati teşvik eden bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Augustus, Roma'nın ahlaki değerlerini yeniden canlandırmak için *Lex Iulia de Maritantis Ordinibus*, *Lex Iulia de Aldulteriis Coercendis*³⁹⁶ gibi evlenme,

³⁹³ Berkowitz, 2013, s. 103,108; Tamer, 2007, s. 77-79; Gönenç, 2010, s. 132,133.

³⁹⁴ Vücudunun yarısında kıyafet olan köleler.

³⁹⁵ Cass. Dio. XLVIII. 313; Iuv. II. 116, 117, 121.

³⁹⁶ Augustus zamanında çıkarılan ve bilhassa, çeşitli sınıflardan kimselerin işlediği zina suçunu cezalandıran kanun. *Adulterium* "zina" ve *stuprum* "iffetsizlik, sefahat". (Bkz. Alova, 2013, s. 19, 570.) suçunu işleyen kadın ve erkek, bir *accusatio publica* (Bir kamu suçunu, herhangi bir Roma vatandaşının takip edebilmesi. Bkz. Umur, 1983, s. 2.) ile takip edilebilir; koca zina işleyen karısını boşamazsa *accusatio publica lenocinii* (Zina işleyen karısını boşamayan kocaya karşı açılan dava. Bkz. Umur, 1983, s.2) ile takip edilirdi. Kadın için hapis cezasını öngörmekteydi. (Bkz. Umur, 1983, s. 119.)

zina ve tecavüz konularını düzenleyen yasalar getirmiş, çeşitli reformlar yapmış ve bu evlilik, reformların sembolü olarak gösterilmiştir.³⁹⁷

İmparatoriçenin etkisi, Augustus dönemindeki politikalarda ve kararlarda belirgin konumdadır. Ayrıca, Roma kültüründe kadınların nasıl temsil edildiği ve algılandığı üzerinde de etkili olmuştur. Livia'nın yansıttığı kadın imajı, Roma'da kadının idealize edilmiş bir figür olarak görülmesine katkıda bulunmuştur. Onun kültürel etkisi, Augustus döneminde ve sonrasında da devam etmiştir. O, Roma *matronaları*³⁹⁸ için bir model hâline gelmiş, portreleri ve heykelleri, Roma'nın dört bir yanında yer almış, adına sikkeler basılmış, bu da onun ideal kadın ve eş imajını pekiştirmiştir.³⁹⁹ Fakat Augustus'un, Livia'nın Demeter, Hera gibi tanrıçalar ile özdeşleştirilerek ikonik bir simge hâline gelmesinin kendi hükümdarlığını gölgeleyeceğini düşündüğü varsayıldığından, imparator karısına verdiği ünvanlara ve güce kız kardeşi Octavia'yı da ortak ederek bu güce karısının tek başına sahip olmasını engellemek istemiştir.⁴⁰⁰

Augustus ile Livia'nın evliliği hem tarihi hem de kültürel sonuçlarıyla Roma İmparatorluğu'nun siyasi ve sosyal dokusunu şekillendirmiştir. Aynı zamanda, siyasi evliliklerin Roma tarihinde ve kültüründe ne kadar önemli olabileceğini gösteren bir örnektir.

2.2.2. Nero ile Poppaea Sabina'nın Evliliği

2.2.2.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı

Nero, İS 54-68 yılları arasında hüküm süren *Iulio-Claudio* hanedanının son imparatorudur. Tarihi kaynaklar Nero'yu karakteristik olarak, zalim kişiliği, despotik eğilimleri, sanata olan ilgisi ve başkent Roma'nın büyük bir kısmının yandığı büyük yangına tepkisiyle tanımlamaktadır. Dolayısıyla Roma kültürü ve sanatının gelişimine katkıda bulunsada Nero'nun hükümeti; annesi Agrippina'nın ölümü, ünlü sanatçı ve sporcu olarak katıldığı kamusal etkinlikler ve özellikle Roma yangını gibi

³⁹⁷ Gönenç, 2010, s. 132,133; Burns, 2007, s. 8; Bauman, 2003, s. 56; Buse Aksaray, **Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fiil Ehliyeti**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 93,95.

³⁹⁸ Evli kadın, hanımefendi. (Bkz. Alover, 2013, s. 361.)

³⁹⁹ Cass. Dio. XLVIII. 383; Pli. *Nat.* XV. VL.; Michael Gagarin, **The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome**, Oxford University Press, 2010, s.269.

⁴⁰⁰ Burns, 2007, s. 9; Ergene, 1998, s. 85, 86.

bir dizi skandalla lekelenmiştir. Roma yangınından sonra Hristiyanları suçlayarak onlara zulmetmesi, onun yönetiminin en karanlık dönemlerinden birini işaret etmektedir.⁴⁰¹ Ancak, bu kaotik figürün Roma İmparatorluğu üzerindeki etkisi, genellikle skandalların gölgesinde kalmaktadır. Nero, Roma tarihinin en tartışmalı imparatorlarından biri olarak kabul edilmektedir.⁴⁰² Nero'nun mirası, yönetimindeki hataların ve başarıların dengeli bir değerlendirmesini gerektirir. Bu çalışma, Nero'nun yönetiminin, politikalarının ve mirasının daha dengeli bir değerlendirmesini sunmayı amaçlamaktadır.

Nero'nun yönetimi, özellikle ilk yıllarında, aynı zamanda danışmanı ve öğretmeni olan *senator* Annaeus Seneca'nın etkisi altında geçmiştir. Bu dönemde imparatorluk, görece barışçıl ve istikrarlı bir dönem yaşamıştır. Ancak, Nero'nun kişisel ilgi alanlarının politik kararları üzerindeki etkisi artıkça, yönetimi daha otokratik bir doğa kazanmış ve eline fırsat geçtiği anlarda kötü doğasını açığa çıkarmaktan çekinmemiştir.⁴⁰³ Bir Roma imparatorunun sahip olması gereken özelliklerinden uzaklaşarak, Roma'da hoş karşılanmayan Hellen kültürüne karşı saplantılı bir ilgi duymuştur. Araba yarışları, binicilik, atletizm gibi alanlara ilgi duymuş ve bunlarla alakalı sık sık yarışmalar düzenlemiştir.⁴⁰⁴ Roma'da yayılcı politika izlenmesi açısından askeri eğitime fazlasıyla önem verilmiştir. Hellen tarzı yarışmaların bu düşünceye ters düşmesi sebebiyle hoş karşılanmamış, devlet politikası ve geleneksel yapısıyla ters düştüğünden Nero'nun bu konudaki inatçı tavrı, onun iktidarı açısından kötü bir itibar bırakmıştır.⁴⁰⁵

Nero'nun yönetimi sırasında gerçekleşen bir dizi ayaklanma ve isyan, imparatorluğun genel istikrarını tehdit etmiş, onun otokratik yönetimi de senatonun ve aristokrasinin rahatsızlığını artırmıştır. Nero'nun intiharı, *Iulio-Claudio* hanedanının sonunu getirmiş ve imparatorluğu “Dört İmparator Yılı” olarak bilinen kaotik bir döneme sürüklemiştir.

Nero, kendisini evlat edinen babası Claudius'un ve öz babası Domitius'un anısını yüceltmiş, halk karşısına çoğunlukla annesiyle birlikte çıkıp onu da

⁴⁰¹ Suet. 2019, s. 297, 229; Ahmet Refik Altınay, **Bizans İmparatorçeleri**, (Çev. Muammer Yılmaz), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2011, s. 104; Mitchell, 2020, s. 305.

⁴⁰² İplikçioğlu, 2007, s. 549.

⁴⁰³ Suet. 2019, s. 297; Altınay, 2011, s. 104.

⁴⁰⁴ Suet. Nero. 12.3; Tac. *Ann.* 14.20; Cass. Dio. 61.21.

⁴⁰⁵ Cass. Dio. 63.9.1-2; Sigrid Mratschek, “Nero the Imperial Misfit: Philhellenism in a Rich Man's World”, (Transl. E. Buckley & M. T. Dinter), **A Companion to the Neronian Age**, Wiley-Blackwell, Malden, 2013, p.47.

onurlandırmıştır. Nero, annesi Agrippina'nın etkisi altında genç yaşta tahta çıkmıştır. Agrippina, oğlunun imparator olmasını sağlamak için birçok entrikaya başvurmuştur. Annesini başlangıçta kamu ve özel işlerinin yönetimine dahil eden Nero, daha sonra onu sarayından uzak tutmuş, ona karşı saygısını yitirmiş ve nihayetinde de onu öldürtmek için birçok girişimde bulunmuştur.⁴⁰⁶ Agrippina'nın İS 55 senesine kadar oğlu üzerindeki tesiri devam etmiştir. Lakin Nero'nun, Claudia Acte isimli azatlı bir kadınla ilişki yaşaması annesiyle aralarında fikir ayrılığına sebep olmuş ve ilişkileri bozulmuştur. Agrippina'dan kurtulmak isteyen kişiler, imparatorun, annesiniyle olan sorunlarını fırsat bilerek çeşitli suçlamalarda bulunmuşlardır.⁴⁰⁷ Nero'nun halası Lepida'nın planlamasıyla Agrippina'nın zina suçu işlediği ve aşığıyla beraber tahtı ele geçirmeye çalıştığı yönünde iddialarda bulunuldu. Bundan sonraki süreçte oğlu ile arası tamamen bozulan Agrippina bu suçlamalardan aklansada, anne-oğul arasındaki ilişki düzelmemiştir.⁴⁰⁸ Agrippina'nın zedelenen imajını düzeltmek ve yönetimdeki gücünü geri kazanmak için oğlu ile ensest ilişkide bulunduğu iddia edilmiştir.⁴⁰⁹ Nero'nun, Poppaea Sabina ile olan birlikteliğinin ardından annesiyle ilişkisinin daha kötüye gittiği, Agrippina'nın ölümünün Poppaea'nın Nero'yu kışkırtması sonucu gerçekleştiği bilinmektedir.⁴¹⁰

Başlangıçta, Nero'nun ilk eşi, *quaestor* olan Claudius'un kızı Claudia Octavia, ona politik bir avantaj sağlamıştır. Fakat Nero, Octavia'ya iffetsizlik suçu ile iftira atmaya kalkışmış, onu boğdurtmayı denemiş ve tüm bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlanınca da ondan, kısır olduğu gerekçesiyle boşanmıştır. Octavia ile olan ilişkisinden zamanla sıkılan Nero, daha bağımsız bir hükümet arayışı içine girmiş ve bu bağımsızlık için kendisine yeni bir fırsat sunan Poppaea Sabina ile Octavia'dan boşanmasından on iki gün sonra evlenmiştir.⁴¹¹ Sabina'nın aristokrat kökenleri ve etkili ailesi, Nero'ya Agrippina'nın kontrolünden uzaklaşma fırsatı vermiştir. İlk evliliğini atlı sınıfına mensup Otho ile yapan Sabina, Nero'nun dikkatini çekmiş ve bu da onların ilerleyen dönemlerdeki ilişkilerinin temelini

⁴⁰⁶ Suet. 298.315.

⁴⁰⁷ Miriam T. Griffin, **Nero The End of A Dynasty**, Routledge-Taylor and Francis Group, New York, 2001, p.38,39; Jacob Abbott, **History of Nero**, Harper & Brothers, Warsaw, 2018, p.172; Joseph McCabe, **The Empresses of Rome**, Henry Holt and Company, New York, 1911, p.105,106.

⁴⁰⁸ Abbott, 2018, p.176,177; McCabe, 1911, p.69; Bauman, 2003, p.197; Burns, 2007, p.76.

⁴⁰⁹ Tac. *Ann.* XIV. 2. Ayrıca antik kaynaklarda bu olayla ilgili, Nero'nun, annesine çok benzeyen bir cariyesi olduğu ve onunla birlikteliğinde annesinden bahsetmesi sebebiyle bu söylentilerin ortaya çıktığından da bahsedilmektedir. (Bkz. Cass. Dio. LXI. 11. 3-4; Suet. *Ner.* XXVIII.)

⁴¹⁰ Bauman, 2003, p.202; McCabe, 2001, p.70; Jorgen Malitz, **Nero**, Verlag C. H. Beck, München, 1999, p.35.

⁴¹¹ Suet. 2019, s. 317.

atmıştır. Suetonius, Neron'un Sabina'ya karşı yoğun bir sevgi duyduğunu fakat araba yarışı izlediği bir gün eve geç döndüğü gerekçesiyle tartışmalarının ardından imparatorun, karısını bir tekme darbesiyle öldürdüğünü belirtmiştir. Nero, Sabina'nın ölümünden sonra, iki defa *consul* olmuş ve zafer töreni de kutlamış olan Taurus'un soyundan Statilia Messalina ile evlenmiştir.⁴¹²

Sabina, Roma sosyetesinde tanınan ve etkili bir figürdür. Birçok kaynak, onun büyük bir politik hırsla sahip olduğunu ve imparatoriçe olma isteğini saklamadığını belirtmektedir. Sabina güzelliği ve zekâsı ile Nero'yu etkileyerek onunla evlenmeyi başarmış, bu da ona Roma İmparatorluğu'nun en yüksek makamında yer alma şansı vermiştir.⁴¹³

2.2.2.2. Nero ile Poppaea Sabina'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem

Nero ve Poppaea'nın ilk karşılaşmaları, ikisinin de mevcut eşleriyle evli oldukları bir dönemde gerçekleşmiştir. Poppaea, zengin ve etkili bir aileden gelmekteydi ve onun sosyal ve politik konumunu güçlendirmesine olanak sağlayan ilk eşi Rufrius Crispinus'a rağmen imparatorlukta daha yüksek bir mevkiye sahip olma arzusundaydı. Kaldı ki Nero'yu ilk eşi Octavia'dan ayırmak için komplolar organize ettiği de bilinmektedir.⁴¹⁴ Nero'nun ilk karısı Claudia Octavia, İmparator Claudius'un kızıydı. Bu evlilik, Nero'nun iktidarını güçlendirmek için stratejik bir ittifak olarak düşünülmüştü.⁴¹⁵ Ancak Nero, Poppaea Sabina'ya âşık olunca, bu evliliği sonlandırmaya karar vermiştir. Nitekim Sabina, Nero'yu Octavia'dan boşanmaya ve ardından onu ölüme mahkûm etmeye ikna etmiştir.⁴¹⁶ Bu, Poppaea'nın Nero üzerindeki etkisini ve manipülatif yeteneklerini göstermektedir. Sabina, Nero'nun dikkatini çekmek ve onunla evlenmek için annesi Agrippina ile rekabet etmiş ve Agrippina'nın, Nero'nun üzerindeki etkisini zayıflatmayı amaçlamıştı. Bu süreçte Agrippina'nın ölümüne neden olan olayları tetiklemiş olabileceği de düşünülmektedir.⁴¹⁷ Bu evlilik, Roma aristokrasisi ve halkı arasında tartışmalara neden olmuştur.

⁴¹² Suet. 2019, s. 317.

⁴¹³ Buse Aksaray, **Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fııl Ehliyeti**, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 47.

⁴¹⁴ Cass. Dio. LXII. 105. Tac. *Ann.* XIV. LX.

⁴¹⁵ Cass. Dio. LXI. 17-19. Tac. *Ann.* XII. LVIII. M. and B. Lightman, 2008, s.238.

⁴¹⁶ Cass. Dio. LXII. 105. Tac. *Ann.* XIV. LX. Öztürk, 2016, s. 455.

⁴¹⁷ M. and B. Lightman, 2008, s.1.

Nero ve Poppaea'nın evliliği, iktidarın ne kadar karmaşık bir oyun alanı olduğunu ve evliliklerin, imparatorlukta yükselebilmek için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Öte yandan Poppaea'nın aristokratik kökenleri ve ailesinin politik bağlantıları, Nero'nun *senatoda* daha fazla destek bulmasına yardımcı olmuştur. Bu, özellikle Nero'nun zaten baskı altında olduğu bir dönemde onun için önemli bir destektir. Poppaea'nın Nero ile olan ilişkisi, onun sosyal ve politik statüsünü büyük ölçüde artırmış, Poppaea'nın Roma aristokrasisindeki konumu ile Nero'nun halk nezdindeki popülaritesini pekiştirmiştir.⁴¹⁸ Evliliklerinin ardından Poppaea, Nero'nun yanında, imparatoru yönlendiren önemli bir karakter olarak oynamıştır. Poppaea ile olan evliliği, Nero'nun hükümetindeki bazı değişikliklere de yol açmıştır. Nero, Poppaea'nın etkisi altında, *senato* ile olan ilişkilerinde daha sert bir tavır takınmıştır. Onun teşvikiyle, Nero birçok politik rakibini öldürmüş ve bazı dinî değişiklikleri desteklemiştir.⁴¹⁹

İmparatoriçenin, İS 63 senesinde kızının İS 65 senesinde de hamileliğinin düşük ile sonlanması neticesinde, Nero'nun varisi olmadığından devam edememiştir.⁴²⁰ Varis sağlayamamasına ve kötü şöhretine rağmen imparatoriçe, Roma İmparatorluğu'nun en güçlü kadın figürlerinden biri olmuştur. Poppaea'nın, dönemin sikkeleri üzerinde İmparator Nero ile birlikte profillerinin karşılıklı olarak tasvir edilmesi (**EK 1**) bu anlamda ilgi çekicidir. Çalışmamızın birinci bölümünde konu edindiğimiz üzere Roma kadınının, idari olarak resmi manada bir yetkisi olmamasına rağmen, Denizli'de bulunan Claudio Laodiceia (Laodikeia) antik şehrindeki kazı çalışmalarında ele geçirilen sikkelerden birinde (**EK 2**), İmparatoriçe Poppaea, boyna kadar yer verilmiş diğer tasvirlerinin aksine boydan bir tasviri yapılarak tahta oturur vaziyette yer almıştır.⁴²¹ Poppaea Sabina yine bir sikkede İmparator Nero ile yan yana yer ve ayakta alacak şekilde tasvir edilmiştir (**EK 3**). Bu durum hem Nero'nun karısına olan tutkusunu ve onun etkisi altında kaldığını ispatlamakta hem de imparatoriçenin siyasi gücünü gözler önüne sermektedir.

⁴¹⁸ Valesianus, 2008, s.90.

⁴¹⁹ Ferrero, 2016, p.179-181.

⁴²⁰ Ferrero, 2016, p.331; Barrett, 2005, p.194,195.

⁴²¹ Hatice Palaz Erdemir, "Claudio Laodiceia (Laodiceia Combusta)'dan Ele Geçen Bazı Antik Sikkeler Üzerine Bir Değerlendirme", **Tarih-Kültür-Sanat-Turizm ve Tarım Açısından Uluslararası Sarayönü Sempozyumu**, Konya, 2014, s.51,52.

Evlilikleri Poppaea'nın ani ölümü ile sona ermiş ve bu durum, Nero üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Ölümünün nedeni kesin olarak bilinmesede, bazı kaynaklar Nero'nun, Poppaea'yı öfkesi sırasında öldürdüğünü iddia etmektedir.⁴²²

2.2.2.3. Nero ile Poppaea Sabina'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları

Poppaea, Yahudi kültürüne derin saygı duyan biri olarak bilinmekteydi. Bu durum, Nero'nun yönetimi sırasında Yahudilikle ilgili bazı politikaların oluşumuna etki etmiştir. Poppaea, özellikle doğu bölgelerindeki Yahudilere karşı gösterilen toleransın artırılması ve bu bölgelerdeki Roma yönetiminin sıkılaştırılması konularında Nero'ya baskı yapmıştır. Bu, dönemin politik dengeleri ve Yahudilerin Roma yönetimi altındaki konumunu doğrudan etkileyen bir durumdur.⁴²³ Anlatılana göre, Nero'nun, bu konuda kendisini desteklemesini sağlayan imparatoriçe, birçok Yahudi kökenli rahibin kurtulmasını sağlamıştır.⁴²⁴ Kudüs'te bulunan bir Yahudi tapınağının duvarının sökülmesine engel olmak amacıyla kocasını ikna etmesi sebebiyle de yine Yahudi kökenli yazarların kaleme aldığı bazı kaynaklarda Poppaea'dan muazzam bir kadın olduğu yönünde övgüyle bahsedilmektedir.⁴²⁵

Poppaea'nın hükümetteki etkisi, Roma'nın kültürel yaşamında da kendini göstermiş ve Sabina, ihtişamın bir sembolü hâline gelmiştir. Bu, Nero döneminde sanat ve mimaride görülen büyük ölçekli projelerde, saray entrikalarında ve dönemin genelinde üst sınıfın yaşam tarzında da belirgin olarak görülmektedir. İlk karısı Octavia'nın ölüm yıldönümünde vefat eden Neron'un ardından Roma sokakları, halkın sevinç gösterisine şahit olmuştur.⁴²⁶

⁴²² Suet. *Nero*. XXXV. Cass. Dio. LXII. 35.

⁴²³ Öztürk, 2016, s. 488.

⁴²⁴ Iosephus, *The Life Against Apion*, (Transl. H. St. J. Thackeray), Harvard University Press, Cambridge, 1926, (Loeb 186), Vit. 3.

⁴²⁵ Iosephus, *Jewish Antiquities*, (Transl. Ralph Marcus), Harvard University Press, London, 1957, (Loeb), XX. 195.

⁴²⁶ Suet. 2019, s. 331.

2.2.3. Gallienus ile Iulia Cornelia Salonina'nın Evliliği

2.2.3.1. Evliliğin Tarihi Arka Planı

Publius Licinius Egnatius Gallienus, genellikle Gallienus olarak bilinmektedir, Roma İmparatorluğu'nun III. yüzyılında, İS 253-268 yılları arasında hüküm sürmüş bir imparatorudur. "İmparatorluk Krizi" olarak bilinen bu dönem, Roma İmparatorluğu'nun tarihsel değişimlerinin ve zorluklarının bir yansımasıdır. Gallienus'un yönetimi, bu krizin üstesinden gelme çabaları ve imparatorluğun yönetimindeki reformlarla anılır.⁴²⁷

Gallienus, İS 218 yılında doğmuş olup, İS 253 yılında babası Valerianus ile birlikte ortak imparator olarak taç giymiştir. Dış tehditler arasında hem Germen kabilelerinin hem de Sasani Pers İmparatorluğu'nun saldırıları yer almaktadır. Pers istilaları, Got baskınları ve iç isyanlar gibi çok yönlü tehditlerle mücadele etmek zorunda kaldığından imparatorluğun bu dönemde maruz kaldığı benzer tehditler, hükümetin ve aristokrasinin yapılanmasında birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. Gallienus, imparatorluğun savunma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla askeri reformlar gerçekleştirmiştir.⁴²⁸ Gallienus'un hakimiyet dönemi, Roma İmparatorluğu'nun III. yüzyılın kriz döneminde nasıl ayakta kaldığını anlamak için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Onun yönetimindeki reformlar, askeri yenilikler ve dini hoşgörü politikaları, bu dönemin karakteristik özelliklerindendir. Ayrıca imparator şiir, sanat, edebiyat, felsefe gibi alanlara ilgi duyduğundan edebi kişiliğiyle de öne çıkmaktadır.⁴²⁹

Gallienus, dini hoşgörüyü teşvik etmiş, pozitif kişiliğe sahip olarak tanımlanmıştır. Özellikle Hristiyanlara yönelik zulümleri sona erdirmiş ve bu grup üzerindeki baskıları hafifletmiştir.⁴³⁰ Bunun yanında imparatorun, genel olarak baskıcı ve zor bir karakter olarak yansıtılması, onun yönetiminin Roma İmparatorluğu'nun kötü kaderini temsil ettiği şeklinde değerlendirilmesi⁴³¹

⁴²⁷ Valesianus, 2008, s. 126-130.

⁴²⁸ Günel, 2009, s. 65; Wolfgang Kuhoff, **Herrschaft und Reichskrise die Regierungszeit der Römischen Kaiser Valerianus und Gallienus (253-268 n. Chr.)**, Studienverlag Brockmeyer, Bochum, 1979, s. 12,13.

⁴²⁹ Scarre, 1995, p. 174, 175.

⁴³⁰ Kuhoff, 1979, s.68.

⁴³¹ His. Aug. Gal. XVI.; L. S. B. MacCoull, "Two New Third-Century Imperial Portraits in the Ny Carlsberg Glyptothek", **Berytus 17**, Copenhagen, 1967-1968, p. 69; Kuhoff, 1979, p.68.

Gallienus'un tasvirini konusunda kaynakların ortak bir belirlilikte buluşamadığını göstermektedir.

Germen şefi Attolus'un kızı olan Pipa ile ilişkisi olduğundan bahsedilen⁴³² Gallienus'un Salonina ile evliliği, Roma'nın bu dönemde yaşadığı krizlere karşı bir ittifak kurma stratejisinin parçasını oluşturmaktadır. Iulia Cornelia Salonina'nın, aristokratik ve belki de hükümdariyet soyuna sahip olduğuna dair bazı kanıtlar bulunmaktadır. Ancak kesin kökenleri konusunda tam bir uzlaşşı sağlanamamıştır.⁴³³ Onun, Gallienus ile olan evliliği, bu karışık dönemde Roma'nın siyasi sahnesinde önemli bir role sahiptir. Salonina'nın asil bir aileden gelmesi, Gallienus'un yönetimine daha geniş bir destek sağlayabilmişti. Salonina'nın, hükümette ne kadar aktif bir rol oynadığına dair kesin bilgiler mevcut olmamakla birlikte Roma tarihinde birçok imparatoriçenin, eşlerinin yanında önemli bir danışman olarak yer aldığı bilinmektedir. Salonina'nın da benzer bir rol oynadığına dair spekülasyonlar bulunmaktadır.⁴³⁴

2.2.3.2. Gallienus ile Iulia Cornelia Salonina'nın Evliliklerindeki Strateji ve Önem

Gallienus'un Iulia Cornelia Salonina ile evliliği, aristokratik ailelerin Roma siyasetindeki rolünün ve etkisinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu tür evlilikler, genellikle politik avantajlar ve hanedanlar arası bağlantıları güçlendirmek amacıyla gerçekleşmiştir. İmparatorluğa tehdit arz eden durumlara karşı bir cephe oluşturarak, politik ve askeri stratejilerin şekillendirilmesinde kritik bir rol oynayan bu birliktelik, imparatorluğun doğusundaki illerin Gallienus hükümetine olan bağlılığını artırmıştır. Salonina'nın ailesi ve bağlantıları, Gallienus'un doğudaki tehditlere karşı daha etkili bir savunma ve yönetim stratejisi geliştirmesine yardımcı olmuştur.⁴³⁵ Salonina'nın hükümette aktif bir rol alıp almadığı konusunda kesin bilgiler eksiktir. Ancak, bazı kaynaklarda onun Gallienus'un kararlarında

⁴³² David Armstrong, "Gallienus in Athens", 264, *ZPE* 70, 1987, p. 237.

⁴³³ MacCoull, 1967-1968, p. 66.

⁴³⁴ Scarre, 1995, p.174; Gervase Matthew, "The Character of the Gallienic Renaissance", *JRS* 33, 1943, p. 65,66.

⁴³⁵ Brown, 2000, s. 127.

danışmanlık yaptığına dair ipuçları bulunmaktadır.⁴³⁶ Bu evlilik, karmaşık bir dönemin ortasında stabilite ve güç arayışının bir yansıması olarak görülmektedir.

Gallienus ve Salonina'nın üç oğlu vardı ve oğullarının varlığı, Gallienus hükümetinin ve soyunun Roma İmparatorluğu üzerindeki etkisini sürdürmesi için stratejik bir öneme sahipti.⁴³⁷ Bazı kaynaklarda imparatorun, karısına büyük bir aşkla bağlı olduğuna da yer verilmiştir.⁴³⁸

2.2.3.3. Gallienus ile Iulia Cornelia Salonina'nın Evliliklerinin Tarihi ve Kültürel Sonuçları

Iulia Cornelia Salonina'nın bilinen dindarlığı, evliliğin bir diğer boyutunu oluşturmaktadır. Salonina'nın, bu dini hareketlilikte ne kadar etkili olduğuna dair kesin bilgiler mevcut değilse de imparatoriçenin Bithynia kökenli olmasının da etkisiyle tanrıça Cybele'nin rahibeleri arasında yer aldığına dair bazı kanıtlar bulunmaktadır.⁴³⁹ Bu durumun, Gallienus'un karısından etkilenerek felsefe ve sanat alanlarıyla alakadar olmasına zemin hazırladığı da düşünülmektedir.⁴⁴⁰ Aynı zamanda imparatoriçenin Hellen kültürüne ve düşünüş tarzına ilgi duyduğu bilinmektedir.⁴⁴¹ Karısından kültürel anlamda etkilendiği varsayıldığında Gallienus, Hellenistik dönemi yeniden canlandırmaya çalışarak özellikle yönetiminin son safhalarında bu anlamda farklı yaklaşımlarda bulunmuştur.⁴⁴² Bu sebeple, genel düşünce Roma'nın gelenekçi yapısının bu dönemde değişim gösterdiği yönünde olmuştur.

Öte yandan Gallienus, kültürel olarak Augustus'u örnek aldığı bir yaklaşımda bulunmuş ve bunu siyaseten bir araç olarak da kullanmıştır. Ek olarak Salonina'da, Augustus'un karısı Livia'yı model almıştır.⁴⁴³

⁴³⁶ Scarre, 1995, p. 174; Matthew, 1943, p. 65,66.

⁴³⁷ Öztürk, 2016, s. 525.

⁴³⁸ Scarre, 1995, p. 174.

⁴³⁹ McCoul, 1967-1968, p. 76.

⁴⁴⁰ McCoul, 1967-1968, p. 76.

⁴⁴¹ Armstrong, 1987, p. 241.; Andreas Alföldi, "Die voersschafen der Pannonier in Römmerreiche und die reaktion des Hellenismus unter Gallienus", **Fünfundzwanzig Jahre Römisch-Germanisches Komission**, 1930, s.21.

⁴⁴² McCoul, 1967-1968, p. 76.

⁴⁴³ Augustus ve Livia'nın model alınmasının dönemin sikkelerine yansıması için bkz. J. D. Breckendridge, "Roman Imperial Portaiture from Augustus to Gallienus", **ANWR** 12 2, 1981, p. 507.

Gallienus'un halk arasında dini hoşgörü ve kozmopolit bir Roma İmparatorluğu imajını teşvik etmek amacıyla böyle bir evlilik yapmış olabileceği de düşünülebilir. Bu dönemde, Roma'da farklı kültürlerin ve inançların yükselişi gözlemlenmekteydi. Salonina'nın, hükümetin dinle olan ilişkisini etkileyebilmiş olduğu, onun etkisi altında bazı dini değişikliklerin meydana gelmiş olabileceği düşünülmektedir. Gallienus ve Salonina, Plotinus'un düşünce tarzına ilgi duymuş ve filozofa karşı ayrıcalıklı bir tutum içinde olmuşlardır.⁴⁴⁴ Bu durumun bir yansıması olarak Gallienus döneminde, aristokratik kadınların sosyal ve politik yaşamda daha aktif roller üstlenmeye başladığı görülmektedir.⁴⁴⁵

İmparatoriçe'ye namuslu, verimli, doğurgan gibi olumlu tanımlamalarla dönemin sikkelerinde yer verilmeside⁴⁴⁶, Salonina'nın halk nezdindeki imajının ne şekilde oluşturulmak istendiğini açıklamaktadır.

Bu evlilik, dönemin kültürel ve sosyal normlarını yansıtmaktadır. Ayrıca, Salonina'nın imparatorlukta aktif rol alması, Roma'da kadınların siyasi arenada nasıl etkili olabileceğine dair bir örnek teşkil etmiştir. Bu, III. yüzyılın karmaşık siyasi ortamında, evliliklerin sadece siyasi iş birliklerini değil, aynı zamanda bireyler arasındaki gerçek ortaklıkları da yansıttığını göstermektedir. Hem tarihsel hem de kültürel sonuçlarıyla, o dönemin sosyo-politik ve kültürel manzarasında belirgin bir yer tutan bu evliliğin ve bu evlilikten kaynaklanan etkileşimlerin, dönemin Roma İmparatorluğu üzerindeki etkilerini anlamak, o dönemi daha iyi değerlendirmek için kritik bir öneme sahiptir.

⁴⁴⁴ Kuhoff, 1979, p. 17; Bowman vd., 2008, p. 525.

⁴⁴⁵ Öztürk, 2016, s. 614.

⁴⁴⁶ J. D. Breckenridge, **Likeness: A Conceptual History of ancient Portraiture**, Northwestern University Press, Evanston, 1968, p. 205.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Roma İmparatorluğu, antik dünyanın en etkileyici ve geniş imparatorluklarından biri olarak tarihe damgasını vurmuştur. Her ne kadar imparatorların soyu uzun süre iktidarda kalsa da Roma İmparatorluğu'nun yüzyıllar süren istikrarını koruyabilmesinin ana sebeplerinden biri, imparatorluğun topraklarının ve yönetiminin belli bir hanedanın mirasına dayalı, onun mutlak hâkimiyeti altında olması yargısının değişkenlik göstermesidir. Augustus döneminde yapılan reformlar ile yönetim tek kişi vasıtasıyla sağlanmış ve bu durum, Diocletianus Dönemi'ne kadar devam etmişse de tek bir hanedana bağlı kalınmaması, *Iulio-Claudian* Sülalesi'nden sonra *Flavianus* Hanedanı'nın yönetime geçmesi örneğinde olduğu gibi farklı sülalelerin de yönetimde yer alması, İmparatorluğun asırlar boyu varlığını sürdürmesini sağlamıştır. Böylece yönetimde bulunan sülalenin yok olması, imparatorluğun varlığını sürdürmesine engel olamamıştır. İmparatorluk, farklı hanedanlar veya askeri birimler tarafından belirlenen *augustus*lar eliyle idare edilerek hem iç hem dış politikada dinamizmini korumuştur. Bu *augustus*ların yürüttüğü diplomatik faaliyetler, imparatorluğun egemenlik alanının genişlemesine önemli katkıda bulunmuştur. Bahsi geçen diplomatik faaliyetlerden en önemlisi olarak öne çıkan ve çalışmamıza konu olan siyasi evlilikler ise Roma'nın sosyo-politik yapısında ve diplomasisinde kritik bir rol oynamıştır.

Bu çalışmanın ana odak noktası olan İÖ 27-İS 305 yılları arasındaki dönem, siyasi evliliklerin en yoğun şekilde gözlendiği ve stratejik olarak kullanıldığı bir zaman dilimidir. Siyasi evlilikler, Roma aristokrasisinin elinde önemli bir araç olarak yer alırken, imparatorlukta güç dengelerinin oluşturulması, soy bağına dayanan müttefikliklerin kurulması, savaşmadan toprak kazançları elde edilmesi, rakip hanedanlarla barış sağlanması ve diplomatik ilişkilerin sürdürülmesi gibi sebeplerle çoğu Roma İmparatoru tarafından kullanılmıştır. İmparatorların politik çıkarlar amacıyla evlenmesi de zaman içerisinde bir gelenek hâlini almıştır. Ayrıca, bu evlilikler sayesinde Roma aristokrasisi arasında sosyal bağlar pekiştirilmiş, imparatorluk genelinde birlik ve dayanışma duygusu artırılmıştır. *Augustus*lar, belirttiğimiz nedenlerle, yönetsel kapasitelerini genişletmek amacıyla bir *caesar* atamayı stratejik bir zorunluluk olarak görmüşlerdir. Ancak bu atamanın getireceği olası isyan riski, *augustus*ları temkinli bir yaklaşım sergilemeye sevk etmiştir. Bu

riski en aza indirmek adına, atadıkları *caesar* ile akrabalık bağları kurmayı tercih etmişlerdir. Ancak, *augustus*ların siyasi evlilikleri bu bağları kurma amacıyla sınırlı değildir. Bazı durumlarda, hanedanlarının sürekliliğini sağlamak, bazen de imparatorluğun geleceğini emanet edebilecekleri güvenilir yöneticileri belirlemek amacıyla stratejik evlilikler yapmışlardır. Nitekim yeni kurulmuş bir devlete oranla Roma İmparatorluğu'nun ayakta kalması ve yönetimin elde tutulması daha kolay görülmektedir. Eğer imparator atalarının geleneklerini devam ettirme gayretinde bulunursa, Roma gibi geleneksel toplumlarda muhakkak halkın desteğini alacaktır. Halkın ve soyluların desteğini kazanmak amacıyla çoğu imparator, Roma geleneklerinin de vurguladığı üzere aile kavramına yakışacak nitelikte Roma kadınlarıyla evlenmişlerdir. Bunun yanı sıra bazı Roma İmparatorları da kötü doğalarına ve aykırı olarak görülen davranışlarına olan tepkileri azaltmak amacıyla yine soylu Roma ailelerinin kızlarıyla politik evlilikler gerçekleştirmişler, örnek aile profili yaratmaya çalışmış ve bu doğrultuda Hellen Kültürü'nün aksine halka açık alanda karıları ile birlikte bulunmuş, ziyaretlerinde kendilerine eşlik etmişlerdir. Zira yönetime gelmeden önce durgun, uyumlu olan, halk ve askerler tarafından sevilen Caligula, Nero, Elagabalus gibi imparatorların yönetime geldikten sonra halka açık cinsel eylemler gerçekleştirme, ensest ilişki yaşama, farklı kültürlerdeki tanrı-tanrıçalar ile Roma kültüründeki tanrı-tanrıçaları birleştirme girişimiyle ilahi statü iddiasında bulunma gibi aşırıya kaçan tavırlarda bulunmaları *senatonun*, halkın ve askerinin güvenini ve sevgisini kaybetmelerine neden olmuştur. Aynı zamanda İmparatorların Hellen etkisinde kalmaları büyük tepki toplamıştır. Roma gibi savaşçı, gelenek ve göreneklerine bağlı bir devletin beyhude görülen Hellen Kültürü'nden etkilenmesi hoş karşılanmamıştır. Kendilerine karşı olan tepkileri azaltmak, tersine çevirmek adına önemli sülalelere mensup, babaları *censor*luk gibi önemli görevlerde bulunarak *senatoda* yer almış kadınlarla gerçekleştirdikleri evlilikleri, destek görmek amacıyla politik bir araç olarak kullanmışlardır. Halkın, askerinin ve *senato*'nun gözünde olumlu bir imaj çizmek kuşkusuz imparatorun gücünü artıracaktı, çünkü imparatorlardan olan beklentilerin karşılanamayacağına ikna olunursa bu, devletin iç dinamiklerinde huzursuzluğa ve karışıklığa yol açabilirdi. Öte yandan soylu ailelerin kızlarıyla evlenmek, imparatorlar için *senato*'da kendine destek bulmak ve gücünü artırmanın en zahmetsiz yoluydu. Bu sebeple kan bağıyla müttefik kazanma yolu, çalışmamıza konu edindiğimiz imparatorların tamamı tarafından kullanılmıştır. Akrabalık ilişkisi ile kurulan bu dostluk, imparatoru iktidara getirdiği veyahut

iktidarını güçlendirdiğinden, bu bağın korunması mühimdi. Anlaşmazlıkların oluştuğu ve iki aile arasındaki ittifakın bozulduğu hâllerde boşanmalar yaşanmış ve bu da hem imparatorun hem de karısının ve ailesinin yeni ittifaklar kurma arayışına girmesine sebep olmuştur. Bunun sonucundaysa Roma İmparatorları'nın birden fazla kez evlendiğine ve Roma asilzadelerinin kızlarını mühim devlet adamlarıyla, hatta imparator olmaya en yakın kişilerle evlendirdiklerine rastlamaktayız.

Roma toplumunda kadına, anne olmak, her açıdan sağlıklı ve imparatorluğa yarar sağlayacak çocuklar doğurmak ve yetiştirmek görevi atfedilmiştir. Çizilen iffetli, örnek kadın ve anne profilinin etkisiyle imparatoriçelerin soylu aile bağları, erdemli kadınlar oldukları vurgusu topluma servis edilerek, esasen Roma İmparatorları'nın halktan beklentileri de vurgulanmıştır. Özellikle Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru Roma aile yapısında meydana gelen ahlaki çöküşler ve geleneksel yapıdan uzaklaşan karı-koca ilişkilerini yeniden düzene sokmak amacıyla Augustus döneminde karısı Livia'nın örnek kadın tasviri, bu yolla toplum yapısını düzeltme girişimleri açısından büyük önem arz etmektedir. Çalışmamızda yer verildiği üzere örnek Roma kadını profiline uygun olan Pompeia Plotina ile evlenen Tarianus, Domitia Longina ile evlenen Domitianus gibi Augustus'tan sonra gelen Roma İmparatorları da aynı doğrultuda ilerlemişlerdir. Kadınların sosyal konumlarına ve ailelerinin bağlarına özellikle dikkat edilerek evlilikler gerçekleştirilmiştir. Nitekim kadının babasının veya aile köklerinin *ensorlük* gibi görevlere dayanması, imparator olan kocasının da *senato* içerisindeki etkinliğini etkilemekteydi. Bu sayede imparatorlar *senato* karşısında güç kazanmakta, fikirlerini ve uygulamak istediği yasaları *senato*ya daha kolay kabul ettirebilmekteydi. Aynı zamanda imparatoriçelerin olumlu özellikleri öne çıkarılarak dönemin sikkelerinde ve heykellerinde kullanılmış, toplumsal zeminde kadınlar için istenilen “Örnek Roma Kadını” profili yansıtılmıştır. İmparatoriçelerin saç stilleri dahi dönemin sosyal, kültürel ve dini düşüncelerini yansıtmıştır. Bu doğrultuda Roma kültürünün Hellen, Suriye ve Doğu kültürlerinden etkilendiğini görmek mümkündür. Elbette ki siyasi evlilikler sadece imparatorların çıkarlarına hizmet edecek şekilde tek yönlü olarak gerçekleşmemiştir. Zaman içerisinde imparator kadını olmak ve bu yolla nüfuza ulaşmak, Roma aristokrat kadınları arasında bir yarış hâline gelmiştir. Valeria Messalina'nın saray entrikalarında aktif bir şekilde yer alması, Poppaea Sabina'nın Nero'yu ilk karısı Octavia'dan ayırmaya çalışması örneklerinde olduğu gibi Roma

kadınları, imparator karısı olabilmek veya mevcut konumundan daha nüfuzlu hâle gelebilmek adına dönem dönem kendi aralarında da mücadele ederek türlü entrikalara başvurmuşlar, aileleri de kızlarını küçük yaştan itibaren bu amaç doğrultusunda yetiştirmiştir. Siyasi amaçla yetiştirilen soylu aile kızları, normalde evlilikle birlikte kadının kendi baba egemenliğinden çıkıp kocasının egemenliğine girmesine, kocasının dinine mensup olmasına rağmen bu zamanla değişmiş ve kendi ailelerinin çıkarlarına hizmet etmişlerdir.

Öte yandan, Roma İmparatorluğu'nun ataerkil toplum yapısı, *augustaların* yönetimi bağımsız bir şekilde sürdürmelerine izin vermemekteydi. Bu bağlamda, hanedan içerisinde idareyi devralacak erkek üye olmadığı durumlarda *augustalar*, toplumun da onaylayacağı niteliklere sahip *augustus* adaylarını evlilik yoluyla yanlarına almayı tercih etmişlerdir. Yönetimi bazen öz evlatlarına bazen de evlat edindikleri çocuklarına bırakmak suretiyle hanedanlarının devamlılığını sağlamışlardır. Iulius Caesar'ın Augustus'u evlat edinmesi, Pompeia Plotina'nın Hadrianus'u evlat edinmek için Traianus'a baskı yapması gibi örneklerde olduğu gibi, evlat edinmeler imparatorların kendi iradelerinin yanı sıra karılarının etkisi sonucunda da gerçekleşmiştir. Roma İmparatoriçeleri bu konuda olduğu gibi birçok alanda da eşlerine etki etmişlerdir. Kocaları ile birlikte davetlere, gezilere ve dahi seferlere katılan Roma İmparatoriçeleri, imparatorların siyasi alandaki görev değişikliği gibi kararlarında veya Elagabalus örneğinde olduğu üzere farklı tanrı-tanrıcaları ve kültürleri benimsemelerinde etkili olmuşlardır. Bu evliliklerin, klasik karı-koca ilişkisiyle sınırlı kalmayıp kadının, Roma aristokrasisi ve bürokrasisi içerisindeki konumunu güçlendirdiği söylenebilir. Kadınların siyasi kararlar üzerinde etki etmesi, perde arkasından da olsa yönetime müdahaleleri, hatta ataerkil aile ve toplum yapısındaki bozulmaların yine kadın figürü kullanılarak düzeltilmeye çalışıldığı da açıkça göze çarpmaktadır. Bu anlamda Roma İmparatorluğu Dönemi, Roma kadınının, kişisel veya siyasi çıkarlar doğrultusunda bir araç olarak kullanılmaktan öteye geçtiğini göstermektedir. O hâlde kadınların hukuki olarak sınırlandırılmalarına rağmen, resmî anlamda olmasa da sistem içerisinde kendilerine yer edindiklerini, imparatorların kararları ve davranışları üzerinde etkili olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Erkeğe muhtaç şekilde yaşamına devam etmesi zorunlu kılınan Roma kadını, belki de fiziki ve biyolojik anlamda aciz görüldüğünden, dönem dönem Hellen Kültürü'nden etkilenen Roma İmparatorları

için belli ki düşüncelerine yön verecek, kararlarına etki edecek kadar önemli ve akıllı görülmediğinden zaman içerisinde İmparatorluk'taki politik durumunu iyileştirebilmiştir. Feminist bir düşünce olmaktan öte, ataerkil sistem nezdinde kendini herkesten üstün tutma, büyülenme davranışı bireyde, çevresindeki kişilerin ve bu kişilerin yarattığı durumların kendisini etkileyemeyecek olduğu düşüncesinin oluşmasına sebebiyet vermektedir. Doğanın bir yansıması olarak insan, kadın-erkek şeklinde cinsiyet temelli sınıflandırılmış ve toplumdaki yerleri fiziki-biyolojik farklılıklar, zihinsel-ruhsal üstünlüklerine göre şekillenmiştir. Kadına ait özellikler ise zayıflık olarak görülmüştür. Cinsiyet rollerinin karşımıza çıktığı bu noktada belki de erkek, içgüdüsel olarak kendini üstün bulmuş, kendinden fiziksel olarak daha güçsüz olan bir varlığın yönetimi altına girmek istememiştir. Öyle ki bu kibir hâli sadece cinsiyet rolleri ile sınırlı kalmamış, Caligula'nın Lollia Paulina, Livia Orestilla gibi evli kadınları kocalarından ayırıp evlenmesi, Roma kanunlarınca yasaklanmasına rağmen Claudius'un amca/dayı-yeğen evliliğine olanak tanıyan bir kararname çıkartarak yeğeni ile evlenmesi örneklerinde olduğu gibi güç zehirlenmesi yaşayan imparatorlar, geleneklere ve kanunlara aykırı olsa da kendi üstünlüklerini ispatlayabilmek ve istediklerini elde edebilmek amacıyla her yola başvurmuşlardır. Bahsi geçen konunun sosyo-psikolojik sebeplere dayanmasının yanında ataerkil bir toplumda düşünce tarzının bu yönde şekillenmesi de olağan bir süreç olarak görülebilir. Bu hâlde Roma kadını etki alanının olmadığı düşünülerek önemsenmemiş, idari ve resmi görev sorumluluğu olmamasına rağmen bu durumun, Roma kadınının hukuki, sosyal, siyasi sahalarda kendine alan açmasına yardımcı olduğunu söylemek mümkündür.

Ancak, siyasi evliliklerin sadece olumlu sonuçları olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Bu tür evlilikler, bazen karmaşık aile içi, kişisel iktidar mücadelelerine ve bu amaç doğrultusunda entrikalara neden olmuş, hatta bazı durumlarda imparatorluğun istikrarını tehlikeye atmıştır.

Sonuç olarak, İÖ 27-İS 305 yılları arasındaki Roma İmparatorluğu döneminde yapılan siyasi evlilikler, imparatorluğun hem iç hem de dış politika dinamiklerinde merkezi bir rol oynamıştır. Hitit Dönemi'nden başlayarak 19. yüzyıla kadar devamlılığı olduğunu gözlemlediğimiz siyasi evlilikler, dış politikada da fetih yapmadan toprak kazanma veya başka devletleri kontrol alma gibi konularda devletlere yarar sağlamıştır. Öyle ki savaşmadan akrabalık bağı ile kazanılan zaferler

devletin sosyo-ekonomik nüfuzunu artırmakta ve etki alanını genişletmektedir. Zamanın getirdiği avantajlardan yararlanan Roma İmparatorları siyasi evlilikler yoluyla, Roma'nın genişlemesine, müttefikliklerin oluşumuna ve sosyal yapı içerisindeki değişime önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Nitekim siyasi evlilikler ittifak oluşturmak için kullanılmaya başlanmışsa da zamanla gelenek hâline gelmiştir. O hâlde, Roma İmparatorluğu dönemine dair tarihsel bir değerlendirme yapılırken, siyasi evliliklerin karmaşık doğası ve etkilerinin dikkate alınması önemlidir.

BİBLOGRAFYA

ANTİK KAYNAKLAR

- Cassius Dio **Rhomaika, Dio's Roman History**, Greek Text and Facing English, (Transl. Earnest Cary & Herbert Baldwin Foster & William Heinemann), Loeb Classical Library (Loeb), Harvard University Press, London-New York, 1914.
- Eutropius **Roma Tarihinin Özeti**, (Çev. Ç. Menzilioğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Gaius **Institutiones or Institutes of Roman Law**, (Transl. M.A. Edward Poste), Oxford, 1904.
- Hesiodos **Work and Days**, (Çev. Hugh G. Evelyn-White), 1914.
- _____ **Hesiodos Eseri ve Kaynakları**, (Çev. S. Eyüboğlu ve Erhat), TTK Basımevi, Ankara, 1977.
- _____ **Thegony-Works and Days**, (Çev. M. L. West), The World's Classic, Oxford, 1988.
- Historia Augusta **Historia Augusta-Hadrianus'tan Clodius Albinus'a Roma İmparatorları**, (Çev. Samet Özgüler), Kronik Kitap, C.1, 3. Baskı, İstanbul, 2021.
- _____ **Historia Augusta-Antoninus Caracalla'dan Calvinus Balbinus'a Roma İmparatorları** (Çev. Samet Özgüler), Kronik Kitap, C. 2, İstanbul, 2021.

- Iosephus **The Life Against Apion**, (Transl. H. St. J. Thackeray), Harvard University Press, Cambridge, 1926, (Loeb).
- _____ **Jewish Antiquities**, (Transl. Ralph Marcus), Harvard University Press, London, 1957, (Loeb).
- Iuvenalis **Yergiler-Saturae**, (Çev. Çiğdem Dürüşken), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006.
- Laudatio Turiae **Laudatio Turiae**, (Transl. by Erik Wistrand), Acta Universitatis Gothoburgensis, Lund, 1976.
- Titus Livius **History of Rome**, (Vols. I-IV: Ed. B. O. Foster, vol. VIII: F. G. Moore, Vols. IX-XI: J. C. Yardley, vol. XII: E. T. Sage), Cambridge, 1919, (Loeb).
- Plinius **Epistulae (Mektuplar-Genç Plinius'un Mektupları)**, (Çev. Levent Keskin), Doğubatı yayınları, Ankara, 2021.
- _____ **Letters, Panegyricus**, (Transl. B. Radice), Harvard University Press, England, 1969.
- _____ **Naturalis Historia (Doğa Tarihi I. ve II. Kitap)**, (Çev. İnanç Pastırmacı), Say Yayınları, İstanbul, 2017.
- _____ **Natural History**, (Transl. H. Rackham), Harvard University Press, England, 2005.
- Plutarchos **Conjugalia Praecepta**, (Transl. Sarah B. Pomeroy), Oxford University Press, New York, 1999.
- _____ **Vioi Paralelloi (Paralel Hayatlar)**, (Çev. Furkan Akderin), Alfa Yayınları Antik Çağ Dizisi, 1. Basım, İstanbul, 2006.

- _____ **Gracchus Kardeşler**, (Çev. Sema Sandalcı), Belge Yayınları, İstanbul, 2001.
- _____ **Marcus Antonius**, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul, 2017.
- Suetonius **Gaius Caesar Caligula (Caligula) The Lives of the Twelve Caesars**, Vol. 4., (Transl. Alexander Thomson, 2004.
- _____ **Lives of the Caesars**, (Ed. and translated by J. C. Rolfe), Cambridge 1914, (The Loeb Classical Library).
- _____ **De Viris Illustribus (Ünlü Kişiler)**, (Çev. Ü. Fafo Telatar), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2012.
- _____ **De Vitis Duodecim Caesarum**, (Çev. Ü. Fafo Telatar ve G. Özaktürk), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2012.
- _____ **De Vita Caesarum**, (Çev. G. Öztürk ve Ü. Fafo Telatar), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2019.
- Tacitus **De Origine et situ Germanorum (Germania)**, (Çev. Mine Sarucan), Alfa Klasik, İstanbul, 2016.
- _____ **The Annals (Annales)**, (Transl. J. Jackson), Harvard University Press, England, 2006.
- Valesianus **Anonymus Valesianus: Valesius Seçkileri**, Humanitas: Yunan ve Latin Klasikleri, (Çev. Turhan Kaçar) Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.

TETKİK VE TELİF ESERLER

Abbott, Jacob. (2018). **History of Nero**, Harper & Brothers, Warsaw.

Akıncı, Şahin. (2021). **Roma Hukuku**, Konya.

Aksaray, Buse. (2012). **Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fiil Ehliyeti**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

Aksaray, Buse. (2011). **Roma Hukukunda Kadının Hak ve Fiil Ehliyeti**, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Akşit, Oktay. (1976). **Roma İmparatorluk Tarihi (MÖ 27-MS 192)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 2052, İstanbul.

Akurgal, Ekrem. (1998). **Anadolu Kültür Tarihi**, Tübitak Yayınları, Ankara.

Alföldi, Andreas. (1930). “Die voersschafen der Pannonier in Römmerreiche und die reaktion des Hellenismus unter Gallienus”, **Fünfundzwanzig Jahre Römisch-Germanisches Komission**, ss.12-49.

Alföldi, Andreas. (1939). “The Crisis of The Empire A.D. 249-270”, **The Cambridge Ancient History-The Imperial Crisis and Recovery A.D. 193-324**, Vol.XII, (Transl. S. A. Cook & F. E. Adcock & M. P. Charlesworth & N. H. Baynes), Cambridge University Press, Cambridge, pp.165-351.

Alova, Erdal. (2013). **Latince Türkçe Sözlük**, Sosyal Yayınları, İstanbul.

Alp, Sedat. (2001). **Hitit Çağında Anadolu**, Tübitak Yayınları, Ankara.

Altun, Özge. (2016). **Geç Roma Portreciliği**, Yayımlanmış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Altınay, Ahmet Refik. (2011). **Bizans İmparatoriçeleri**, (Çev. Muammer Yılmaz), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Armstrong, David. (1987). “Gallienus in Athens”, 264, **ZPE 70**, pp. 235-258.

Aras, Bahattin. (2010). “Roma Hukukunda Evlenme ve Boşanma (Divortium)”, **Dergi Park**, C.XVIII, S.2, ss. 215-242.

Aries, Phillippe and Duby, Georges. (1987). **A History of Roman Private Law Forum Pagan to Byzantium**, Belknap Press, London.

Atlan, Sabahat. (2014). **Roma Tarihinin Ana Hatları Kısım I: Cumhuriyet Devri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Ayiter, Kudret. (1963). **Roma Hukuku Dersleri: Aile Hukuku**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2. Bası, Ankara.

Ayiter, Kudret ve Koschaker, Paul. (1977). **Modern Özel Hukuka Giriş olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, Sevinç Matbaası, Ankara.

Aytaman Erçelik, Pelin. (2011). “Roma’nın Kuruluş Efsaneleri”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, (50), Ankara.

Aytüre, Serpil. (2022). “Antik Roma Siyasi Kültüründe *Damnatio Memoriae*”, **Archivum Anatolicum**, C. 16, S. 1, ss. 19-34.

Balbuza, Katarzyna. (2014). **Within the Circle of Ancient Ideas and Virtues: Studies in Honour of Professor Maria Dzielska**, Historia Iagellonica, Karakow.

Balsdon, John Percy Vyvian Dacre. (1975). **Roman Women: Their History and Habits**, Greenwood Press, United States of America.

Barrett, Anthony A. (2005). **Agrippina Sister of Caligula: Wife of Claudius: Mother of Nero**, Bt Batsford, London.

Barrett, Anthony A. (2002). **Livia: First Lady of Imperial Rome**, Yale University Press, New Haven CT.

Bauman, Richard A. (2003). **Women and Politics in Ancient Rome**, Rotledge, London.

Benek, Mehmet Sait. (2016). “Genç Plinius’un Anadolu Mektupları Işığında Traianus Döneminde Bithynia Eyalet Yönetimi”, **Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C.17, S.36, ss. 83-96.

Bennet, Julian. (1997). **Trajan Optimus Princeps: A Life and Times**, Routledge, London.

Berki, Şakir. (1949). **Roma Hukuku**. AÜHFY, Ankara.

Berkowitz, Eric N. (2013). **Seks ve Ceza: Arzuyu Yargulamanın Dört Bin Yıllık Tarihi**, (Çev. Orhan Düz), Kolektif Kitap, İstanbul.

Berktaş, Fatmagül. (2019). **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, İstanbul, Metis Yayınları.

Berktaş, Halil. (2018). **Vizörden Bizans: Haritalarla Düşünmek**, Cogito, (17), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Birley, Anthony Richard. (1999). **Septimius Severus: The African Emperor**, Eyre & Spottiswoode, London-New York.

Borkowski, Andrew. (2020). **Textbook on Roman Law**, Oxford University Press, 6. Ed., United Kingdom.

Bosh, Clemens. (1940). **Roma Tarihi’nin Ana Hatları: I. Kısım Cumhuriyet Devri**, (Çev. Sabahat Atlan), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Bowman, Alan K. and Garnsey, Peter and Cameron, Averil. (2008). **The Cambridge Ancient History Second edition Volume XII The Crisis of Empire, A.D. 193-337**, Cambridge University Press, Cambridge.

Breckenridge, J. D. (1968). **Likeness: A Conceptual History of ancient Portraiture**, Northwestern University Press, Evanston.

Breckenridge, J. D. (1981). “Roman Imperial Portraiture from Augustus to Gallienus”, **ANWR** 12 2, pp. 477-512.

Brittain, Alfred. (2010). **Roman Women-Woman: In All Ages and In All Countries**, George Barrie & Sons, Philadelphia, Publishers 2, No.10.

Brown, Peter. (2000). **Geç Antik Çağda Roma ve Bizans Dünyası-Doğu Roma İmparatorluğu 330-641**, (Çev, Turhan Kaçar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Brown, Peter. (2017). **Geç Antik Çağ Dünyası**, (Çev. Turhan Kaçar), Alfa Yayınları, İstanbul.

Bryce, Trevor. (1999). **The Kingdom of the Hittites**, Oxford University Press, London.

Burns, Jasper. (2007). **Great Women of Imperial Rome**, Routledge, New York.

Caner, Emre. (2017). **Kutsal Fahışeden Bakire Meryem’e Toprak ve Kadın**, Su Yayınları, İstanbul.

Chamoux, Francois. (2003). **Hellenistic Civilization**, Blackwell Publishing, New Jersey.

Chavalas, Mark W. (2006). **Ancient Near East: Historical Sources in Translation**, Blackwell Publishing, Oxford.

Cline, Eric H. ve Graham, Mark W. (2017). **Antik Çağ İmparatorlukları**, (Çev. Ekin Duru), Say Yayınları, İstanbul.

Confessor, Theophanes. (1997). **The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History AD 284-813**, (Transl. Cyril Mango-Roger Scott), Oxford Universty Press, New York.

Connor, Carolyn L. (2018). **Bizans'ın Kadınları**, (Çev. Barış Cezar), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Couch, John Andrew. (2010). **Romanın Eski Hukuk Döneminde Kadın (Prof. Dr. Ali Adıgüzel'e Armağan)**, (Çev. İpek Sevdâ Söğüt), Beta Yayınları, C. II, İstanbul.

Çelikkol, Ahmet (2002). **Tarih Psikiyatri Divanında**, Stüdyo İmge Yayıncılık, İstanbul.

Çiçekdağı, Gülden. (2013). “Augustus Döneminde Edebiyat ve Tarih”, **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-Tarihin Peşinde**, S. 10, ss.143-154.

Çüçen, A. Kadir. (2015). **Orta Çağ Felsefesi, Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni-Antikçağ Yunan ve Orta Çağ Düşüncesi**, İnsan Yayınları, İstanbul.

Del Giudice, Federico. (2017). **Nuovo Dizionario Giuridico Romano**, Edizioni Giuridiche Simone, Italia.

Demircioğlu, Halil. (2019). **Roma Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara.

Di Marzo, Salvatore. (1959). **Roma Hukuku**, (Çev. Ziya Umur), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sulhi Garan Matbaası, 2. Baskı.

Diakonoff, Igor M. (1991). **Early Antiquity**, (Transl. Alexander Kirjanov), University of Chicago Press, Chicago and London.

Diehl, Charles. (2017). **Bizans İmparatorluğunun Tarihi**, (Çev. A. Gökçe Bozkurt), İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.

Doğancı, Kâmil ve Kocakuşak, Fulya. (2014). “Eski Roma Ailesinde Pater Familias ve Patria Potestas Kavramları”, **UÜFEF Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XXVII, S. 2.

Dominik, William J. (1994). “Greek and Roman Imperial Culture, One Hundred Twenty-Sixth Annual Meeting”, **American Philological Association**, Atlanta, Georgia.

Duygu, Zafer. (2017). **Hristiyanlık ve İmparatorluk**, Divan Kitap, İstanbul.

Emiroğlu, Haluk. (2001). “Roma Klasik Hukuk Sisteminde Mal Rejimi”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.50, S.3, ss.175-183.

Engin Üskül, Özlem Zeynep ve Karaman, Başak. (2006). “Roma Hukuku ve Roma İmparatorluğunda Ailenin Toplumsal Temelleri”, **GSÜHFD**, C. I, ss.255-313.

Ensslin, Wilhelm. (1939). **Senate and The Army**, The Cambridge Ancient History- The Imperial Crisis and Recovery A.D. 193-324, Vol.XII, (Transl. S. A. Cook & F. E. Adcock & M. P. Charlesworth & N. H. Baynes), Cambridge University Press, Cambridge, pp. 57-95.

Ergin, Gürkan. (2013). **Anadolu’da Roma Hakimiyeti, Direniş ve Düzen**, 1. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Erhat, Azra. (1972). **Mitoloji Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Erol Özdzibay, Aliye. (2011). **Roma İmparatorluk Dönemi’nde Pontus-Bithynia Eyaleti’nde Agon’lar ve Agonistik Sikkeler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Evans Grubbs, Judith. (2002). **Woman and The Law in the Roman Empire**, Routledge, London.

Ferrero, Guglielmo. (2016). **Sezarların Kadınları**, (Çev. Şebnem Duran), Atlantis Yayınevi, İzmir.

Flory, Marleen. (1988). “Abducta Neroni Uxor: The historiographic tradition on the marriage of Octavian and Livia”, **Transactions of the American Philological Association** Vol.118, pp.343-359.

Freeman, Charles. (2003). **Mısır, Yunan ve Roma – Antik Akdeniz Uygarlıkları**, (Çev. S. Kemal Angı), Dost Kitabevi, Ankara.

Frier, Bruce W. ve McGinn, A. J. Thomas. (2003). **A Casebook on Roman Family Law**, Classical Resources Series, No.3.

Gagarin, Michael (2010). **The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome**, Oxford University Press.

Gascou, Jean. (2019). **Bizans Mısırı, Bizans Dünyası-Doğu Roma İmparatorluğu 330-641**, (Çev. Aslı Bilge), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Gates, Charles. (2011). **Ancient Cities**, Taylor & Francis Publishing, London.

Gaudemet, Jean. (1972). “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu”, (Çev. B. Tahiroğlu), **MHAD**, C. 6, S. 9.

Gibbon, Edward. (2019). **Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi**, (Çev. Asım Baltacıgil), İndie Kitap Yayınları, İstanbul.

Ginsburg, Judith. (2006). **Representing Agrippina Constructions of Female Power in the Early Roman Empire**, Oxford University Press, New York.

Goldsworthy, Adrian. (2020). **Augustus Roma’nın İlk İmparatoru**, (Çev: Samet Özgüler), Kronik Kitap, İstanbul.

Gönenç, Fulya İlçin. (2003). “Roma Hukuku’nda Boşanma (*Divortium*)”, **AÜEHFD**, C. VII, S. 1-2, Haziran.

Gönenç, Fulya İlçin. (2010). **Roma Hukukunda Kadın**, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

Grant, Michael. (2000). **Roma’dan Bizans’a**, (Çev. Zühre İlkelen), Homer Kitabevi, İstanbul.

Grant, Michael. (1996). **The Severans: The Changed Roman Empire**, Taylor & Francis, London-New York.

Gregory, (2019). Timothy E. **Bizans Tarihi**, (Çev. Esra Ermert), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Griffin, Miriam T. (2001). **Nero The End of A Dynasty**, Routledge-Taylor and Francis Group, New York.

Grimal, Pierre. (1990). **The Concise Dictionary of Classical Mythology**, Edited by Stephan Kershaw, Basil Blackwell Publishing, Oxford, UK.

Grubbs, Judith Evans. (1995). **Law and Family in Late Antiquity: The Emperor Constantine’s Marriage Legislation**, Oxford University Press, London.

Günel, Nadi. (2009). “Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, (49), Doğu Datı Yayınları, Ankara.

Günaltay, M. Şemseddin. (1987). **Türk Tarihinin ilk Devletlerinden Yakın Şark Elâm ve Mezopotamya**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Güneş Ceylan, Seldağ. (2010). **Roma Hukukunda Evlenme (*Matrimonium*)**, Yetkin Yayınları, Ankara.

Güneş Peschke, Seldağ. (2017). “Roma’da Kadının Fiil Ehliyetinin Sınırları”, **MHÜF-HAD/Dergi Park**, C.XXIII, S.3, ss.17-32.

Günday, Onur. (2022). “Kitleleri ve Şahısları Yönlendirmenin Hukuk Dışı Pratik Bir Aygıtı Olarak ‘Linç Kültürü’: Antik Roma (Cumhuriyet Dönemi) Örneği”, **Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 4/2, Samsun, ss.467-486.

Güveloğlu, Ali. (2009). “Roma İlyra İlişkilerinde İlk Dönem (İÖ 230-35)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, 28 (46), Ankara.

Güzel Yıldırım, Sinem. (2023). “Emesalı Güneş Tanrısı’nın Kutsal Taşı: Küçük Asya Sikkelerinde Emesa Baetylosları”, **MASROP E-Dergi**, C.17, S.2, ss. 14-32.

Haldon, John. (2017). **Bizans Tarih Atlası, (Çev. Ali Özdamar)**, Alfa Yayınları, İstanbul.

Halsberge, Gaston. (1972). **The Cult of Sol Invictus**, Études préliminaires aux religions orientales dans l’empire Romain 2, Leiden.

Hasebroek, Johannes. (1921). **Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Septimius Severus**, Heidelberg C. Winter, Heidelberg.

Hay, J. Stuard. (1911). **The Amazing Emperor Heliogabalus**, Macmillan, London.

Hawley, Richard and Levick, Barbara. (2004). **Women in Antiquity**, Routledge, London.

Herrin, Judith. (2020). **Bizans Bir Orta Çağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı**, (Çev. Uğur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul.

Hill, Barbara. (2003). **Bizans İmparatorluk Kadınları**, (Çev. Elif Gökteke Tut), İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Holland, Tom. (2015). **Dynasty: The Rise and Fall of the House of Caesar**, First United States Edition, Doubleday.

Holum, Kenneth G. (1982). **Theodosian Empresses**, Universty of California Press, Londra.

Honig, Richard. (1957). **Roma Hukuku**, (Çev. Şemseddin Talip), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

İpek, Nurcan. (2017). “Dures in Roman Law (*Metus*)”, **MÜHF-HAD**, C. 23, S. 3.

İplikçioğlu, Bülent. (2007). **Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

İzник, Erkan. (2009). “Pagan Bir İmparatorluğun Hıristiyan İmparatorluğa Dönüşümü: Geç Antik Çağ’da Roma İmparatorluğu”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, (49), Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Karauğuz, Güngör. (2002). **Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri**, Çizgi Kitabevi, Konya.

Kaser, Maks. (1971). **Das Römische Privatrecht (das altrömische, das vorklassische und klassische Recht)**, 1. Absch., 2. Aufl., München.

Kaya, Mehmet Ali. (2009). “Anadolu’da Roma Egemenliği (İÖ. 205-25)”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, (49), Doğu Batı Yayınları, Ankara.

Kaya, Mehmet Ali. (2008). **Septimius Severus: Roma’nın Afrikalı İmparatoru**, 2. Basım, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Kershaw, Stephan P. (2013). **A Brief History of the Roman Empire Rise and Fall**, Constable & Robinson, London.

Kılıç, Yusuf ve Duymuş, Hanım Hande. (2007) “Hititlerde Kadın ve Siyaset”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.26, S.42, ss.85-99.

Kınal, Füzulan. (1962). **Eski Anadolu Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Kienast, Dietmar. (2004). **Römenische Kaisertabelle: Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie**, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Büttlborn.

Kiper, Osman. (1997). **Tüm Yönleriyle Boşanma Davaları**, Adil Yayınevi, Ankara.

Koschaker, Paul. (1977). **Modern Özel Hukuka Giriş olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, Sevinç Matbaası, Ankara.

Köker, Levent ve Ağaoğulları, Mehmet Ali. (1991). **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, İmge Kitabevi, Ankara.

Kuhoff, Wolfgang. (1979). **Herrschartum und reichskrise die Regierungszeit der Römischen Kaiser Valerianus und Gallienus (253-268 n. Chr.)**, Studienverlag Brockmeyer, Bochum.

Leage, Richard William. (1964). **Leage's Roman Private Law Founded On The Institutes Of Gaius And Justinian**, St. Martin's Press, New York.

Lehner, Hans. (1926). **Das Römerlager Vetera bei Xanten: Ein Führer durch die Ausgrabungen des Bonner Provinzialmuseums**, Ludwig Röhrscheid GmbH, Bonn-Deutschland.

Lenormant, François. (1877). **Baetylia**, (Transl. C. V. Daremberg & E. Saglio), Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romanes I, Paris, 877.

Lieu, Samuel N. C. ve Montserrat, Dominic. (1996). **From Constantine to Julian: Pagan and Byzantine Views a Source History**, Routledge, Londra.

Lightman, Marjorie and Lightman, Benjamin. (2008). **A to Z of Ancient Greek and Roman Women**, An imprint of Infobase Publishing, New York.

MacCoull, L. S. B. (1967-1968). “Two New Third-Century Imperial Portraits in the Ny Carlsberg Glyptothek”, **Berytus 17**, Copenhagen, pp. 65-79.

Malitz, Jurgen. (1999). **Nero**, Verlag C. H. Beck, München.

Mango, Cyril. (2020). **Bizans Yeni Roma İmparatorluğu**, (Çev. Gül Çağalı Güven), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Marcellinus, Ammianus. (2020). **Roma Tarihi**, (Çev. Samet Özgüler), Historia Kitap Yayınları, İstanbul.

Marsman, Hennie J. (2003). **Women in Ugarit and Israel: Their Social and Religious Position in the Context of the Ancient Near East**, Brill Press, Leiden.

Matthew, Gervase. (1943). “The Character of the Gallienic Renaissance”, **JRS 33**, pp. 65-70.

Mattingly, H. and Sydenham, E. A. (1936). **Roman Imperial Coinage**, Vol.IV/I, London.

Matyszak, Philip. (2006). **The Sons of Caesar: Imperial Rome’s First Dynasty**, Thames & Hudson, London.

Mayer-Maly, Theo. (1999). **Römisches Recht: Zweite, erweiterte Aufl.**, Springer Wien, New York.

Meijer, Fik. (2004). **Emperors don’t die in bed**, (Transl. S. J. Leinbach), Routledge, Taylor & Francis Group, New York.

Mccabe, Joseph. (1911). **The Empresses of Rome**, Henry Holt and Company, New York.

McIntosh, Jane R. (2005). **Ancient Mesopotamia: New Perspectives**, ABC-CLIO Publisher, Santa Barbara, California.

Millar, Fergus. (1983). **Epigraphy, in Sources for Ancient History**, (Ed. Michael Crawford), Cambridge University Press, Cambridge.

Miller, S. N. (1939). **The Army and the Imperial House**, (Transl. J. B. Bury & S. A. Cook & F. E. Adcock), The Cambridge Ancient History, 12, Cambridge.

Mitchell, Stephen. (2020). **Geç Roma İmparatorluğu Tarihi (İS 284-641)**, (Çev. Turhan Kaçar), TTK Yayınları, Ankara.

Moretti, Giuseppe (1948). **Ara Pacis Augustae**, Libreria dello stato, Roma.

Mousourakis, George. (2007). **A Legal History Of Rome**, by Routledge, London.

Mratschek, Sigrid. (2013). “Nero the Imperial Misfit: Philhellenism in a Rich Man’s World”, (Transl. E. Buckley & M. T. Dinter), **A Companion to the Neronian Age**, Wiley-Blackwell, Malden, p.45-62.

Muirhead, James. (1880). **The Institutes of Gaius and Rules of Ulpian**, T&T Clark, Law Booksellers, Edinburg.

Ostrogorsky, Georg. (2015). **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara.

Öztuna, Yılmaz. (1989). **Devletler ve Hanedanlar: İlk Çağ ve Asya-Afrika devletleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Öztürk, Nazan. (2016). **Bizans’ın Asil Kadınları**, E Yayınları, İstanbul.

Pacatus, (1987). **Panegyric to the Emperor Theodosius**, (Transl. C. E. V. Nixon), Liverpool University Press, England.

Erdemir, Hatice ve Erdemir, Halil (2012). “Antik Çağ’da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek”, **Uluslararası Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu**, II. Cilt, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, 27-28 Nisan, Ankara. 643-69.

Palaz Erdemir, Hatice. (2014). “Claudio Laodiceia (Laodiceia Combusta)’dan Ele Geçen Bazı Antik Sikkeler Üzerine Bir Değerlendirme”, **Tarih-Kültür-Sanat-Turizm ve Tarım Açısından Uluslararası Sarayönü Sempozyumu**, Konya, ss.45-58.

Palaz Erdemir, Hatice. (2016) “Roma Vatandaş Hukukunun Konusu Olarak Kadın”. **İ.Ü.F.E. Tarih Dergisi**, Sayı 63, (2016/1) İstanbul 2016. s. 1-26.

Palaz Erdemir, H. ve Günday, O. ve Barman N. (2016) “Cumhuriyetten İmparatorluğa Geçiş Döneminde Roma Şehirli Kadınının Değişimi” **Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın**, I. Samsun, 59-72.

Paribeni, Roberto. (1935) “Roma Hukukunda Aile Kurumu I”, (Çev. Şemseddin Talip), **İUHFM**, C. I, S. I., ss.79-96.

Pugliese, Jean. (1957). “Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış”, (Çev. Ziya Umur), **İUHFM**, C. XXII, S. 1-4, İstanbul.

Rado Basman, Türkan. (1942). Eski Roma Hukukunda Bazı Evlenme Şekilleri, **İUHFM**, C.8, S.3-4, ss.530-544.

Roux, Georges. (1996). **Ancient Iraq**, Penguin Press, New York.

Salway, Benet. (1994). “What is in a name? A survey of Roman onomastic practice from 700 BC-AD 700”, **JRS** Vol. 84, pp.124-45.

Sandalcı, Sema. (1993). **On İki Levha Yasaları**, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Seidler, G. L. (1980). **Bizans Siyasal Düşüncesi**, (Çev. Mete Tunçay), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Serim, Gökçe. (2018). **Roma İmparatorluk Döneminde Aile Hukukuna İlişkin Düzenlemeler**, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.

Scarre, Chris. (1995). **Chronicle of the Roman Emperors**, Thames and Hudson, London.

Schulz, Fritz. (1961). **Classical Roman Law**, Clarendon Press, Oxford.

Schwarz, B. Andreas. (1963). **Roma Hukuku**, (Çev. Türkan Rado), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Shotter, David. (1997). **Lancaster Pamphlets Nero**, Routledge, New York.

Sickle, C. E. Van. (1939). “Changing Bases of The Roman Imperial Power in The Third Century A. D.”, **L’Antiquite Classique**, 8(1), pp. 153-170.

Smith, William A. (1867). **Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology I-II-III**, Little-Brown and Company, Boston.

Söğütlü Erişgin, Özlem. (2013). “Roma Toplumunda Kadının Konumu”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.IV, S.2, ss.1-31.

Stadter, Philip A. (2013). **Plutarch and Rome**, (Transl. Mark Beck), Blackwell Publishing, New Jersey.

Stadter, Philip A. (2008). **Notes and Anecdotes: Observations on Cross-Genre Apophthegmata**, (Transl. A. G. Nikolaidis), Walter de Gruyter, Berlin.

Stathakopoulos, Dionysios. (2018). **Bizans İmparatorluğu’nun Kısa Tarihi**, (Çev. Cumhur Atay), İletişim Yayınları, İstanbul.

Stephenson, Andrew. (1992). **A History of Roman Law with a Commentary on the Institutes of Gaius and Justinian**, F.B. Rothman & Company, Colorado.

Syme, Ronald. (1997). **Tacitus II**, Oxford University Press, Oxford.

Tahiroğlu, Bülent. (1959). “Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu”, **Recueils de la Societe Jean Bodin**, La Femme, C. XI.

Tamer, Diler. (2007). **Augustus Çağı’nda Cinsel Suçlar ve Lex Iulia de Adulteriis Coercendis**, Homer Kitabevi, İstanbul.

Tekin, Oğuz. (2008). **Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş**, İletişim Yayınları, İstanbul.

The History of Zonaras, (2009). (Transl. Thomas M. Banchich & Eugene N. Lane), Taylor & Francis e-Library.

Tozan, Murat. (2006). “Historia Augusta’da İmparator Caracalla”, **Tarih İncelemeleri Dergisi 2**, ss. 223-239.

Treggiari, Susan. (1991). **Roman Marriage**, Oxford University Press, London.

Türkoğlu, Gökçe H. (2011). “Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk dönemlerinin İdari Yapısı”, **DEUFD**, C. 11, S. 2.

Umur, Ziya. (1967). **Roma Hukuku, Umumi Mefhumlar-Hakların Himayesi**, İÜHFY-Fakülteler Matbaası, İstanbul.

Umur, Ziya. (1983). **Roma Hukuku Lügati**, İÜHF Yayınları, İstanbul.

Vasiliev, Alexander A. (2017). **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, (Çev. Tevabil Alkaç), Alfa Yayınları, İstanbul.

Victor, Aurelius. (1994). **De Caesaribus**, (Transl. H. W. Bird), Liverpool University Press, England.

Villers, Robert. (1974). “Roma Hukukunda Cumhuriyet Devri Sonuna Kadar Kadının Hukuki Durumu”, (Çev. Bülent Tahiroğlu), **İÜHFM**, C. 39, S. 1-4.

Yalçınkaya, Namık ve Kaleli, Şakir. (1988). **Yeni Boşanma Hukuku**, C. I-II, 2. Baskı, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara.

Yıldız, Sevil. (2020). “Roma Hukuku’nda Evlenme Engelleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 69, S.2, ss.879-914.

Yılmazcan, Defne. (2020). “Antik Yunan’da Oikos ve Kadın”, **ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C.8, S.2, ss. 272,285.

Wiggers, H. B. and Wegner, M. (1971). **Caracalla bis Balbinus (Das römische Herrscherbild, 3.1)**, Berlin.

Williams, Stephen. (2000). **Diocletian and the Roman Recovery**, Routledge, New York.

EK 1: Poppaea Sabina'ya ait sikkelerden biri.

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_BNK-G-

https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_BNK-G-351

130

26%20EK%C4%B0M%202014%20KONYA)_638061121600360606.pdf

(https://www.britishmuseum.org/collection/object/C_R-9902)